

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaali- ja terveysalan kehittäminen ja johtaminen
Ylempi ammattikorkeakoulututkinto

Marianne Rönkkö

LASTEN OSALLISUUDEN VAHVISTAMINEN SIJAISHUOLLOSSA
– Lastensuojeluyksikkö Verson toiminnan kehittäminen

Opinnäytetyö
Toukokuu 2017

OPINNÄYTETYÖ

Toukokuu 2017

**Sosiaali- ja terveystieteiden
kehittämisen
ja johtamisen koulutusohjelma****Ylempi ammattikorkeakoulututkinto**

Tikkarinne 9, 80220 JOENSUU

Puh. (013) 260 600 (vaihde)

Tekijä

Marianne Rönkkö

Nimeke

Lasten osallisuuden vahvistaminen sijaishuollossa

– Lastensuojeluyksikkö Verson toiminnan kehittäminen

Toimeksiantaja

Joensuun kaupunki

Tiivistelmä

Osallisuus oman elämänsä asioihin kuuluu jokaisen kansalaisen perusoikeuksiin. Lastensuojelun asiakkaana olevalla lapsella on erittäin vahvasti lailla suojattu oikeus osallisuuteen itseään koskevissa asioissa. Osallisuuden tunteen ja kokemuksen kautta lapsi sitoutuu paremmin oman elämänsä muutostarpeisiin, mikä vähentää ongelmakäyttäytymistä ja riskiä syrjäytymiselle. Lapsi on oman elämänsä paras asiantuntija, joten hänet kuuluu ottaa mukaan suunnittelemaan, toteuttamaan ja arvioimaan hänelle suunnattuja palveluita. Perhe on lapsen tärkein lähiyhteisö, joten hänen hyvinvointinsa edellyttää kasvatuskumppanuutta vanhempien ja sijaishuoltoyksikön välillä.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää Lastensuojeluyksikkö Verson toimintaa lasten osallisuuden vahvistamiseksi sijaishuollossa. Opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisen kehittämistoiminnan periaatteiden mukaisesti. Menetelmänä käytettiin osallistavaa toimintatutkimusta soveltuvin osin. Lasten kokemuksia osallisuuden toteutumisesta sijoituksen aikana kerättiin haastatteleamalla yhdeksää lasta. Kaikki lapset kokivat, että heitä oli kuultu ja he olivat saaneet ilmaista mielipiteitään. Toisaalta kokemuksena oli, että heidän toiveitaan ei huomioitu riittävästi eikä heillä ollut tarpeeksi mahdollisuuksia vaikuttaa oman elämänsä asioihin. Kehittämistoiminnan tuloksena syntyivät toimintatuokit ja menetelmällinen materiaalipaketti lasten osallisuuden, hyvinvoinnin ja tasapainoisen elämän edistämiseksi. Yksikön perhetyöstä tehtiin kehittämissuunnitelma.

Kehittämissideana tulevaisuudessa on asiakaskokemusten kerääminen lapsilta ja perheiltä sijaishuollon palvelujen kehittämiseksi. Jatkotutkimusta tarvitaan sijaishuollossa käytettävien toimintatapojen ja perhetyön vaikuttavuuden arvioinnissa.

Kieli

suomi

Sivuja 92

Liitteet 3

Asiasanat

osallisuus, lastensuojelu, sijaishuolto, perhetyö

THESIS
May 2017
**Master's Programme in Development
and Management of Social Services
and Health Care**
Tikkarinne 9, 80220 JOENSUU
FINLAND
Tel. +358 (13) 260 600

Author
Marianne Rönkkö

Title
Reinforcement of Child Participation in the Substitute Care
– Developing the Work in the Child Protection Unit Verso

Commissioned by
City of Joensuu

Abstract

Participation in one's own life belongs to everyone's basic rights. The children who are clients of child protection services have a strong legal right to be participants in the matters that concern their own lives. Through the sense and experience of participation, children can better engage in the needs of the change in their lives, which reduces behavioral problems and risks of social exclusion. Children are the best experts of their own lives, thus they should be included in planning, execution and estimation of the services that are targeted to them. Family is the most important close community for a child and therefore well-being of the child requires companionship in upbringing between parents and the substitute care unit.

The purpose of this study is to develop procedures for Child Protection Unit Verso to reinforce child participation. The thesis was carried out in accordance with the principals of investigational development activities. Participatory action research was used as a method in suitable sections. Children's experiences of participation during fostering were collected by interviewing nine children. The children felt that they had been heard, but they did not have enough possibilities to influence their own lives. Action moments and method material to enhance child participation, well-being and balanced life were generated as a product of the development activities. Development plan was made for working with families in the unit.

The improvement idea for the future is to gather client experiences from children and families to develop substitute care services. Follow-up research is needed in order to evaluate the substitute care policies and impressiveness of family work.

Language

Pages 92

Finnish

Appendices 3

Keywords

participation, child protection, substitute care, family work

Sisältö

1	Johdanto	7
2	Lapsi sijaishuollossa	8
2.1	Lastensuojelun asiakkuus	9
2.2	Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle	12
2.3	Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa	13
2.4	Perhetyö sijaishuollossa	15
2.5	Asiakslähtöisyys sosiaalihuollossa	17
3	Lastensuojelua ohjaavat lait ja ohjeistukset	18
3.1	Lastensuojelulaki	19
3.2	Yleissopimus lapsen oikeuksista	20
3.3	Lapsen itsemääräämisoikeuden toteutuminen sijaishuollossa	22
3.4	Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma	23
4	Lapsen osallisuus	25
4.1	Lapsen osallisuus lastensuojelussa	25
4.2	Lapsen osallisuuden mahdollistaminen	29
4.3	Seitsemän näkökulmaa lapsen osallisuuteen	30
4.4	Lastensuojelun menneisyys -hankkeen suositukset lastensuojeluun	33
5	Osaamisen johtaminen	35
5.1	Osaamisen kehittäminen	35
5.2	Kohti oppivaa organisaatiota	36
5.3	Osaaminen näkyväksi ja käyttöön	37
5.4	Johtaminen organisaatiokulttuurin muokkaajana	38
6	Opinnäytetyön tarkoitus ja tehtävät	40
7	Kehittämistoiminnan toteutus	41
7.1	Tutkimuksellinen kehittämistoiminta	41
7.2	Toimintatutkimuksen periaatteita	44
7.3	Lastensuojeluyksikkö Verso toimintaympäristönä	48
7.4	Kehittämistoiminnan lähtökohdat ja kehittäjän rooli	49
7.5	Kehittämisprosessin kuvaus	50
7.5.1	Aloitus	52
7.5.2	Toteutus ja menetelmät	52
7.5.3	Arviointi	55
7.5.4	Juurruttaminen ja levittäminen	56
8	Kehittämistoiminnan tuotokset ja tulokset	56
8.1.	Henkilökunnan käsityksiä lapsen osallisuudesta	57
8.2	Toimintatuokiot lapsille	59
8.3	Perhetyön kehittäminen	60
8.4	Menetelmällinen materiaalipaketti	63
8.5	Lasten kokemuksia osallisuuden toteutumisesta sijoituksen aikana	65

9	Pohdinta.....	69
9.1	Kehittämisen prosessin tarkastelu	70
9.2	Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset	72
9.3	Kehittämistoiminnan loppuarviointia	78
9.4	Luotettavuus	79
9.5	Eettisyys	83
9.6	Kehittämistarpeet ja jatkotutkimukset	83
9.7	Oppimiskokemukset ja oma ammatillinen kasvu	85
10	Lopuksi	86
	Lähteet.....	88

Liitteet

Liite 1	Lastensuojeluyksikkö Verso
Liite 2	Haastattelukysymykset lapsille
Liite 3	Suosituksia lapsensuojeluun

*”Kukaan ei voi antaa teille muuta kuin sellaista,
mikä jo uinuu tietoisuutenne aamunkoitossa.
Opettaja, joka kulkee temppelin varjossa oppilaidensa
seurassa, ei anna omasta viisaudestaan,
vaan omasta uskostaan ja rakkaudestaan.
Sillä jos hän on todella viisas,
hän ei pyydä teitä astumaan omaan viisauteensa,
vaan ohjaa teidät mieluummin
oman sielunne kynnykselle.”*

*Kahlil Gibran, 1923
Teoksessa Profeetta*

1 Johdanto

Osallisuus oman elämänsä asioissa on jokaisen kansalaisen perusoikeus. Lastensuojelun asiakkuudessa olevalla lapsella on erittäin vahvasti lailla suojattu oikeus osallisuuteen kaikissa itseään koskevissa asioissa. Osallisuuden kokemuksesta on ratkaiseva merkitys lapsen terveen identiteetin kehittämisessä. (Hotari, Oranen & Pösö 2013, 149). Osallisuuden kokemuksen ja tunteen kautta lapsi sitoutuu paremmin oman elämänsä muutostarpeisiin, mikä vähentää ongelmakäyttäytymistä ja riskiä syrjäytymiselle (Välivaara 2010, 23). Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma LAPE:ssa korostetaan lapsen edun, osallisuuden ja vanhemmuuden tuen ensisijaisuutta lapsi- ja perhepalveluissa. Tavoitteena on kehittää palveluita lapsilähtöisemmiksi siten, että aikuinen arvostaa lapsen ja nuoren omaa toimijuutta, kokemusta ja tietoa. Aikuinen kantaa vastuun päättäjänä, mutta pyrkii oppivaan vuorovaikutukseen lapsen ja nuoren kanssa. Työskentely sijoituksessa olevan lapsen perheen kanssa on olennainen osa osallisuutta lastensuojelutyössä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016a, myöh. lyhenne STM.)

Lastensuojelussa lapsen osallisuuden mahdollisuuksien luominen on aikuisen velvollisuus. Tämä edellyttää työntekijältä valmiuksia toimivaan vuorovaikutukseen lapsen kanssa ja aitoa kiinnostusta lasta kohtaan. Lapsen osallisuudessa oleellista on lapsen oma kokemus mahdollisuudestaan vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2016a, myöh. lyhenne THL). Lapsen osallisuus lastensuojelun historiassa on varsin lyhyt. Usein työntekijä ottaa asiantuntijaroolin lapsen tarpeiden määrittäjänä tehden arvion ja päätökset, jolloin lapsi ei ole aktiivinen osapuoli eikä hänellä ole vaikuttamismahdollisuutta itseensä liittyvissä asioissa. Työntekijä on tällöin lapsen ”asianajaja” aikuisten verkostossa. Asianajajana on tärkeää huomioida, että on selvillä ”päämiehensä” eli lapsen ajatuksista ja mielipiteistä ohittamatta niitä. (Oranen 2008, 14.)

Opinnäytetyön aihe sai alkunsa sen tekijän omasta mielenkiinnosta lasten osallisuuden sijaishuollossa. Aiheen ajankohtaisuus oli omalta osaltaan vaikuttamassa valintaan. Lastensuojeluyksikössä nähtiin tarpeelliseksi kehittää yhteisiä

välineitä ja menetelmiä lasten kanssa työskentelyyn ja perhetyöhön. Tutkimuslupa kehittämistyön tekemiseen saatiin Joensuun sosiaalipalveluiden vs. sosiaalipalvelujen johtajalta. Kehittämistyön aikana 1.1.2017 Joensuun sosiaalipalvelut siirtyivät Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden kuntayhtymän Siun soten omistukseen.

Tässä opinnäytetyössä kehitettiin Lastensuojeluyksikkö Verson toimintaa sijaishuollossa olevien lasten osallisuuden vahvistamiseksi. Tavoitteena oli tuottaa tietoa lastensuojelua ohjaavista laeista ja ohjeistuksista, osallisuuden merkityksestä ja osaamisen johtamisesta lastensuojelun sijaishuollon käyttöön. Lapsen osallisuutta sijoituksen aikana pyrittiin vahvistamaan osallisuus -teeman juurruttamisella lastensuojeluyksikköön. Kehittämistehtävinä oli selvittää, millaisia käsityksiä henkilöstöllä oli lapsen osallisuudesta ja sen toteutumisesta sekä kartoittaa lasten kokemuksia osallisuuden toteutumisesta sijoituksen aikana. Lasten psykososiaalista hyvinvointia ja tasapainoista kehitystä edistämään tuotettiin toimintatuokioita ja menetelmällinen materiaalipaketti ja sekä aloitettiin perhetyön kehittäminen.

Tässä opinnäytetyössä puhutaan alle 18-vuotiaista lapsina ja 18–20-vuotiaista nuorina lastensuojelulain 417/2007 kuudennen pykälän mukaisesti.

2 Lapsi sijaishuollossa

Lapsi ohjataan lastensuojelun asiakkuuteen, jos hän ei tule autetuksi sosiaalihuoltolain 1301/2014 mukaisen varhaisen tuen keinoin. Lastensuojelua toteutetaan asiakassuunnitelman ja avohuollon tukitoimien keinoin. Mikäli nämä ovat riittämättömiä, tehdään kiireellinen sijoitus tai aletaan valmistella huostaanottoa. Lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle perhehoitoon, ammatilliseen perhehoitoon, laitoshuoltoon tai muuhun lapsen tarpeiden mukaiseen hoitoon (Saastamoinen 2010, esipuhe XIX). Lastensuojelulaki 417/2007 määrittelee lastensuojelun toimintaa. Lastensuojelun tärkeimpänä tavoitteena on turvata jokaisen lapsen oi-

keus tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen huomioiden lapsen etu ensisijaisesti siten, että lapsi saa vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Araneva 2016, 8).

2.1 Lastensuojelun asiakkuus

Lapsen kasvatusta, huolenpitoa ja vastuu lapsen hyvinvoinnista kuuluvat ensisijaisesti lapsen vanhemmille ja huoltajille. Yhteiskunnan tulee tukea vanhempia ja huoltajia tässä tehtävässä. Jos tuen tarvetta ilmenee, perheelle tulee tarjota tarpeellista apua riittävän varhain. Kunnan tuleekin järjestää ehkäisevää lastensuojelua varhaisen tuen keinoin tukemalla vanhemmuutta. Tarvittaessa lapsi ja perhe ohjataan lastensuojelun piiriin. Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua toteutetaan silloin, kun lapsi ja perhe ovat lastensuojelun asiakkaita. (Lastensuojelulaki 417/2007, 2. § ja 27. §.)

Lastensuojeluasia tulee vireille hakemuksesta tai sosiaalityöntekijän saadessa tiedon mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Tuolloin sosiaalityöntekijän on arvioitava välittömästi lastensuojelun tarpeen kiireellisyys. Palvelutarpeenarviointi on tehtävä viimeistään seitsemän arkipäivän kuluessa asian vireille tulosta ja sen on valmistuttava kolmen kuukauden kuluessa vireille tulosta. (Lastensuojelulaki 417/2007 26. §.) Lastensuojelun asiakkuus alkaa, jos sosiaalityöntekijä toteaa palvelutarpeenarvioinnin perusteella, että

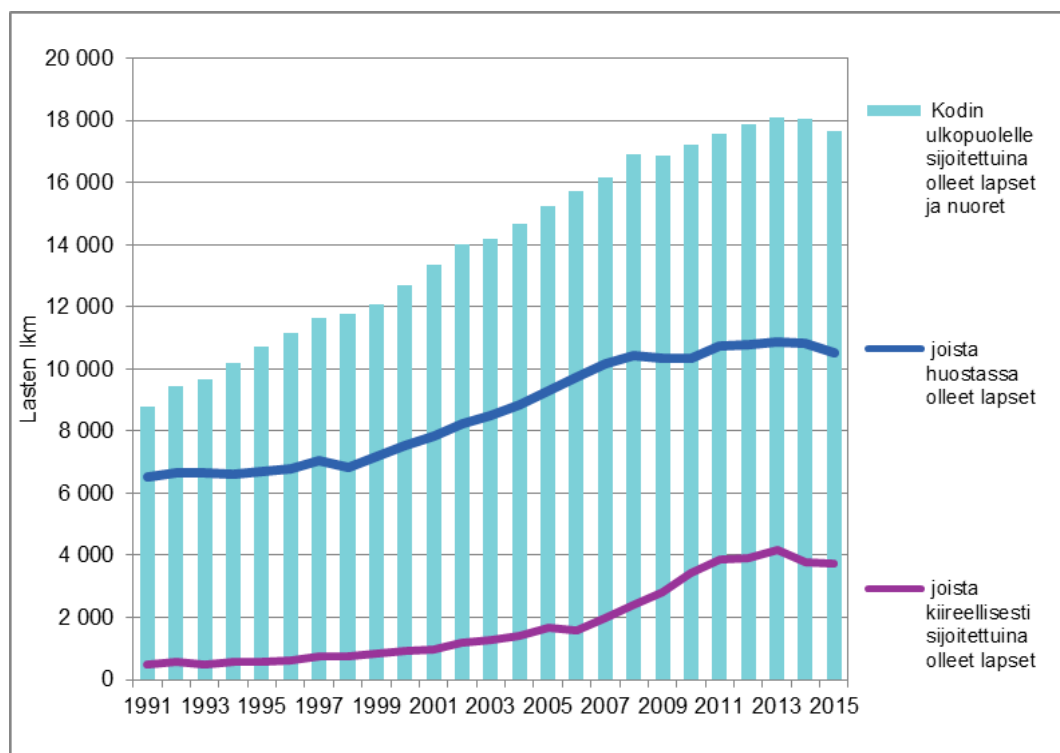
- 1) lapsen olosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka
 - 2) lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään taikka
 - 3) lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia.
- (Lastensuojelulaki 417/2007, 27. §.)

Mikäli palvelutarpeen arvioinnin perusteella lapsella ei ole tarvetta lastensuojelun asiakkuuteen, tulee lapselle ja perheelle tarjota sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita tarpeen mukaan. Kyseessä on ennaltaehkäisevä lastensuojelu ja varhainen tuki, jolloin edistetään ja turvataan lapsen kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä tuetaan vanhemmuutta. Tätä tukea tarjotaan osana peruspalveluita, kuten päivähoito, opetus, nuorisotoimi, äitiys- ja lastenneuvola, kotipalvelu ja muissa

vastaavissa peruspalveluissa. (Lastensuojelulaki 417/2007, 3. §.) Lastensuojelu on monitahoista ulottuen lapsen kasvuolojen kehittämistä huostaanottoon (Bardy 2013a, 43).

Vuonna 2015 kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna 17 664 lasta ja nuorta eli 1,4 prosenttia kaikista lapsista ja nuorista joko lyhyen aikaa tai pitkäkestoisesti. Sijoitetuista lapsista oli poikia 53 prosenttia ja tyttöjä 47 prosenttia. Huostaanotettuja lapsia oli 10 501 eli prosentin verran vastaavan ikäisistä lapsista. Kiireellisesti sijoitettiin 3 733 alle 18-vuotiasta lasta, mikä on 0,3 prosenttia väestön lapsista. Taulukossa 1 on esitetty kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten määrät vuosina 1991–2015. (Kuoppala & Säkkinen 2016, 1.)

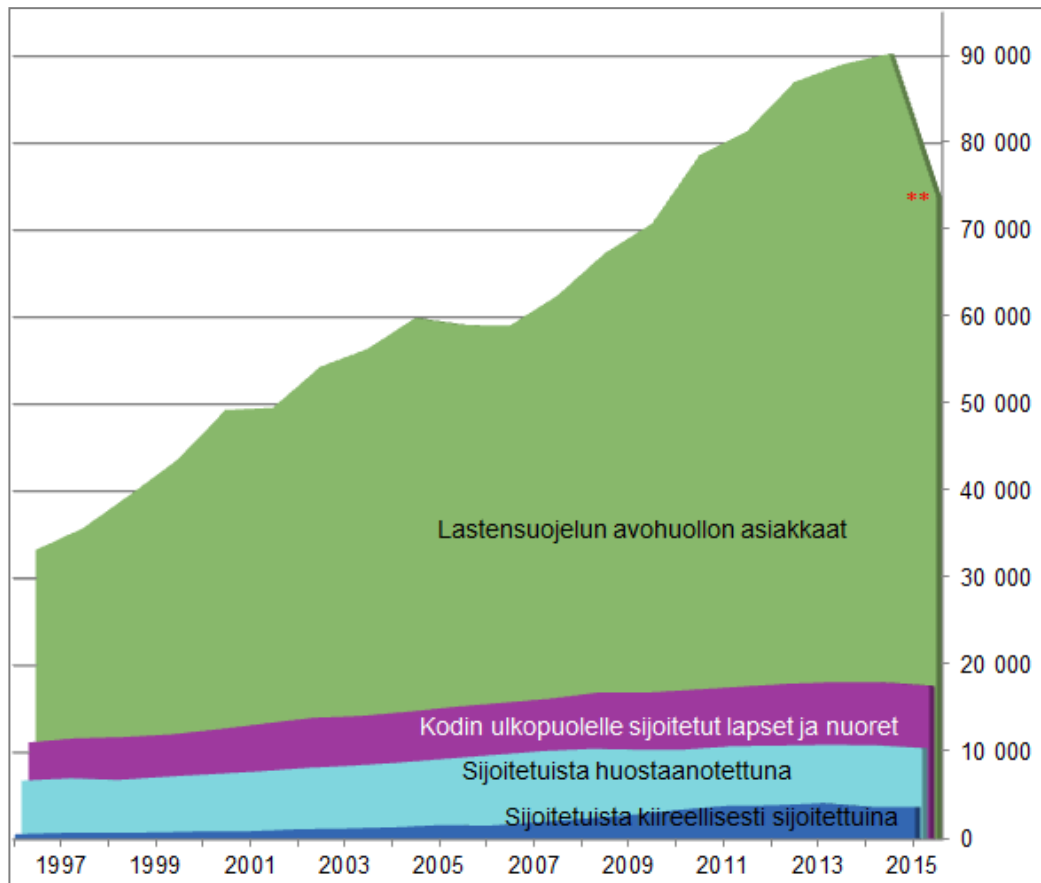
Taulukko 1. Kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleet lapset ja nuoret sekä heistä huostassa ja kiireellisesti sijoitettuna olleet vuosina 1991–2015 (Kuoppala & Säkkinen 2016,1).

Vuonna 2015 lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli 73 872 lasta ja nuorta. Tämä tarkoittaa, että vastaavaan väestöön suhteutettuna 5,9 prosenttia väestömme lapsista ja nuorista on ollut lastensuojelun avohuollon asiakkaina. Uusien

asiakkaiden määrä näistä oli 28 prosenttia. Taulukossa 2 esitetään lastensuojelun avohuollon asiakkaiden määrä sekä kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret. (Kuoppala & Säkkinen 2016, 10.)

Taulukko 2. Lastensuojelun avohuollon asiakkaat sekä kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleet lapset ja nuoret vuosina 1996–2015 (Kuoppala & Säkkinen 2016, 10).

Lastensuojeluilmoituksia tehtiin samana vuonna 66 646 lapsesta. Yhtä lasta kohden tämä tarkoittaa keskimäärin 1,7 lastensuojeluilmoitusta. Jälkihuollossa oli 7 613 lasta, joista enemmistö eli 85,3 prosenttia oli yli 18-vuotiaita. (Kuoppala & Säkkinen 2016, 1, 11.) Jälkihuollolla tarkoitetaan sosiaalihuollon järjestämää tukea sijoituksessa olleelle lapselle sekä hänen huoltajilleen viiden vuoden ajan sen jälkeen, kun lapsi on kodin ulkopuolisen sijoituksen jälkeen viimeksi ollut lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuoltoon päättyy viimeistään silloin, kun nuori täyttää 21 vuotta. (Lastensuojelulaki 417/2007, 75. §.)

2.2 Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle

Lastensuojelua toteutetaan tekemällä asiakassuunnitelma ja järjestämällä avohuollon tukitoimia (Lastensuojelulaki 417/2007, 3. §). Mikäli avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä, toteutetaan lapsen kiireellinen sijoitus tai aletaan valmistella huostaanottoa. Sijaishuoltoon turvaudutaan silloin, kun lapsen kasvu ja kehitys ovat vakavasti vaarantuneet eikä perhe tule autetuksi ehkäisevillä tai lastensuojelun avohuollon palveluilla. (Lastensuojelun Keskusliitto 2016, 5.) Lapsen huollon ja hoidon järjestämiseksi lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimenpiteenä, kiireellisellä sijoituksella tai huostaan otettuna. Sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. (Lastensuojelulaki 417/2007, 49. §.) Sijoitusvaihtoehtoina voivat olla sukulaisperhe, sijaisperhe tai laitoshuolto lastenkodissa, koulukodissa tai muussa lastensuojelulaitoksessa. Sijaishuoltopaikan valinnassa on kiinnitettävä erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin, mahdollisuuteen ylläpitää läheisiä ihmissuhteita ja hoidon jatkuvuuteen. Sijaishuoltopaikan on pystyttävä vastaamaan lapsen tarpeisiin ja ongelmiin. Lapsen ikä, sukupuoli ja yksilölliset tarpeet on otettava huomioon sijaishuoltopaikan valinnassa. Oikeus yksityisyyteen ja itsemääräämisoikeuteen ovat lapsen oikeuksia sijaishuollossa. (Räty 2015, 475.)

Sijaishuollossa lasta on kohdeltava siten, että hän tuntee itsensä hyväksytyksi ja saa osakseen ymmärrystä, turvaa, hellyyttä ja huolenpitoa. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi. Lapsen kehityksen kannalta on tärkeää saada onnistumisen kokemuksia sekä pystyä rakentamaan myönteistä kuvaa itsestään ja omasta osaamisestaan. Lapselle tulee opettaa positiivisia ongelmanratkaisutaitoja ja ohjata selvittämään ristiriitoja rakentavasti. Häntä opetetaan ottamaan vastuuta arkensa sujumisesta sekä kasvamaan vastuulliseksi ja vastuuntuntoiseksi aikuiseksi. Rajojen, sääntöjen ja sopimusten tekemisen ja noudattamisen kautta lapsi oppii kantamaan vastuuta itsestään. Sijaishuoltopaikan tehtävänä on vastata lapsen kokonaisvaltaisesta turvallisuudesta, rajoista ja valvonnasta. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käytössä tulee soveltaa erityistä harkintaa ja noudattaa lakia. (Saastamoinen 2010, 3.)

Lapsen sijoittamisella kodin ulkopuolelle on tarkoitus *suojella lasta sekä turvata hänen tasapainoista kasvuaan, kehitystään ja hyvinvointiaan*. Tässä on kyse merkittävästä julkisen vallan käytöstä, jolloin lapsen oikeuksien toteutumisesta on pidettävä huolta. Lapselle sijoitus kodin ulkopuolelle on vaativa ja iso muutos, joka vaikuttaa lapseen monella eri osa-alueella. Hänen kasvustaan ja kehityksensä huolta pitävät aikuiset vaihtuvat asuinpaikan vaihtumisen myötä. Samoin voivat vaihtua päivähoitopaikka, koulu, harrastus- ja vapaa-ajan muodot ja paikat. Sijoituspaikan valinnassa onkin kiinnitettävä ensisijaisesti huomiota lapsen edun toteutumiseen. Lähtökohtaisesti tulee aina huomioida lapsen yksilöllinen tilanne, tarpeet ja toiveet. Erityisen tärkeää on huomioida lapsen mahdollisuudet pitää yhteyttä hänelle läheisiin ihmisiin. (Lastensuojelun Keskusliitto 2016, 5.)

2.3 Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa

Lapsen sijoittamispaikan valintaan kodin ulkopuolelle määrittää lapsen *etu ja hänen yksilölliset tarpeensa*. Mikäli lapseen on tarpeen kohdistaa rajoitustoimenpiteitä, on sijoituspaikka laitoshuolto. Lastensuojelulaissa määritellään ne rajoitustoimenpiteet, joita lapseen voi kohdistaa, jos niitä tarvitaan turvaamaan lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus tai jos sijaishuoltoon johtaneen päätöksen tarkoituksen toteuttaminen sitä edellyttää. Rajoitustoimenpiteitä voidaan kohdistaa vain laitoshuoltoon sijoitettuun lapseen, paitsi yhteydenpidonrajoitusta voidaan toteuttaa myös perhehoidossa. Jotta rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää, tulee lapsen sijoitusmuodon olla kiireellinen sijoitus tai huostaanotto. Avohuollon sijoituksissa rajoitustoimenpiteitä ei saa käyttää. (Lastensuojelulaki 417/2007, 61.–64. §.)

Sijaishuoltopaikan tehtävänä on huolehtia lapsen päivittäisestä hoidosta ja huolenpidosta. Tämä edellyttää myös erilaisten kieltojen, rajojen ja seuraamusten asettamista, joilla tuetaan lapsen kasvua ja kehitystä. Lapselle asetettavat normaalit kasvatukselliset rajoittamiset eivät ole lastensuojelulain tarkoittamia rajoitustoimenpiteitä, joilla puututaan lapsen perusoikeuksiin. Rajanveto näiden välillä onkin häilyvä, mikä aiheuttaa sijaishuoltopaikassa usein paljonkin keskustelua

siitä, milloin kyseessä on lain säätämä rajoitustoimenpide ja milloin kasvatuksellinen toimenpide. Rajoitustoimenpiteillä, toisin kuin kotikasvatuksellisilla toimenpiteillä, puututaan lapsen perusoikeuksiin, jotka on säädetty perustuslaissa. Perustuslaki 731/1999 turvaa kansalaisten erittäin tärkeät oikeudet. Perusoikeuksiin kuuluvat yhdenvertaisuus sekä oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Perusoikeuksilla turvataan liikkumisvapaus, yksityiselämän suoja, omaisuuden suoja ja oikeusturva. (Saastamoinen 2010, 142–144.)

Perusoikeudet kuuluvat kaikille iästä riippumatta, joten ne koskettavat myös alaikäisiä lapsia. Kun lapsen perusoikeuksia rajoitetaan, tulee niiden täyttää *suhteellisuusvaatimukset* eli niiden tulee olla hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi välttämättömiä. Lisäksi on huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelystä. Rajoitustoimenpiteellä turvataan lapsen vahvempi perusoikeus eli perustuslain 19 §:n säätämä oikeus ihmisarvoisen elämän edellyttämään välttämättömään huolenpitoon jotain toista perusoikeutta rajoittamalla. Kun joudutaan käyttämään rajoitustoimenpidettä, on aina tarkasteltava sen välttämättömyyttä suhteessa tavoiteltavaan päämäärään. Rajoitustoimenpiteitä tulisi käyttää harvoin ja turvautua ensisijaisesti muihin sosiaalityön keinoihin. (Saastamoinen 2010, 143–144.)

Rajoitustoimenpiteitä ovat aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilöntarkastus ja -katsastus, omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen, kiinnipitäminen, liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen ja erityinen huolenpito. Jos rajoitustoimenpidettä joudutaan käyttämään, on se toteutettava mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa kunnioittaen. Siitä on tehtävä tarvittavat päätökset ja kirjaukset lapsen tietoihin. Lisäksi on arvioitava rajoitustoimenpiteiden vaikutus asiakassuunnitelmaan sekä hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. (Lastensuojelulaki 417/2007, 61.–74. §.)

2.4 Perhetyö sijaishuollossa

Lastensuojelun asiakkaana olevalla lapsella ja hänen perheellään on oikeus saada sosiaalihuoltolain mukaista perhetyötä tai lastensuojelulain mukaista tehostettua perhetyötä, jolla tuetaan perheen hyvinvointia. Tavoitteena on perheen voimavarojen vahvistaminen ja vuorovaikutuksen parantaminen. Työskentely on kokonaisvaltaista, suunnitelmallista ja pitkäjänteistä. Perhetyö voi olla ennaltaehkäisevää tai korjaavaa. Perhetyön tavoitteena on vanhemmuuden tukeminen ja ohjaaminen lasten hoidossa ja kasvatuksessa. Perhettä ohjataan arjen hallintaan ja vahvistetaan sen toimintakykyä, opetellaan perheen sisäisiä vuorovaikutustaitoja ja tuetaan perheen sosiaalisia suhteita. Perhetyöllä pyritään ennaltaehkäisemään perheen syrjäytymistä. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 18. §; Tirkkonen 2015.)

Lastensuojelua on lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu. Lastensuojelun työntekijän tulee tehdä yhteistyötä lapsen ja hänen vanhempiensa tai huoltajansa kanssa. (Lastensuojelulaki 417/2007, 3. § ja 52. §.) Sijaishuoltoon sijoitetun lapsen perheen kanssa tehtävästä perhetyöstä ja sen sisällöstä ei kuitenkaan ole tarkemmin säädetty. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa (STM 2016a, 2) mainitaan, että palveluiden hajanaisuus ja asiakkaiden kohtaamisen haasteet heikentävät vaikuttavuutta lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja palveluiden nykytilassa. Omien havaintojeni mukaan lapsen sijoittaminen pois kotoa koskettaa aina koko perhettä ja useimmiten se on kriisitilanne perheelle. Vaarana on, että viranomaisten huomio kiinnittyy lapsen elämän asioihin ja perheen kanssa työskentely jää vähemmälle huomiolle. Sijoitettu lapsi kuuluu kiinteänä osana omaan perheeseensä ja tavoitteena on perheen yhdistäminen. Tämä edellyttää koko perheen kanssa työskentelyä. Sijoitetun lapsen edun näkökulmasta sijaishuoltopaikan tulee tehdä tiivistä yhteistyötä perheen kanssa. Sijoitetun lapsen perheen tuen tarve tulee arvioida ja järjestää tarvittava tuki perheelle.

Lastensuojelun keskeisenä periaatteena on perheen yhdistäminen ja lapsen palaaminen kotiin, jos se on lapsen edun mukaista. Tavoite lapsen palaamisesta kotiin tulee huomioida oikeudellisena seikkana koko sijoituksen ajan. Tämä tapahtuu tukemalla ja edistämällä lapsen ja vanhempien välistä yhteydenpitoa sekä

järjestämällä perheelle tarvittavia tukitoimenpiteitä, joilla edistetään perheen yhdistymistä. (Araneva 2016, 180–181.) Sijaishuoltopaikan toiminnalla on tässä merkittävä rooli olla edistämässä lapsen ja vanhempien välistä vuorovaikutusta, yhteydenpitoa, kotilomia ja vanhemmuuden tukemista. Lapsi on osa perhettään ja hänen hyvinvointinsa edellyttää kasvatuskumppanuutta sijaishuoltoyksikön ja vanhempien välillä.

Sijaishuollossa lapsilähtöinen kasvatuskumppanuus vahvistaa vanhempien osallisuutta olla edelleen läsnä lapsen elämässä. Kasvatuskumppanuudella tarkoitetaan ammattilaisen sitoutumista lapsen huolenpidon, edun ja oikeuksien edistämiseen yhteisymmärryksessä lapsen vanhempien kanssa. Huomiota kiinnitetään lasten ja vanhempien kohtaamisen tapaan. Tavoitteena on tunnistaa yhdessä lapsen tarpeet ja sopia samansuuntaisista toimintaperiaatteista lapsen kasvatuksessa ja tukemisessa. Kasvatuskumppanuuden periaatteita ovat kuuleminen, kunnioitus, luottamus ja dialogisuus. Huomio kiinnittyy siihen, miten vanhemman tietämys lapsestaan tulee kuulluksi, vastaanotetuksi, keskustelluksi ja jaetuksi vuoropuhelussa yhdessä ammattilaisen kanssa. Kasvatuskumppanuudessa lapsille läheiset ihmiset kehittävät kykyään kuulla lasta. (THL 2014.) Muukkonen (2013, 171) tuo esille, että osallisuutta hakevassa prosessissa lapsi ja vanhemmat otetaan mukaan työskentelyyn valitsemaan kaikista huolenaiheista ne, joihin keskitytään. Suunnitelmat ja tavoitteet asetetaan yhdessä, jolloin niihin sitoutuminen vahvistuu. Toiveena on, että asiakkaat ovat mukana asiakkuudessa aktiivisesti alusta loppuun asti tilannettaan arvioimassa. Tuolloin työn ja tuen vaikuttavuus positiiviseen suuntaan todennäköisesti kasvaa.

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa korostetaan lasten ja heidän vanhempiensa osallistumista sekä kokemusasiantuntemuksen huomioimista kaikissa palveluissa (STM 2016a, 6). Lastensuojelun kokemusasiantuntija Onni Westlundia haastateltiin A-studio-ohjelmassa maaliskuussa 2017. Hän toi esille, että lasten osallisuus sijaishuollossa toteutuu vaihtelevasti. Monella on kokemuksia nähdyksi ja kuulluksi tulemisesta, mutta on myös toisenlaisia kertomuksia. Valitettavan usein lapsi ohitetaan vanhempien omien vaikeuksien ja kriisien keskellä. Lasta ei välttämättä kuunnella ja oteta riittävästi huomioon lastensuojelun prosesseissa. Jos on tunne, ettei ole vaikutusmahdollisuutta omaan elämäänsä,

voi se olla traumatisoivaa. Westlund peräänkuulutti lastensuojelun ammattilaisilta monitaitajuutta, jossa yhdessä lapsen ja perheen kanssa mietitään tilannetta yhdessä ja etsitään ratkaisuja. (Yle 2017a.)

2.5 Asiakslähtöisyys sosiaalihuollossa

Sijaishuollossa oleva lapsi, kuten hänen perheensäkin, ovat sosiaalihuollon asiakkaita. Asiakkuuden käsite sosiaalihuollossa on kuitenkin ristiriitainen. Asiakkuuden määritelmässä asiakas nähdään palveluiden tai tuotteiden ostajana, joka valinnoillaan voi vaikuttaa niiden tuotantoon. Asiakkuuteen liitetään aktiivisuus, mahdollisuus valita ja vaikuttaa sekä osallisuus. Nämä soveltuvat kuitenkin huonosti sosiaalihuollon asiakkuuteen, koska tämän valinnanmahdollisuudet ovat siinä usein heikot tai mahdottomat. Mitä asiakkuus sosiaalihuollossa oikeastaan tarkoittaa? Sosiaalihuollon asiakkuus eroaa muista julkisista palvelunsaajista, koska palvelut pohjautuvat vahvaan ammatillisuuteen eli professionalismiin, joka perustuu asiantuntijuuteen koulutuksen ja työkokemuksen kautta. Asiantuntijan ja palvelunkäyttäjän välillä valta on jakautunut epätasaisesti. Asiakas hyväksyy epätasa-arvon tuen menettämisen pelosta tai hyväksyy sen ammatillisen asiantuntijuuden vuoksi. Jotkut sosiaalihuollon palvelut ovat piirteissään sellaisia, joissa asiantuntija on läsnä koko prosessin ajan, kuten lastensuojelussa, mielen-terveys- ja kuntoutuspalveluissa. Näissä vastuuta ei voida siirtää kokonaan asiakkaalle, jolloin ei voida puhua varsinaisesti kokonaisvaltaisesta asiakaskeskeisyydestä, joskin asiakkaan osallisuus ja vaikuttaminen on tällöinkin mahdollistettava. (Valkama 2012, 1–2, 44–45.)

Eettisiin periaatteisiin kuuluvat asiakkaan äänen kuuleminen ja itsemääräämisoikeus sosiaalihuollossa. Vaikka tahdonvastaisuutta ja pakkotoimia joudutaan käyttämään, säilyy toiminnan perusmotiivi silti ennallaan. Sosiaalihuolto pitää sisällään hoivaa ja huolenpitoa. Tällöin vaarana on liiallinen holhoavuus ja vallan väärinkäyttö. Tästä voi olla seurauksena toimijuuden ja ihmisarvon riistäminen sekä vastentahtoinen riippuvuus. (Valkama 2012, 46.)

Osallisuuden tulee olla olennainen osa asiakkuutta ja asiakaslähtöisyyttä sosiaalihuollossa. Osallisuuteen kuuluu mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihinsa ja tulla kuulluksi (Valkama 2012, 64). Sijaishuollossa kysymys asiakkuudesta tulee esille päivittäin. Sijoitettu lapsi ei ole useinkaan voinut valita sijoitustaan eikä käyttää omaa valintaansa ja itsemääräämisoikeuttaan. Tässä suhteessa asiakkuuden määritelmäkään ei toteudu. Siitä huolimatta sijoitettu lapsi on sijaishuollossa asiakas, kuten hänen perheensäkin. Lastensuojelun asiakas joutuu mitä suurimmassa määrin olemaan riippuvuussuhteessa ja joutuu alistumaan vallankäytölle. Silti asiakkaan mielipidettä on kuultava ja hänen itsemääräämisoikeuttaan kunnioitettava niin pitkälle kuin se on mahdollista. Mitä on sijaishuollon asiakkaiden asiakkuus ja mitä tarkoittaa siinä asiakaslähtöisyys? Mitkä ovat asiakkaiden oikeudet ja velvollisuudet? Missä kulkevat vallankäytön perusteet ja rajat? Näitä kysymyksiä on tarpeen pohtia lastensuojelutyössä.

3 Lastensuojelua ohjaavat lait ja ohjeistukset

Suomen lainsäädännössä perustuslaki on kaiken lainsäädännön ja julkisen vallan käytön perusta. Siitä löytyvät suomalaisen kansanvallan keskeisimmät pelisäännöt, arvot ja periaatteet. Perustuslaki määrittää yksikön ja julkisen vallan välisen suhteen perusteet. (Oikeusministeriö 2014.) Kansalaisen perusoikeudet turvataan perustuslaissa. Sen mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, lapsella on oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja julkisen vallan tehtävänä on tukea perheen mahdollisuuksia turvata lapsen yksilöllinen kasvu ja hyvinvointi (Perustuslaki 731/1999, 6. § ja 19. §). Seuraavaksi esitellään keskeisimmät lastensuojelua ohjaavat lait ja ohjeistukset.

3.1 Lastensuojelulaki

Ensimmäinen lastensuojelulaki Suomessa tuli voimaan vuonna 1937. Sitä kutsuttiin myös huostaanottolaiksi, koska käytetyin toimenpide oli huostaanotto ja sijoitus kodin ulkopuolelle. Vasta 1970-luvulla alettiin ottaa käyttöön avohuollollisia toimenpiteitä, joita olivat neuvonta, ohjaus, valvonta ja varoitus. Ruumiillinen kuritus kiellettiin porrastetusti 1950-luvulta lähtien ja kokonaan se kiellettiin 1965-luvulla koulukodeissa, kun puolestaan kotikasvatuksessa se kiellettiin vasta vuonna 1984. Lastensuojelulakia uudistettiin vuonna 1984, jolloin sen toimintaperiaatteet muuttuivat merkittävästi. (STM 2016b.) Nykyinen lastensuojelulaki 417/2007 astui voimaan vuonna 2008. Siinä on huomioitu kattavasti YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksen 60/1991 ihmisoikeusmääräykset ja yleisperiaatteet sekä Suomen perustuslain 731/1999 säännökset. Lakiin on tehty muutoksia 18 kertaa. Aranevan (2016, esipuhe V–VI) mukaan muutokset ovat olleet pirstaleisia ja siten rikkoneet lain sisäistä yhtenäisyyttä. Eniten vahinkoa on aiheuttanut 1.4.2015 voimaan tullut sosiaalihuoltolaki ja sen myötä tehdyt muutokset lastensuojelulakiin. Sosiaalityön kentällä on ilmennyt epäselvyyttä siitä, kumpaa lakia tulisi noudattaa lasta koskevissa asioissa.

Lastensuojelulain 417/2007 tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun niissä tilanteissa, joissa lapsen huoltaja tai muu lapsen kasvatuksesta ja hyvinvoinnista vastuussa oleva henkilö ei siihen pysty ilman lastensuojelun palveluita ja tukitoimenpiteitä. Lastensuojelun toteutumista ja päätöksentekoa yksittäisen lapsen edun edellyttämällä tavalla perus- ja ihmisoikeuslähtöisesti koskevat keskeiset periaatteet on säädetty lastensuojelulain pykälässä neljä. Lastensuojelun toimenpiteiden tarkoituksena on ennaltaehkäistä yhteistoiminnassa lapsen kehitykselle vahingollista vaikutusta johtuen lapsen ja perheen kasvuolosuhteista tai lapsen omasta käyttäytymisestä. Ensisijaisena tavoitteena on turvata lapsen kotona suotuisat olosuhteet, jotka tukevat lapsen kehitystä ja hyvinvointia. Lastensuojelulain periaatteena on avohuollon ensisijaisuus. Lapsen huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen ovat viimesijaisia toimenpiteitä. (Araneva 2016, 159, 173, 178.) Lastensuojelussa noudatetaan *pienimmän tehokkaan*

tai lievimmän riittävän puuttumisen periaatetta sekä suhteellisuusperiaatetta virantoimituksessa. Suhteellisuusperiaatteen mukaan viranomaisen käyttämä auttamiskeino on oikeassa suhteessa auttamisen päämääriin ja tavoitteisiin. Tavoitteena on löytää keino, joka parhaiten auttaa lapsen ja perheen ongelmanratkaisussa ja joka vähiten puuttuu asiakkaan yksityisyyteen ja autonomiaan. (Araneva 2016, 178; Rätty 2015, 3.)

Lastensuojelulaissa korostetaan *lapsen edun ensisijaisuutta* lastensuojelun päätöksenteossa ja toteutuksessa. Käsitteenä lapsen etu on epämääräinen. Sen sisältö nousee lapsen iän, kehitystason ja lapsen elämäntilanteen huomioimisesta. Lapsen etu voi olla erilainen riippuen siitä, asuuko hän kotona, laitoksessa vai perhekodissa. Lapsen näkökulman huomioiminen tulee olla perusteena lapsilähtöiseen arviointiin lapsen etua määritellessä. (Rätty 2015, 11.) Aranevan (2016, 174–177) mukaan lapsen etu toteutuu, kun kaikki lapsen oikeuksien sopimuksen oikeudet toteutuvat. Lapsen etu on aina ensisijaisesti huomioon otettava kriteeri lapsen asioita hoidettaessa. Lapsen edun toteutuminen tarkoittaa myös sitä, että etu tulee aina arvioida ja osoittaa vertailemalla eri vaihtoehtojen ja ratkaisujen vaikutusta lapsen etuun. Ratkaisuvaihtoehdoista on valittava se, mikä parhaiten palvelee lapsen etua. Tuolloin tulee ottaa huomioon lapsen ikä, kehitystaso, yksilölliset ominaisuudet sekä lapsen toivomukset, mielipiteet ja kokemukset. Lapsen osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia oman elämänsä asioihin ei voida sivuuttaa, vaikka ratkaisulta onkin aikuisella. Aikuisen tehtävänä on arvioida, mikä ratkaisusta ja vaihtoehdoista toteuttaa parhaiten lapsen kokonaisvaltaista etua tulevaisuudessa.

3.2 Yleissopimus lapsen oikeuksista

Yhdistyneiden Kansakuntien lasten oikeuksien julistus on kansainvälinen ihmis-oikeussopimus, jonka noudattamiseen sopimusvaltiot ovat sitoutuneet. Sen ovat ratifioineet lähes kaikki maailman maat. Suomi on saattanut sopimuksen voimaan lailla vuonna 1991 (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991). Sopimusta valvoo YK:n lasten oikeuksien komitea, jolle sopimusvaltiot antavat määräaikaisraportin. Raportin pohjalta komitea antaa päätelmänsä ja suosituksesta lapsen oikeuksien

toteutumisesta kyseisessä maassa. (Lapsiasiavaltuutettu 2016.) Suomen lapsia koskeva lainsäädäntö pohjautuu yleissopimukseen lapsen oikeuksista. Se on myös lastensuojelulakia ylempi kansainvälinen sopimus, joka on saatettu Suomessa voimaan. Lasten oikeuksien sopimus ei ole vain kansainvälinen humanitäärinen julistus, vaan se asettaa valtiolle ja julkiselle vallalle ehdottomia juridisia velvoitteita. Se on lakitasoisena voimassa olevaa oikeutta, jota on noudatettava virantoimituksessa. (Araneva 2016, 7–8.)

Lapsen oikeuksien komitea on nostanut neljä sopimuskohtaa yleisperiaatteiksi, jotka on aina huomioitava tulkittaessa muita sopimuskohtia. Näitä ovat syrjinnänkielto, lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus elämään ja kehitykseen sekä oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Hakalehto-Wainio 2013, 19.) Nämä periaatteet ohjaavat myös lastensuojelun päätöksentekoa ja työskentelyä. Lastensuojelun tärkeimpänä tavoitteena on turvata jokaisen lapsen oikeus tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen huomioiden lapsen etu ensisijaisesti siten, että lapsi saa vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Araneva 2016, 8.)

Lasten oikeuksien yleissopimuksen mukaan sosiaalihuollon ja julkisen vallan on otettava huomioon ensisijaisesti lapsen etu. Lapsen on saatava hyvinvoinnilleen välttämätön suojele ja huolenpito huomioiden lapsen vanhemmat ja huoltajat. Lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavien laitosten ja palveluiden on noudatettava viranomaisten antamia määräyksiä turvallisuudesta, terveydestä, henkilökunnan määrästä ja soveltuvuudesta. Henkilökuntaa on valvottava riittävästi. Lasta ei saa erottaa vanhemmistaan vastoin tahtoaan ilman painavaa syytä. Jos näin tapahtuu, on kaikkia osapuolia kuultava. Lapsella on oikeus pitää yhteyttä molempiin vanhempiinsa. Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä ja tulla kuuluksi kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsella on ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus. Lapsella on oikeus yksityisyyteen, perheeseen, kotiin, ja kirjeenvaihtoon eikä hänen kunniaansa tai mainettaan saa loukata. Lapsella on oikeus riittävään elintasoon, terveydenhuoltoon, koulutukseen, kokonaisvaltaiseen kehitykseen sekä turvalliseen elämään. (Yleissopimus lasten oikeuksista 60/1991.)

3.3 Lapsen itsemääräämisoikeuden toteutuminen sijaishuollossa

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (myöh. lyhenne Valvira) teki vuonna 2012 kyselyn itsemääräämisoikeuden toteutumisesta ympärivuorokautista hoitoa ja kasvatusta tarjoaviin lastensuojeluyksiköihin. Selvityksessä todettiin puutteita yksiköiden toiminnoissa liittyen lasten kohteluun ja itsemääräämisoikeuden toteutumiseen. (Valvira 2013a.) Saatujen tuloksien pohjalta Valvira (2013b) on laatinut ohjeistuksen ”Lasten itsemääräämisoikeuden toteutuminen lastensuojelun sijaishuollossa”. Selvitykseen perustuvan ohjeen tarkoituksena on selkeyttää lasten itsemääräämisoikeuden ja lastensuojelulain velvoitteiden parempaa toteutumista lastensuojelulaitoksissa. Lapsen keskeisiin perusoikeuksiin kuuluu tulla kohdelluksi tasa-arvoisesti yksilönä ja oikeus saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ikätasoaan vastaavalla tavalla. Lapsen mielipiteisiin ja toiveisiin tulee kiinnittää erityistä huomiota päätöksiä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa. Lapsella on oltava tunne voivansa aidosti vaikuttaa ja osallistua päivittäiseen elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. (Valvira 2013b, 1–2.)

Lapsi tarvitsee elämäänsä turvallisia rajoja ja käyttäytymisen ohjausta, joiden on pohjaututtava myönteiseen suhteeseen lapseen. Lapsella on itsemääräämisoikeus elämänsä asioihin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö lasta voisi kasvattaa ja hänelle asettaa rajoja. Kasvatuksellisten rajojen tarkoituksena on ohjata lasta tasapainoiseen elämään eikä suinkaan rangaista lasta. Kasvatuksellisilla rajoilla ei puututa lapsen perusoikeuksiin, vaan kyseessä on lapsen huolenpidon ja hoidon järjestäminen. Rajojen on oltava johdonmukaiset, turvalliset ja ymmärrettävät. Säännöt ja seuraamukset eivät saa olla mielivaltaisia, liiallisia eikä niiden tarkoitus ja kesto saa olla sama kuin rajoitustoimenpiteissä. (Valvira 2013b, 4-5.)

Ohjeistuksen mukaan

Lapsella on sijaishuollon aikana oikeus läheisiin ja pysyviin ihmissuhteisiin, hyvään hoitoon, koskemattomuuteen sekä fyysisen ja henkisen itsemääräämisoikeuden loukkaamattomuuteen. Lasten perusoikeuksien ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on osa lastensuojeluyksiköiden kasvatusta ja hoitotehtävää ja se on hyvän sijaishuollon tärkeimpiä kriteereitä. (Valvira 2013b, 6-7.)

Lastensuojeluyksikön kasvatustehtävään ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuuksiin kuuluu antaa lapselle tietoa sijoitukseen liittyvistä asioista sekä lapsen perusoikeuksista, jotka kuuluvat myös hänelle. Lapselle on kerrottava hänen mahdollisuutensa osoittaa tyytymättömyyttään sijoitukseensa liittyen ja ohjattava tarvittaessa hakemaan muutosta tai tekemään muistutuksen saamastaan kohtelusta tehtävään nimetyille viranhaltijalle. Lapselle on kerrottava oikeudestaan kannella eduskunnan oikeusasiamiehelle ja aluehallintovirastolle. Lapselle on tarvittaessa annettava edellä mainittujen yhteystiedot ja opastettava asian hoitamisessa. (Valvira 2013b, 7.) Merkittävänä kysymyksenä lapsen osallisuuden liittyen lastensuojelussa onkin se, tuetaanko lapsen itsemääräämisoikeutta siten, että hänelle annetaan valtaa tehdä ratkaisuja vai onko työskentelytapana suojella häntä sulkemalla päätöksenteon ulkopuolelle (Thomas 2002, 36–49).

3.4 Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma

Sosiaali- ja terveysministeriö on käynnistänyt hankkeen nimeltä Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma LAPE, joka on yksi nykyisen hallituksen kärkihankkeista. Ohjelman tavoitteena on mennä kohti kokonaisvaltaista muutosta lapsi- ja perhepalveluissa kehittämällä lapsi- ja perhepalveluita tehokkaampaan ja vaikuttavampaan suuntaan tulevaisuudessa. Hankkeen tarkoituksena on tehdä muutosta kohti lapsi- ja perhelähtöisempiä palveluita sekä lapsen oikeuksia vahvistavaa toimintakulttuuria. Lähtökohtana kaikissa palveluissa on vahvistaa lasten, nuorten ja heidän perheidensä osallistumista sekä kokemusasiantuntemuksen huomioimista. Oleellista on lasten, nuorten ja perheidensä hyvinvoinnin ja omien voimavarojen vahvistaminen. Ensisijaista on lapsen etu ja vanhemmuuden tuki. Ohjaavina periaatteina muutosohjelmassa ovat 1) Lapsen oikeudet ja lapsen etu, 2) Lapsi- ja perhelähtöisyys, 3) Voimavarojen vahvistaminen ja 4) Perheiden monimuotoisuus. (STM 2016a, 2, 6, 11.)

Selvitysten mukaan lasten, nuorten ja perheiden palvelut ovat hajanaisia, mikä heikentää niiden vaikuttavuutta ja tukea ei saada riittävän ajoissa. Tiedon kulkeminen eri ammattilaisten ja viranomaisten välillä ei ole sujuvaa. Palvelujärjestelmissä on esiintynyt kyvyttömyyttä auttaa ajoissa, mikä on johtanut huostaanottoihin. Puutteita on todettu olevan lasten ja nuorten mielipiteiden selvittämisessä, kuulemisessa ja kohtaamisessa. Esille tulleissa ongelmissa on kyse lasten, nuorten ja perheiden sekä ammattilaisten välisen kohtaamisen puutteista, joita ovat esimerkiksi vuorovaikutuksen vajeet ja ammattilaisten osaamisen haasteet. Jatkossa on oleellista kehittää palveluja lapsilähtöisimmiksi siten, että palveluissa aikuinen arvostaa lapsen ja nuoren omaa toimijuutta, kokemusta ja tietoa. Aikuisen tulee osata käyttää myös vaihtoehtoisia kommunikaatiomuotoja niin, että eri tavoin viestivät lapset ja nuoret tulevat kuulluiksi. Aikuinen kantaa vastuun päättäjänä, mutta pyrkii oppivaan vuorovaikutukseen lapsen ja nuoren kanssa. (STM 2016a, 8, 13.)

Muutosohjelman tavoitteena on vahvistaa lasten osallisuutta ja lapsikeskeistä työskentelyä lastensuojelussa. Huostaanottojen tarvetta tulee vähentää luomalla edellytykset kokonaisvaltaisen ja yksilöllisen avun ja tuen tarjoamiseen lapselle ja perheelle. Lastensuojelun erityisosaamista vahvistetaan ja luodaan yhtenäisiä eri lastensuojelun työvaiheisiin ja erityistilanteisiin liittyviä työkäytäntöjä. Seuranta- ja arviointitiedon tuottamista varten luodaan pysyvät, palveluihin integroidut toimintakäytännöt. Varhaiskasvatuksen ja opetuksen sekä lastensuojelun yhteistyötä ja suunnitelmallisuutta kehitetään. Kehittämistyössä luodaan uudenlaiset palvelu- ja toimintamallit lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojelutyöhön, sijaishuollon ohjaukseen ja valvontaan. Matalan kynnyksen palveluiden kehittämisen avulla ehkäistään lastensuojelun tarvetta. Lasten ja nuorten integroitua palvelumallia erityisen vaikeahoitoisille lapsille ja nuorille kehitetään vaativien palveluiden kokonaisuudessa osaamis- ja tukikeskustoiminnan muodossa. (STM 2016a, 20–21.)

4 Lapsen osallisuus

Osallisuus omaan elämäänsä liittyviin asioihin on jokaisen Suomessa asuvan perusoikeus. Oikeus osallisuuteen sisältyy keskeisenä osana sosiaaliin ja lastensuojeluun lain määrittelemänä. Yksinkertaisesti ilmaistuna *osallisuus tarkoittaa henkilön mahdollisuutta tulla kuulluksi, kertoa mielipiteensä ja vaikuttaa oman elämänsä asioihin*. Bardyn (2013a, 69) mukaan osallisuuden kokemuksessa oleellista on nähdä ja kuulla tulemisen tunne siinä yhteisössä, johon kuuluu. Osallisuus synnyttää tunteen elämän merkityksellisyydestä. Osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksilla on vahva yhteys ihmisen hyvinvointiin. Pajula (2010, 11) määrittelee osallisuuden merkitsevän ”omakohtaisesta sitoutumisesta nousevaa vaikuttamista asioiden kulkuun ja vastuunottamista seurauksista. Osallisuus voidaan nähdä syrjäytymisen vastavoimana.”

4.1 Lapsen osallisuus lastensuojelussa

Osallisuus oman elämänsä asioissa on lapsen *ihmis- ja perusoikeus*. Kun lapsi tulee kuulluksi, saa hän kokemuksen siitä, että hänen ajatuksillaan ja mielipiteillään on merkitystä, ne ovat arvokkaita ja asioihin voi vaikuttaa. Kuulla tulemisen pohjalta syntyneet suunnitelmat ja päätökset voi kokea omiksi, mikä vaikuttaa voimaannuttavasti lapsen elämään. Lastensuojelun asiakkuudessa olevalla lapsella saattaa olla kokemuksia siitä, että asiat vain tapahtuvat elämässä eikä niihin voi vaikuttaa. Osallisuuden tunteen kautta lapsi voi saada rohkeutta puhua tulevaisuudessakin omista asioistaan ja hakea apua tarvittaessa tullessaan kaltoin kohdelluksi. (Oranen 2008, 16.) Lastensuojelulain 417/2007 20. pykälässä määrätään lapsen osallisuudesta lastensuojelua toteutettaessa. Lapsen toivomukset ja mielipide on selvitettävä sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Tämä on tehtävä hienovaraisesti eikä siitä saa aiheutua haittaa lapsen ja hänelle läheisten ihmisten välisille suhteille.

Lastensuojelussa on syvimiltään kyse lapsen pääsemisestä *osattomuudesta osallisuuteen*. Ihmisen hyvinvointi edellyttää perustarpeiden tyydytystä aineellisella, sosiaalisella ja henkisellä tasolla. Osattomuus voi koskettaa kaikkia näitä tasoja. Lapsen ja aikuisen välisen emotionaalisen kohtaamisen turvaaminen on lastensuojelun merkittävin tehtävä. Kohtaamattomuus on osattomuuden raskaimpia muotoja etenkin, jos se kohdistuu varhaislapsuuteen. Se voi olla myös hidasta erilleen ajautumista arjessa ja kontaktin kuihtumista, johon saattaa liittyä henkistä tai fyysistä pahoinpitelyä. Syyt tähän voivat olla monet, kuten vanhempien stressaava elämäntilanne tai se, kuinka heitä itseään on lapsena tai myöhemmin kohdeltu. Lastensuojelussa on olennaista tunnistaa kohtaaminen osallisuuden tärkeimmäksi ehdoksi niin, ettei lapsi jää osattomaksi tarvitsemastaan huolenpidosta ja suojelusta. Osallisuus huolenpitoon ja suojeluun tulee toteuttaa lapsen omaa osallisuutta kunnioittaen. (Bardy 2013b, 298–299.)

Lapsen osallisuuden mahdollistamisessa tulee tarkastella aikuisen valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvoitteita suhteessa lapsen osallisuuteen. Oranen (2008, 10) tuo esille Shierin (2001) esittämän mallin, jossa on viisi porrasta (kuva 1). Ensimmäisellä portaalla on vähin osallisuusaste ja ylimmällä suurin. Portaisissa alimpana on lapsen kuuleminen edeten ylimpään, jossa aikuinen jakaa lapsen kanssa valtaa ja vastuuta. Aikuisten ja yhteisöjen rooli lapsen osallisuuden mahdollistamiseen on keskeisessä asemassa.

	VALMIUDET Onko työntekijöillä tarvittavat valmiudet?	MAHDOLLISUUDET Onko tämä mahdollista (resurssit, organisaatio, tilat, välineet jne.)?	VELVOITTEET Onko rakenteita, jotka velvoittavat tähän (esim. lainsäädäntö, toimintaohjeet, vakiintuneet käytännöt)?
5. Lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta	Olenko valmis jakamaan valtaa lasten kanssa?		Miten lainsäädäntö määrittää työntekijän vastuun rajat?
4. Lapset otetaan mukaan päätöksentekoon		Mahdollistavatko organisaatiomme rakenteet lasten ottamisen mukaan päätöksentekoon?	
	Lapsen oikeuksien	sopimuksen edellyttämä	minimitaso
3. Lasten näkemykset otetaan huomioon	Olenko valmis ottamaan lapsen ajatukset vakavasti?		Lapsen oikeuksien sopimus. Lastensuojelulaki (417/2007, 20. §.)
2. Lapsia tuetaan mielipiteiden ilmaisemisessa		Onko meillä tarvittavat välineet lasten auttamiseksi itsensä ilmaisemisessa?	Lastensuojelulaki ja sen perustelut (HE 252/2006)
1. Lapsia kuunnellaan		Onko luvallista käyttää aikaa lasten kuuntelemiseen?	Lastensuojelulaki (417/2007, 5. §)

Kuva 1. Osallisuus, valmiudet, mahdollisuudet ja velvoitteet (Shier 2001, Orasen 2008, 10 mukaan).

Lapsen tulee saada olla osallisena ja mukana hänelle merkittävien asioiden ratkaisemisessa. Suomen lainsäädännön mukaan asianosaisella on aina oikeus saada tietoa häntä koskevista asioista ja sanoa niihin mielipiteensä. Tämä oikeus on niin aikuisella kuin lapsellakin. Lapsen kohdalla viranomaisilla on erityinen velvoite antaa lapselle mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja kohdella lasta tasa-arvoisesti yksilönä. Lastensuojelulain mukaan lapsen on saatava olla asianosaisena kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa ja lapsen mielipiteisiin ja toiveisiin on kiinnitettävä erityistä huomiota palveluiden järjestämisessä. THL:n (2016a) ylläpitämän sähköisen Lastensuojelun käsikirjan mukaan "lapsen osallisuudessa on kyse siitä, miten hän voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa hänen etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä". Lapsen vaikuttamismahdollisuuksien ja mielipiteiden kuulemisen tulee olla todellista. Lapsen identiteetin kehittymisen kannalta on ratkaisevaa saada olla osallisena ja mukana asioiden käsittelyssä itselle merkittävässä yhteisöissä (Hotari, Oranen & Pösö, 2013, 149).

4.2 Lapsen osallisuuden mahdollistaminen

Lapset ovat lasten elämän ja arjen parhaita asiantuntijoita. Siksi heidät kuuluu ottaa mukaan silloin, kun suunnitellaan, kehitetään, toteutetaan ja arvioidaan lapsille suunnattuja tai lasten elämään vaikuttavia palveluita. Osallisuuden mahdollisuuksien luominen tähän on aikuisen velvollisuus. Lapsen osallisuuden toteutuminen lastensuojelussa edellyttää työntekijältä valmiuksia toimivaan vuorovaikutukseen lapsen kanssa. Työntekijällä on oltava taitoja yhteistyön tekemiseen lapsen kanssa, kuuntelemiseen ja tilan antamiseen lapsen ilmaista mielipiteitään. Työyhteisön on luotava siihen mahdollisuudet ajankäytön ja tilojen suhteen. Myös työyhteisön organisaatiokulttuurilla on merkityksensä siihen, miten lasta kohdellaan ja kuullaan. (THL 2016a.)

Thomas (2002, 174–176) esittää kuusi lapsen osallisuuden ulottuvuutta, jotka ovat mahdollisuus valita, saada tietoa, vaikuttaa prosessiin, ilmaista itseään, saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Lastensuojelun käsikirjaan (THL 2016a) on koottu käytännön mahdollisuuksia näiden lapsen osallisuuden ulottuvuuksien käytöstä lastensuojelussa.

1. *Mahdollisuus osallistua tai kieltäytyä:* Lapsella tulee aina olla mahdollisuus ja oikeus kieltäytyä osallistumasta johonkin tilanteeseen, jos se on hänelle vaikeaa. Tuolloin voi miettiä, millä muulla tavoin lapsi voi osallistua ja järjestää hänelle siihen mahdollisuus. Myös kieltäytyminen on yksi osallisuuden muoto ja siihen tulee olla mahdollisuus.
2. *Mahdollisuus saada tietoa:* Tietojen antamisen velvollisuus lasta koskevista asioista on viranomaisilla. Tietoa tulee antaa lapsen kehitystason mukaisesti ja ymmärrettävästi. Lapselle on kerrottava hänen roolinsa tilanteesta ja ennen kaikkea hänen oikeutensa.
3. *Mahdollisuus vaikuttaa prosessiin:* Lapsilta saadun palautteen perusteella lasta koskevat tilanteet ovat edelleen hyvin viranomaiskeskeisiä. Lapselle tulisi luoda mahdollisuus vaikuttaa eri prosessien kulkuun, kuten mitä asioita käsitellään, miten käsitellään ja ketkä osallistuvat.
4. *Mahdollisuus omien ajatusten ilmaisemiseen:* Lapsella tulee olla lupa ilmaista itseään omalla tavallaan ja äänellään suhteessa viranomaisiin ja aikuisiin.

5. *Mahdollisuus apuun ja tukeen omien mielipiteiden ilmaisemisessa:* Lastensuojelussa käsiteltävät asiat ovat usein vaikeaselkoisia ja monimutkaisia aikuisellekin. Lapsi ei välttämättä itse ymmärrä sitä, mihin hänen omia mielipiteitään tarvitaan ja miksi. Monesti lapsi tarvitsee rohkaisua ja tukea ajatusensa ilmaisemiseen.
6. *Mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin:* Mitä varttuneempi lapsi on, sitä enemmän hänellä tulee olla mahdollisuus tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. Työntekijöiden tulee kannustaa lasta ilmaisemaan mielipiteensä tässä. (THL 2016a.)

Lasten osallisuuden suhtautumisessa on kysymys asenteista. Thomas (2002, 171) on löytänyt neljä tapaa aikuisen asennoitumisesta lasten osallisuuteen. *Kliinissä lähestymistavassa* lapsia ei oteta mukaan keskusteluun ja päätöksentekoon, koska lapsen osallistuminen nähdään tämän hyvinvointia vaarantavana ja riskinä lapselle hänen emotionaalisen kapasiteettinsa ja haavoittuvuutensa takia. *Byrokraattisessa lähestymistavassa* noudatetaan organisaation asettamia kriteereitä lasten osallistumisen toteuttamisessa. Näillä voidaan perustella sekä lapsen mukaan ottaminen että sivuuttaminen. *Kyynisessä lähestymistavassa* aikuiset näkivät lapsilla olevan liikaa valtaa jo nyt eikä sitä pidä enää lisätä. Lapset ovat manipuloivia ja valtaa hakevia kykenemättä kantamaan vastuuta. *Arvosidonnaisessa lähestymistavassa* lapsen osallisuutta pidetään lapsen oikeutena, mikä on tärkeä ja hyvä asia. Näin ajattelevat aikuiset kokevat omana tehtävänä olevan osallistumisen mahdollistamisen ja tukemisen. Heidän mielestään tuloksena ovat paremmat käytännöt ja lopputulokset sekä laadukkaammat päätökset lasten osallistumisen seurauksena.

4.3 Seitsemän näkökulmaa lapsen osallisuuteen

Francis ja Lorenzo (2002, 159–164) tuovat esille seitsemän erilaista vaihetta ja ajattelutapaa suhteessa lasten osallisuuteen sekä lasten ja aikuisten rooleihin ja asemaan. Nämä ajattelutavat ovat osa laajempaa kulttuurista ja poliittista tilannetta suhteessa ymmärrykseen lapsuudesta ja käsitykseen lapsista osallisena yhteiskunta- ja ympäristösuunnittelussa alkaen 1960-luvulta ulottuen aina 2010-

luvulle asti. Kuvassa 3 on kuvattu seitsemän lähestymistapaa lapsen osallisuudesta perusoletuksineen ja rajoituksineen. Parhaiten lasten osallisuus toteutuu vastavuoroisessa lähestymistavassa, jossa lapset ja aikuiset toimivat yhdessä ja molemmilla on omat näkökulmansa ja vastuunsa. Tämä vaatii aikuiselta erityisiä taitoja ja valmiuksia työskennellä lapsen kanssa.

LÄHESTYMISTAPA	PERUSOLETUKSET	RAJOITUKSET
Romanttinen	Lapset pystyvät luomaan paremman tulevaisuuden	Aikuiden vetäytyminen vastuusta > lapset yksin
Asianajo	Lapset tarvitsevat puolestapuhujia	Aikuiset ohittavat lasten omat kokemukset ja ajatukset
Tarveperustainen	Tiede ja tutkimus määrittävät lasten tarpeet	Lasten oma rooli tutkimustiedon tuottamisessa on ollut ohut
Oppimiskeskeinen	Lasten on tärkeä oppia osallistumisen kautta	Lapset opetuksen kohteina. Lasten tuottamaa tietoa ei hyödynnetä oikeasti
Oikeuksia korostava	Lapset ovat kansalaisia, joilla on tietyt oikeudet	Oikeuksien konkretisointi arjessa voi unohtua
Institutionaalinen	Lapsilla on samat osallistumisen muodot kuin aikuisillakin	Lasten erityistarpeet ja omat näkemykset voivat jäädä sivuun: näennäistä osallistumista
Vastavuoroinen	Lapset ja aikuiset toimivat yhdessä. Molemmilla on omat näkökulmansa ja vastuunsa	Edellyttää aikuisilta erityisiä taitoja ja valmiutta yhteiseen työskentelyyn lasten kanssa

Kuva 3. Seitsemän lähestymistapaa osallisuuteen (Francis & Lorenzo 2002, Orasen 2008, 14 mukaan).

Romanttisessa ajattelutavassa lapset nähdään visionääreinä, joiden tulee saada suunnitella omat ympäristönsä aikuisen häiritsemättä. Korostus on lasten ajatuksilla, ideoilla ja innovatiivisuudella. Lasten oikeudet alkavat päästä esille. Heikkoutena on lasten yksinjäminen ideoidensa kanssa. Lopputulosten suunnitelmia ei voida aina siten toteuttaa. *Asianajo-lähestymistavassa* aikuiset toimivat lasten puolestapuhujina ja ”asianajajina”, jotka ajavat lasten asioita vastustaen julkista valtaa saamatta kuitenkaan aikaan muutoksia. Usein sivuutetaan ne ihmisten asiat, joita ollaan ajamassa. Lasten osallisuus ei todellisuudessa toteudu. *Tarveperusteinen ajattelutapa* perustuu tutkijoiden ja tutkimusten tuottamaan tietoon lapsen kehityksellisistä tarpeista ja kasvu-ympäristön merkityksestä, mikä on tuottanut paljon tärkeää tietoa. Heikkoutena on tiedon korostaminen lasten osallisu-

den jäädessä sen jalkoihin. *Oppimiskeskeisessä lähestymistavassa* lapsille järjestetään erilaisia oppimisympäristöjä, joissa he voivat oppia erilaisia taitoja. Oppiminen on itseisarvo eikä se edellytä lasten tekemien suunnitelmien käytännön toteuttamista. *Lasten oikeuksia korostava ajattelutavassa* lapsilla on samat osallisuuden oikeudet kuin aikuisillakin. Taustalla on YK:n lasten oikeuksien sopimus. Keskeisiä käsitteitä ovat demokratia, oikeudet ja voimaantuminen. *Institutionaalisisessa lähestymistavassa* lapsia kohdellaan aikuisten tavoin ja oletetaan samanaisten käytäntöjen ja rakenteiden mahdollistavan molempien osallisuuden toteutumisen. Lapset osallistuvat edustuksellisen osallistumisen kautta. Lapsilähtöiset toimintatavat, lasten ajatukset ja toiveet eivät välttämättä tule kuitenkaan kuuliksi. *Vastavuoroinen lähestymistavassa* osallisuus on vastavuoroista kommunikaatiota. Lapsilla ja ammattilaisilla aikuisilla on omat roolinsa ja tehtävänsä tuottaen yhdessä uusia, innovatiivisia tuloksia. Uutta tietoa tarkastellaan yhdessä aidoin ja todellisin vuorovaikutuksellisin keinoin. Tämä edellyttää aikuisilta ja ammattilaisilta joustavia taitoja otettaessa lapset mukaan työskentelyyn. (Francis & Lorenzo 2002, 160–164.)

Lasten osallisuuden historia lastensuojelussa on varsin lyhyt. Vahvin lähestymistapa lapsen osallisuuteen onkin ollut asiantuntijarooli lapsen tarpeiden määrittäjänä. Lasten kuuleminen on usein ollut materiaalin tuottamista asiantuntijalle, jolloin hän voi tehdä arvion ja päätökset tilanteesta. Lapsi itse ei ole ollut välttämättä aktiivinen osapuoli häneen liittyvissä asioissa eikä hänellä ole ollut vaikutusmahdollisuutta. Työntekijät kokevat monesti roolinsa lapsen asioiden ajajaksi aikuisten verkostoissa. Tärkeää onkin huolehtia siitä, että ”asianajaja” on selvillä ”päämiehensä” eli lapsen ajatuksista ja mielipiteistä ohittamatta niitä. (Oranen 2008, 12, 14.) Francisen & Lorenzon (2002, 164) esittämä vastavuoroinen lähestymistapa kuvastaa lapsen ja aikuisen välistä suhdetta vastavuoroisena, jossa molemmat ovat asiantuntijoita. Edellytyksenä tähän on aikuisen uudenlainen ammatillinen taito suhteessaan lapseen. Työvälineitä tähän on nykyään runsaasti. Kyse onkin pohjimmiltaan siitä, että ammattilaisen vahva asiantuntijarooli asettaa lapsen helposti edelleen yksisuuntaiseen tiedontuottajan asemaan. Lasten tulisi saada olla mukana suunnittelussa ja kehittämisessä jo alusta alkaen eikä vain palautteen antajana myöhemmin.

4.4 Lastensuojelun menneisyys -hankkeen suositukset lastensuojeluun

Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun menneisyys -hankkeessa selvitettiin lastensuojelussa tapahtuneita kaltoinkohteluita ja väkivaltaa vuosina 1937–1983 ensimmäisen lastensuojelulain aikana. Selvitys kohdistui laitoksissa ja perheissä sijoituksessa olleiden lasten kokemuksiin. Haastatteluun osallistui 299 henkilöä, joista suurin osa oli sijaishuollossa kaltoinkohtelua kokeneita. Mukana oli muutamia työntekijöitä ja sivusta seuranneita. Suurin osa haastatelluista oli syntynyt vuosina 1945–1965. Haastatellut olivat kokeneet ruumiillista ja seksuaalista väkivaltaa, perustarpeiden eli ruuan ja terveydenhoidon laiminlyöntiä sekä monenlaista nöyryyttämistä. Kokemukset ovat vaikuttaneet haastateltujen itsetuntoon ja kehitykseen. (THL 2016b.) Selvityksessä ilmenee, että lapsuudessa selviytymisessä auttoivat hyvät kohtaamiset. Monia oli kannatellut yksikin hyvä hoitaja, opettaja ja luotettava ystävä sekä haaveet paremmasta elämästä. Lemmit, urheilu ja musiikkiharrastukset olivat olleet tärkeitä selviytymisessä. Aikuisena hyvä parisuhde muodostui keskeiseksi elämässä kiinnipitäväksi voimaksi. Vaikeuksia elämässä aikuisena olivat tuottaneet uusien ihmissuhteiden luominen ja luottamus muihin ihmisiin. Monet kokivat ongelmia itsetunnossaan ja minuuden löytämisessä. Vanhemmuus koettiin haasteelliseksi, koska itseltä oli puuttunut rakastavien ja huolta pitävien vanhempien esikuva. Haastateltavat kokivat, etteivät he olleet saaneet aikuisen tukea sijoituksen päättymisen jälkeen. Omaan elämään oli siirryttävä ilman opastusta. Selvityksen perusteella lastensuojelun sijaishuollon historiasta saa varsin synkän kuvan. Ihmetystä herättää se, miten kuvattu kaltoinkohtelu on ollut mahdollista. Järjestelmä ei ole toiminut tarkoituksen mukaisesti. (Hytönen, Malinen, Salenius, Haikari, Markkola, Kuronen & Koivisto 2016, 167.)

Lastensuojelun menneisyys -hankkeen selvityksen perusteella tehtiin suositukset, joiden mukaan

lastensuojelussa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapselle kertomiseen ja lapsen kuuntelemiseen häntä koskevissa asioissa. Sijoituspaikkoja tulee valvoa ja kaltoinkohteluun puuttumisen välineitä kehittää. Lasta tulee tukea siirtymisissä aikuisuuteen. Lainsäädännön kehittyessä sijaishuollon epäkohtien korjaamista koskevien suositusten toteuttamista ja vaikutuksia pitää seurata. (Hytönen ym. 2016, 2.)

Suosituksen mukaan lastensuojelun tulee aina hyväksyä lapsi, kuulla ja kuunnella lasta sekä puuttua lapsen tilanteeseen (kuvio 1). Suositukset ovat luetta-
vissa liitteessä 2.

Kuvio 1. Suositukset lastensuojeluun (THL 2016b).

Lastensuojelun sijaishuollon historiassa maassamme on esiintynyt varsin paljon epäkohtia ja kaltoinkohtelua. Olennaista on, etteivät aiemmin ilmenneet epäkohdat enää toistu ja ole mahdollisia. Tämä edellyttää lasten aitoa kuuntelemista ja kuulemista sekä kertomusten todesta ottamista. Lapsen aito kohtaaminen on oleellisen tärkeää. Osallisuuden vahvistamisen tulee sisältyä jokaisen sijaishuoltoyksikön perustehtäviin. Lastensuojelun tärkeimpänä tehtävänä on pitää huolta lapsen saattamisesta osattomuudesta osallisuuteen, jolloin ennaltaehkäistään syrjäytymistä ja sijaishuollossa olevalla lapsella on mahdollisuus kasvaa kohti tasapainoista aikuisuutta.

Lapsen osallisuuden huomioiminen sijaishuollossa edellyttää johtamisessa henkilöstön osaamisen johtamista ja organisaation toiminnan suuntaamista kohti oppivaa organisaatiota. Lähijohtajalla on merkittävä rooli osallisuuden juurruttamisessa työyhteisön ja arjen toimintaan (Bardy & Heino 2013, 21).

5 Osaamisen johtaminen

Osaamisen johtamisen luvussa käsitellään osaamisen kehittämistä, ohjaamista kohti oppivaa organisaatiota, osaamisen näkyväksi tekemistä ja johtamista organisaatiokulttuurin muokkaajana. Nämä johtamisen osa-alueet linkittyvät osuvasti osaamisen johtamisen taitoihin sijaishuoltoyksiköiden johtamisessa.

5.1 Osaamisen kehittäminen

Elämme aikaa, jota leimaa muutos yhä kiihtyvällä tahdilla. Muutos tekee entisen osaamisen riittämättömäksi, jolloin tarvitaan jatkuvaa oppimista ja osaamisen uudistamista. Organisaatioiden menestymiseen vaikuttaa ennen kaikkea se, mitä siellä osataan, miten osaamista käytetään ja kuinka nopeasti ollaan valmiita oppimaan uutta. Oppiminen ilmenee yhteisön kyvyssä havainnoida ympäröivää maailmaa ja uudistaa toimintaansa ympäristössä tapahtuvan muutoksen mukaiseksi. (Viitala 2008, 11, 29, 52.)

Osaamisen johtamisella tarkoitetaan ihmisten johtamista kohti organisaation tavoitteiden saavuttamista. Tämä edellyttää selvitystä siitä, mitä osaamista organisaatiossa on jo olemassa ja mitä tarvitaan vielä lisää päämäärien saavuttamiseksi. Osaamiskartoituksen perusteella arvioidaan kehittämistarpeet. Tärkeää on jo olemassa olevasta osaamisesta kiinnipitäminen. (Onway Oy 2014, 7.) Viitalan (2008, 18, 38) mukaan johtamisen tehtävänä on mahdollistaa systemaattinen organisaation tavoitteiden ja päämäärien edellyttämä osaaminen. Jokainen työyhteisön jäsen vastaa itse omasta osaamisensa kehittämisestä ja ajan tasalla pitämisestä esimiehen mahdollistaessa tämän ja luodessa työyhteisöön oppimista tukevaa kulttuuria, joka on avain jatkuvalle luonnolliselle oppimiselle ja kehittymiselle.

Osaamisen johtamisessa voidaan nimetä neljä elementtiä. Ensimmäiseksi esimies määrittelee osaamisen kehittämisen tavoitteita ja suuntaviittoja. Toiseksi luodaan koko työyhteisöön oppimista edistävä ilmapiiri ja rakennetaan toimivaa

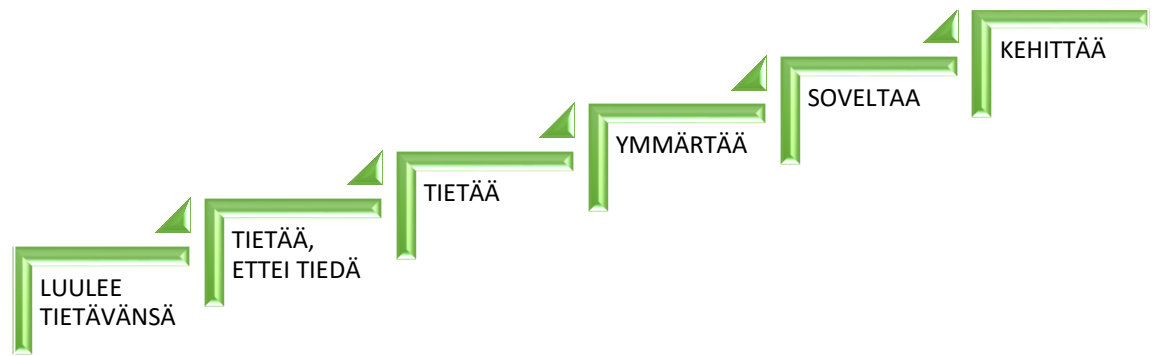
vuorovaikutusta esimiehen ja alaisten välille. Kolmanneksi esimies tukee oppimisprosessia huolehtien koko ryhmän kokonaisosaamisen ja yksilön kehittymisestä. Neljänneksi esimies näyttää omalla esimerkillään positiivista suhtautumista työhönsä ja kehittymiseensä. ”Jos vaadit jotain alaisiltasi, vaadi sitä ensimmäiseksi itseltäsi.” Nämä elementit tuodaan henkilöstön tietoon keskustelujen avulla, joita käydään kehityskeskustelujen, palaverien, arvioinnin sekä palautteen ja puuttumisen muodoissa. Esimies edistää osaamista luomalla työyhteisöön oppimista tukevaa keskustelua. Osaamisen johtaminen onkin pitkälti keskustelun johtamista. (Viitala 2008, 313–324, 341–348.)

Organisaation elinkelpoisuudelle on välttämätöntä sen toiminnan ja tavoitteiden sopeuttaminen ympäristön muutoksiin. Tämä edellyttää yksilöiltä jatkuvaa oppimista ja organisaation kehittymistä kohti oppivaa organisaatiota. (Kauhanen 2010, 30.)

5.2 Kohti oppivaa organisaatiota

Oppivassa organisaatiossa erilaiset ideat ja näkökulmat voivat liikkua vapaasti, päätöksentekokulttuuri on osallistavaa ja tiedonvälitys on avointa koko henkilöstölle. Vallitsevina elementteinä ovat joustavuus ja yhteistyöhenkisyys. Toimintaan liittyvistä odotuksista ja näkemyksistä kannustetaan käymään ennakkoluulotonta keskustelua organisaation sisällä ja sen ulkopuolella. Oleellista on oppimista tukeva ilmapiiri, jossa on ennakkoluuloton ja etsivä henki. Tämä mahdollistaa kyseenalaistamaan vakiintuneita käsityksiä, antaa konkreettisia mahdollisuuksia henkilökohtaiseen tiedonhankintaan ja itsenäisiin oppimisprosesseihin. Yksi tärkeimmistä oppivan organisaation piirteistä on vakiintuneiden käsitysten kyseenalaistaminen. Se on valmis rikkomaan totuttuja ajatuskaavoja voidakseen oppia uutta. (Peltonen 2008, 76–77.)

Sydänmaalakan (2012, 34) mukaan oman tietämättömyyden tunnistaminen on edellytys uuden oppimiselle. Kuviossa 2 on esitetty oppimisen portaatt. Oppivassa organisaatiossa tavoitteena on päästä oppimisportaiden ylimmälle tasolle.

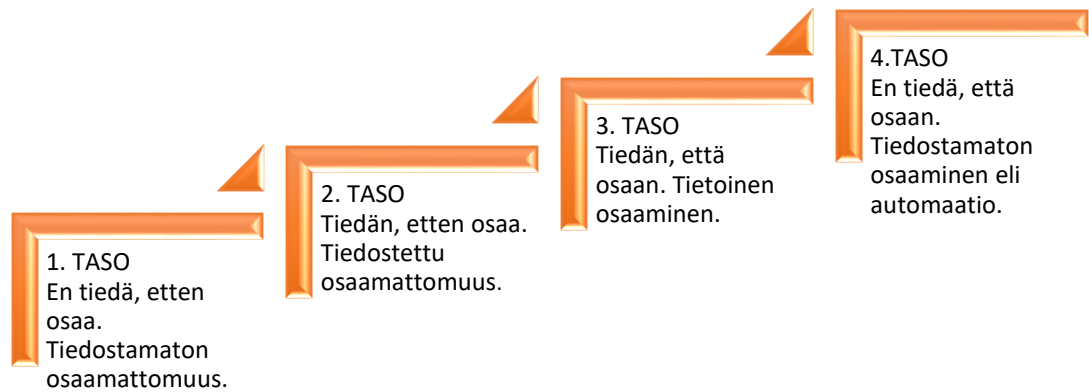

Kuvio 2. Oppimisen portaat (Sydänmaalakka 2012, 34).

Todellinen oppiminen voi alkaa siitä, kun ymmärtää, ettei tiedäkään. Tällöin voi herätä motivaatio saada tietää enemmän tai alkaa tutkia, miten uusi tieto poikkeaa siitä, jonka on luullut tietävänsä. Kun opittu aines on sisäistetty, voidaan puhua ymmärtämisestä, johon vaikuttavat yksilön asenteet ja tunteet. Ymmärtäminen edellyttää reflektointia. Ymmärryksen seurauksena voidaan alkaa soveltaa uutta tietoa käytäntöön. Korkeimmalla tasolla oppimisessa on kyky kehittää eli uudistaa jo olemassa olevia toimintamalleja. (Sydänmaalakka 2012, 34–35.)

5.3 Osaaminen näkyväksi ja käyttöön

Osaamisen johtamisen yhtenä tavoitteena on saada organisaatiossa vallitseva hiljainen tieto näkyväksi. Hiljaisen tiedon käsitteen on luonut amerikkalainen Michael Polanyi (1966, 4) toteamalla ”*We can know more than we can tell – Tiedämme enemmän kuin pystymme kertomaan*”. Ihmisten tietoisuus on kuin jäävuori meressä. Siitä suurin osa on näkymättömissä pinnan alla ja vain pieni osa huipusta on näkyvissä. Ihmisillä on paljon tiedostamatonta toimintaa, joka näkyy erilaisina käytäntöinä, tapoina, rutiineina ja tuntemuksina, mutta jota he eivät osaa sanallisesti ilmaista. (Polanyi Nuutisen 2017 mukaan.) Huotarinen ja Tamskin (2013, 45) esittämässä osaamisen portaissa kuviossa 3 on neljä porrasta, joissa ilmenee hyvin hiljaisen tiedon olemus.

Kuvio 3. Osaamisen portaat (Huotari & Tamski 2013, 45).

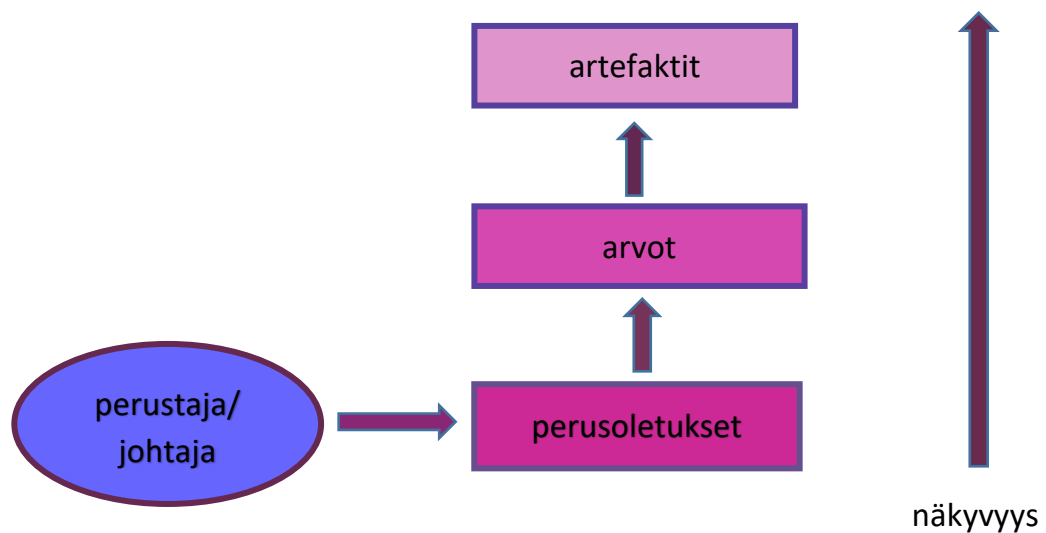
Ensimmäisellä tasolla oppija ei tiedosta muuta tapaa oppia, elää tai olla olemassa kuin nyt olemassa oleva. Tiedostamisen kautta oppija pääsee nousemaan portaita kohti automaatiota (Huotari ja Tamski 2013, 44–45), jolloin voidaan puhua myös hiljaisesta tiedosta. Tämän tiedon sanoittaminen, näkyväksi tekeminen ja jakaminen vahvistaa yhteistä osaamista organisaatiossa.

5.4 Johtaminen organisaatiokulttuurin muokkaajana

Osaamisen johtamisessa tarvitaan johtajalta taitoa ohjata työyhteisöä kohti oppivaa organisaatiota, osaamisen ja hiljaisen tiedon näkyväksi tekemistä sekä vaikuttamista organisaatiossa vallitsevaan kulttuuriin. Työyhteisön toiminnassa organisaatiokulttuurilla on huomattava vaikutus ilmapiiriin ja henkilöstön hyvinvointiin. Vallitseva kulttuuri määrittelee tavan, miten työtä tehdään asiakaslähtöisyys ja lapsen osallisuus työtä määrittelevinä arvoina. Peltosen (2008, 140–141) mukaan uudessa johtajuusajattelussa on esillä näkemys johtajan tehtävästä ylläpitää, muokata ja vahvistaa organisaation kulttuuria. Johtajan tehtävänä on muokata johtamansa yhteisön arvoja ja perusoletuksia. Mitä syvemmälle organisaatiokulttuurissa mennään, sitä vaikeampaa niiden ymmärtäminen on ulkoapäin. Tähän tarvitaan kosketusta yhteisön arkisiin vuorovaikutustilanteisiin.

Jokaisella työyhteisöllä on oma kulttuurinsa kuvastaen yhteisön jäsenten potentiaalia. Organisaatiokulttuuri syntyy sen jäsenten välisessä vuorovaikutuksessa yhteisön sosiaalisesti rakentuneeksi todellisuudeksi. Se muodostaa ikään kuin

organisaation puolustusjärjestelmän luoden jatkuvuutta ja ennustettavuutta toimintaan vahvistaen sen identiteettiä yhteisymmärrystä lisäämällä. (Kivelä 2011, 28). Kulttuurilla tarkoitetaan sitä, miten ihmiset rakentavat todellisuutta ymmärtääkseen toiminnat, tapahtumat ja asiat tietyllä tavalla. Kulttuurin luonne muodostuu sosiaalisista normeista ja tavoista. Kulttuurin osatekijöitä ovat yhteiset arvot, uskomukset, merkitykset, ymmärtämisen ja merkityksen antamisen tavat. (Seeck 2012, 220.) Edgar H. Schein on yksi merkittävimmistä organisaatiokulttuurin tutkijoista. Scheinin (1991, 28) mukaan kulttuurilla tarkoitetaan jonkin ryhmän kehittämää, löytämää tai kehittämää perusoletusten mallia, jonka avulla se on oppinut käsittelemään sisäiseen yhdentymiseen tai ulkoiseen sopeutumiseen liittyviä ongelmiaan. Tämä perusoletusmalli on toiminut niin hyvin, että sitä pidetään perusteltuna ja opetetaan yhteisön uusille jäsenille tapana tuntea, ajatella ja havaita ongelmia. Kuviossa 4 on esitetty Scheinin organisaatiokulttuurin tasot.

Kuvio 4. Organisaatiokulttuurin tasomalli (Schein 1991, Peltosen 2008, 140 mukaan).

Organisaatiokulttuurista vain pieni osa on näkyvissä olevaa, kuten bränditunnukset, logot, tarinat, termit ja vertauskuvat. Näistä käytetään Schienin kehittämää termiä artefakti. Näiden alapuolella ovat organisaatiossa vaikuttavat arvot, jotka kertovat siitä, mikä on tavoittelemisen arvoista ja miten tulee käyttäytyä. Arvoihin kuuluvat normit, jotka kertovat, miten yhteisössä tulee käyttäytyä ja mikä ei ole

suotavaa. Syvimmällä tiedostamattomalla tasolla sijaitsevat perusoletukset ja uskomukset, jotka ovat maailmankuvan tapaisia oletuksia ihmisluonnosta ja ympäröivästä yhteiskunnasta. Kulttuurin syvärakenteen muodostavat arvot ja perusoletukset yhdessä. (Peltonen 2008, 140–141; Kivelä 2011, 33.) Johtajan tulee tutustua työyhteisössä vallitsevaan kulttuuriin ja tuntea sen vaikutusmekanismit yhteisön arjessa, ihmissuhteissa ja työskentelyssä. Vasta siten hän pystyy vaikuttamaan työyhteisössä vallitsevaan organisaatiokulttuuriin ohjaten sitä positiiviseen suuntaan.

6 Opinnäytetyön tarkoitus ja tehtävät

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää Lastensuojeluyksikkö Verson toimintaa sijaishuollossa olevien lasten osallisuuden vahvistamiseksi. Tavoitteena oli tuottaa tietoa lastensuojelua ohjaavista laeista ja ohjeistuksista, osallisuuden merkityksestä ja osaamisen johtamisesta lastensuojelun sijaishuollon käyttöön. Lastensuojelun asiakkuudessa olevalla lapsella on erittäin vahvasti lailla suojattu oikeus osallisuuteen kaikissa itseään koskevissa asioissa. Osallisuuden kokemuksella on ratkaiseva merkitys lapsen terveen identiteetin kehittymisessä. (THL 2016a.) Osallisuuden kokemuksen ja tunteen kautta lapsi sitoutuu paremmin oman elämänsä muutostarpeisiin, mikä vähentää ongelmakäyttäytymistä ja riskiä syrjäytymiselle. Lapsen osallisuutta sijoituksen aikana pyrittiin vahvistamaan tuottamalla menetelmällinen materiaalipaketti ja toimintatuokiot lapsen psykososiaalisen hyvinvoinnin ja tasapainoisen kehityksen edistämiseksi.

Tarkennetut kehittämistehtävät olivat

- Selvittää, millaisia käsityksiä sijaishuollon henkilökunnalla oli lasten osallisuudesta ja sen toteutumisesta.
- Kartoittaa, miten lapset olivat kokeneet osallisuutensa toteutumisen sijoituksen aikana.
- Tuottaa toimintatuokiot ja menetelmällinen materiaalipaketti yksikön käyttöön.
- Kehittää sijaishuollon perhetyötä.

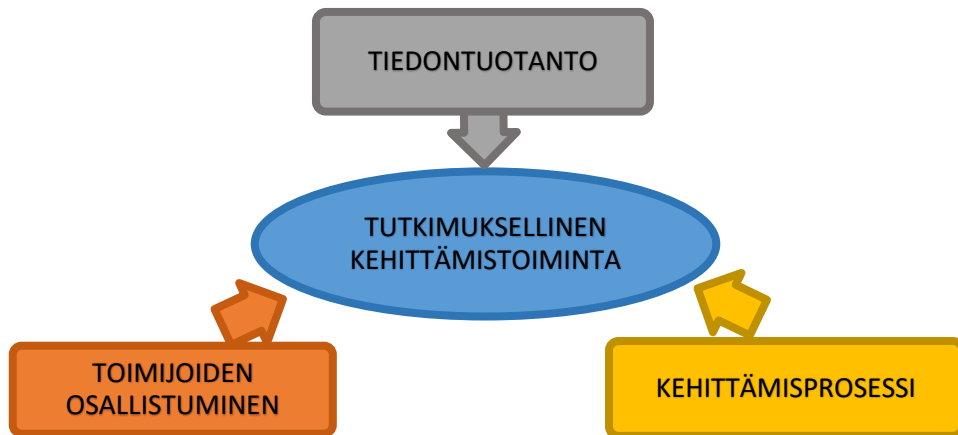
7 Kehittämistoiminnan toteutus

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää lastensuojeluyksikkö Verson toimintaa sijoituksessa olevien lasten osallisuuden vahvistamiseksi. Pääpaino oli yksikön toiminnan kehittämisessä. Kehittämistehtävät nousivat käytännön työstä liittyen lasten osallisuuteen. Tuotoksina olivat toimintatuokiot ja menetelmällinen materiaalipaketti lasten psykososiaalisen hyvinvoinnin ja tasapainoisen kehityksen edistämiseksi sekä perhetyön kehittäminen. Toimintaa suunniteltiin, toteutettiin ja arvioitiin yhdessä moniammatillisen henkilökunnan kanssa. Toimintaan ja arviointiin osallistuivat sijoituksessa olleet lapset. Kehittämisen kohteena oli prosessiin sisältyen yhteisön kulttuuriin vaikuttaminen asenteissa ja merkityssisällöissä lasten osallisuuteen liittyen. Henkilöstön vahvuudet, osaaminen ja hiljaisen tiedon jakaminen pyrittiin nostamaan esille ja hyödyntämään toiminnassa. Henkilöstöä rohkaistiin reflektiivisen työotteen käyttöön.

7.1 Tutkimuksellinen kehittämistoiminta

Tämä opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisen kehittämistoiminnan periaatteita noudattaen. Tavoitteena oli työn kehittäminen asiakaslähtöisesti tutkimustietoa hyödyntäen, jolloin voidaan puhua tutkimuksellisesta kehittämistoiminnasta. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta on tutkimustuloksiin perustuvaa käytännön kehittämistyötä, jossa käytetään tutkivaa työtettä. Tutkimustuloksia ja kokemuksia hyödynnetään uuden toiminnan kehittämisessä ja jo olemassa olevien parantamisessa. (Toikko & Rantanen 2009, 16, 19.) Tutkimuksellisen kehittämistoimintaa määrittelee kolme näkökulmaa, joita ovat tiedontuotanto, toimijoiden osallistuminen ja kehittämisprosessi (kuviokuva 5). Kehittämistoiminnan metodinen ydin eli periaatteet rakentuvat näiden näkökulmien avulla. (Toikko ja Rantanen 2009, 9–11.) Tässä kehittämistyössä tuotettiin tietoa lastensuojelun sijaishuollosta, lastensuojelua ohjaavista laeista ja ohjeistuksista, lasten osallisuudesta ja osaamisen johtamisesta. Toimijoina kehittämistyöhön osallistuivat toimintayksikön henkilö-

kunta ja asiakkaina sijoituksessa olleet lapset, jolloin kyseessä on osallistava kehittämistoiminta. Kehittäminen tapahtui prosessiluonteisesti, jolloin siinä oli aloitus, toteutus, arviointi ja juurruttaminen.

Kuvio 5. Tutkimuksellisen kehittämistoiminnan näkökulmat (Toikko & Rantanen, 2009, 10).

Tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa yhdistyvät konkreettinen kehittämistoiminta ja tutkimuksellinen lähestymistapa kohdentuen näiden risteyspaikkaan. Käytännön kysymykset ja ongelmat ohjaavat tiedontuotantoa. Tutkimukselliset asetelmat ja menetelmät toimivat apuna tiedon tuottamisessa aidossa toimintaympäristössä. Tällöin kehittämistoiminta on luonteeltaan tutkimuksellista. Pääpaino on kehittämistoiminnassa pyrittäessä hyödyntämään tutkimuksellisia periaatteita. Tutkimusmenetelmät ovat konkreettiselle kehittämistoiminnalle alisteisessa asemassa kehittämistoiminnan määrittellessä reunaehdot. Kyse on tiedontuotannosta kysymyksen asettelujen noustessa käytännön toiminnasta ja rakenteista. Tällöin tutkimus on avustavassa roolissa. Tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa tavoitteena on konkreettinen muutos pohjautuen samalla perusteltuun tiedontuotantoon. (Toikko & Rantanen 2009, 21–23.) Tutkimuksellisuuden tarkoituksena keittäimistoiminnassa on saada etenemään se järjestelmällisesti, analyyttisesti ja kriittisesti. Kehittämisessä tuotettu tieto ja omat ratkaisut rakentuvat jo olemassa olevan tiedon päälle. (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2010, 21.)

Kehittämistoiminnassa tavoite pyritään muotoilemaan mahdollisimman tarkaksi ja aihealue rajaamaan yhteen tai kahteen tavoitteeseen. Kehittämistyössä aihe on yleensä ajankohtainen ja tulokset ovat levitettävissä laajemmallekin. Lähtökohtana on, että toimintaan osallistuvat kaikki, joita kehittäminen koskettaa tavalla tahi toisella. Toteutus vaatii ideointia ja se pyritään rajaamaan sekä kohdentamaan mahdollisimman tarkasti. Tuloksia kuvannetaan ja niitä pyritään kokeilemaan. Keskustelua käydään työryhmissä. Kehittämisen perustelua, organisointia ja toteutusta arvioidaan suunnaten näin kehittämisprosessia oikeaan suuntaan. Pohdinnan kohteena on se, miten on onnistuttu prosessissa. Dialogia käydään kehittämiseen osallistuvien kanssa, koska yhteisen ymmärryksen luominen on edellytys muutokselle. Uusien käytänteiden levittäminen on oma sosiaalinen prosessinsa vaatien yleistä hyväksyntää ja sitoutumista yhteisössä. (Toikko & Rantanen 2009, 56–63.)

Tämän kehittämistyön aihe oli ajankohtainen, koska lapsella on vahvasti lain suojaama oikeus osallisuuteen oman elämänsä asioissa. Nykyisen hallituksen kärkihankkeeseen kuuluvassa Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman tavoitteena on vahvistaa lasten osallisuutta ja lapsilähtöistä työskentelyä lastensuojelussa (STM 2016a, 20). Lastensuojeluyksiköiden toimintaa valvova viranomainen Valvira on todennut puutteita lastensuojeluyksiköiden toiminnassa ja antanut toimintaohjeet puutteiden korjaamiseksi liittyen lasten osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen sijaishuollossa (Valvira 2013b). Tämän kehittämistoiminnan tarkoituksena oli kehittää lastensuojeluyksikön toimintaa edellä mainittujen ohjeiden ja kannanottojen mukaiseksi. Toimintaan osallistuivat yksikön henkilökunta ja asiakkaat, joita kehittäminen kosketti. Kehittämisen tuotoksena syntyneitä toimintatuokioita ja materiaalipakettia kokeiltiin lasten kanssa. Ideointia ja dialogia kehittämistyön aiheeseen liittyen käytiin työyhteisön kehittämispäivissä, koulutuspäivässä ja henkilöstökokouksissa. Palautetta kerättiin asiakkailta toimintatuokioiden jälkeen ja teemahaastattelun avulla. Työskentelyyn kuului refleктоiva työote koko prosessin ajan ja sen jälkeenkin.

Kehittämisessä on viisi tehtävää: 1) *Perustelut tehtävälle. Miten ja miksi kehitetään?* Tässä kehittämistoiminnassa kehitettiin lastensuojeluyksikön toimintaa tuottamalla toimintatuokioita ja menetelmällinen materiaalipaketti sekä aloitettiin

perhetyön kehittäminen. Tavoitteena oli lasten osallisuuden vahvistaminen, mikä edesauttaa lasten psykososiaalista hyvinvointia ja tasapainoista kasvua. 2) *Toiminnan organisointi. Kuka tekee ja millä resursseilla?* Opinnäytetyöntekijä toimi kehittämistoiminnassa sen alullepanijana ja organisoijana. Kehittämiseen osallistui yksikön henkilökunta työajallaan ja asiakkaina sijoituksessa olleet lapset. 3) *Tarve kehitettävälle toiminnalle* nousi lastensuojelua ohjaavista laeista ja ohjeistuksista, joiden mukaan lapsella on erittäin vahva lailla turvattu oikeus osallisuuden oman elämänsä asioissa. Yksikössä koettiin tarpeelliseksi kehittää toimintamenetelmiä lasten kanssa työskentelyyn sekä kehittää perhetyötä. 4) *Toiminnan arviointi.* Toimintaa arvioidaan jatkumona reflektiivisellä työotteella. Työn kehittäminen aloitettiin tämän kehittämistoiminnan aikana ja se jatkuu edelleen osana työtä, joten varsinaista loppuarviointia kehittämisprosessissa ei pystytty tekemään opinnäytetyön loppuun mennessä. 5) *Uusien palveluiden tai tuotteiden levittäminen.* Kehittämistyön tuotokset on tarkoitus juurruttaa yksikön toimintaan. Ne ovat levitettävissä muihinkin lastensuojelun yksiköihin. (Vrt. Toikko & Rantanen 2009, 56–63.)

7.2 Toimintatutkimuksen periaatteita

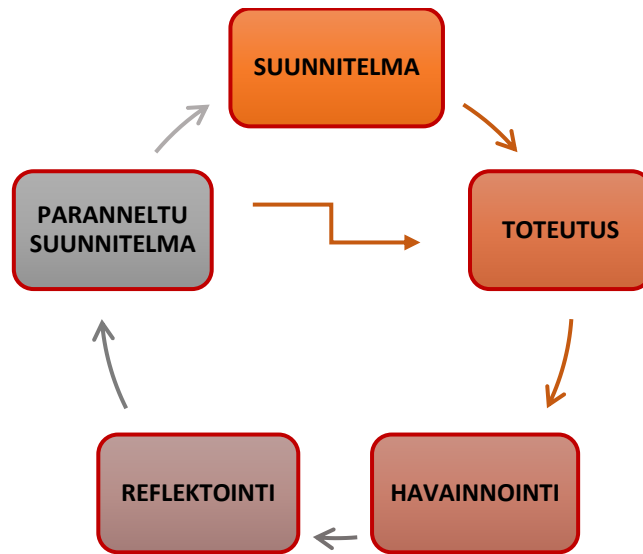
Tämän kehittämistoiminnan menetelmänä käytettiin toimintatutkimusta soveltuvin osin. Toimintatutkimuksella tavoitellaan käyttökelpoista tietoa, josta on käytännön hyötyä. Tavoitteena on käytännön kehittäminen tuotetun tiedon avulla. Kehittämistoiminnassa suunnitellaan ja kokeillaan uusia toimintatapoja yhdessä muiden työyhteisön jäsenten kanssa yhteistoiminnan ja vuorovaikutuksen edistämisen kautta. Toimintatutkija osallistuu itse aktiivisesti tutkijana, vaikuttajana ja toimijana tutkimaansa kohteeseen eikä ollut ulkopuolinen tai neutraali. Oma kokemus on osa aineistoa. (Heikkinen 2010 16–17, 19–20.) Tässä kehittämistoiminnassa toteutuivat nämä toimintatutkimuksen periaatteet. Opinnäytetyöntekijä osallistui itse kehittämiseen yhdessä henkilökunnan ja asiakkaiden kanssa. Hän oli kiinnostunut kehittämään sen yhteisön toimintaa, missä työskenteli ja hän halusi selvittää, voisiko työtehtävät tehdä toisin tai entistä paremmin (Vrt. Huovinen & Rovio 2010, 94).

Tutkimuskohde oli opinnäytetyöntekijälle henkilökohtaisen mielenkiinnon kohteena ja se oli hänelle tärkeä, läheinen ja tunteita herättävä. Kysymyksenasettelu perustui hänen arkisiin havaintoihinsa ja ongelmiin, jotka hän halusi ratkaista. Opinnäytetyöntekijä oli sitoutunut aiheeseen. Henkilökohtainen side aiheeseen oli opinnäytetyöntekijän voimavara innostaen ja motivoiden häntä kehittämistoiminnassa. (Vrt. Rovio, Klemola, Lautamatti & Tiihonen 2010, 131–132.) Hän oli perehtynyt aiheeseen ja tehnyt käytännön työssään havaintoja lasten osallisuuden vahvistamisen tarpeesta. Tästä nousi halu kehittää yksikön toimintaa entistä paremmaksi lasten osallisuuden vahvistamisen näkökulmasta.

Toimintatutkimuksessa tutkija luo uskoa ihmisessä jo olemassa oleviin kykyihin ja mahdollisuuksiin toimia. Toisin sanoen hänen toimintansa tavoitteena on voimaannuttaa ja valtuuttaa tutkimukseen osallistuvia. Tarkoituksena on muutoksen käynnistäminen ja ihmisten rohkaiseminen tarttumaan asioihin oman itsensä kannalta parempaan suuntaan. Ihmisten toiminnalleen asettamat tarkoitusperät, päämäärät ja motiivit ovat toimintatutkimuksessa pohdinnan kohteena perinteisessä tutkimuksessa esiintyvien syy-seuraussuhteiden tutkinnan lisäksi. Tarkoituksena on *”tutkia sosiaalista todellisuutta, jotta sitä voitaisiin muuttaa ja muuttaa todellisuutta, jotta sitä voitaisiin tutkia”*. Toimintatutkimus on interventioon perustuvaa, käytännönläheistä, osallistavaa, reflektiivistä ja sosiaalinen prosessi. (Heikkinen 2010, 19–20, 27.) Opinnäytetyöntekijä kannusti ja rohkaisi henkilökuntaa toiminnan kehittämisessä pyrkien hyödyntämään kunkin vahvuuksia ja osaamista. Kehittämisprosessi oli sosiaalisessa vuorovaikutuksessa etenevää ja käytäntöön perustuvaa. Siinä osallistettiin henkilökuntaa ja asiakkaina olevia lapsia. Toimintaa arvioitiin ja refleктоitiin yhdessä. Voidaankin puhua osallistavasta toimintatutkimuksesta, jossa painotetaan tutkimuskohdeena olevien yhteisön jäsenten osallistumista kehittämiseen (Heikkinen, Konttinen & Häkkinen 2010, 50).

Toimintatutkimus on itsereflektiivinen kehä, jossa toiminta, sen havainnointi, reflektointi ja uudelleensuunnittelu seuraavat toisiaan. Toimintatutkimuksen sykli saa alkunsa tutkijan suunnitellessa ja toteuttaessa uuden toimintatavan. Käytännön työskentelyn aikana toimintaa havainnoidaan ja reflektoidaan. Entistä pa-

remppi ja uusi toimivampi tapa kehitellään saatujen kokemusten pohjalta. Toimintatutkimuksessa kehittäminen tapahtuu näin ollen sykleittäin. Tässä kehittämissyössä toteutettiin toimintatutkimuksen syklistä etenemistä (kuvio 6).

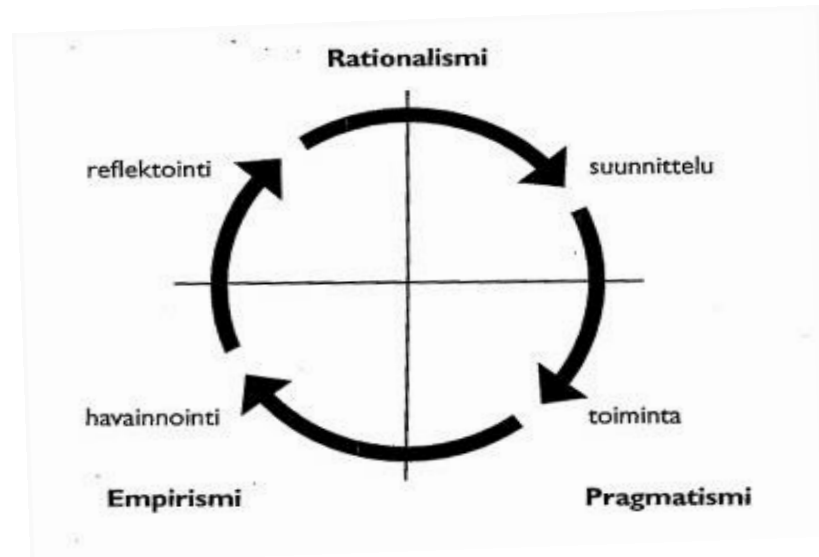

Kuvio 6. Toimintatutkimuksen sykli (mukaillen Heikkinen 2010, 35).

Kehittämistoiminnassa kartoitettiin ensin kehittämistarpeet, joiden toteuttamisesta tehtiin suunnitelma. Suunnitelman toteuduttua toimintaa kokeiltiin käytännössä ja sitä havainnoitiin. Reflektointia käytiin toteutuksen ja havainnoin perusteella. Tarvittaessa suunnitelmaa parannettiin ja toimintaa toteutettiin uudelleen korjattuna versiona. Sama sykli toistui jokaisen toiminnan kohdalla. Yksikössä oli aiemminkin työskennelty vastavan periaatteen mukaisesti osittain tiedostamatta. Nyt työskentely sai tiedostetumman ja tavoitteellisemman muodon.

Kehittämistoiminnan aikana heräsi kysymys, mistä tieto on kotoisin? Tämä onkin tieteen ja tietoteorian peruskysymyksiä. Syntyykö tieto ajattelun avulla, havaintojen perusteella vai toiminnan kautta – vai kaikilla näillä tavoilla? Rationalismin mukaan teoreettinen ajattelu luo uutta tietoa, kun taas empirismi pitää kokemusperäisiä havaintoja tiedon alkulähteenä. Näiden rinnalle on syntynyt kolmaskin näkemys, pragmatismi, jonka mukaan tiedon lähde on toiminta tai käytäntö. Toimintatutkimus lukeutuu pitkälti pragmatismiin, joskin sen tiedontuotannossa on

myös rationalistisia ja empiirisiä piirteitä painottuen eri tavalla eri hankkeissa. Kaikissa toimintatutkimushankkeissa tuotetaan kuitenkin tietoa ajattelun, toiminnan ja havaintojen kautta. Tiedonmuodostuksen tavat näkyvät toimintatutkimuksen eri vaiheissa, mikä ilmenee kuvassa 4. (Heikkinen & Huttunen 2010, 197–200.)

Kuva 4. Tiedonmuodostuksen painopiste toimintatutkimuksen syklissä. (Heikkinen & Huttunen 2010, 199).

Toimintatutkimus on lähellä laadullista tutkimusta lukeutuen konstruktivistiseen tietoteoriaan, jonka mukaan tieto rakentuu ihmisten mielissä ja sosiaalisissa suhteissa. Todellisuus muodostuu kielen, puheen ja kertomusten välityksellä, jolloin puhutaan kielellisestä, diskursiivisesta ja narratiivisesta käänteestä tieteessä. Tieto rakentuu aikaisempien kokemusten, käsitteiden ja tietorakenteiden pohjalle liittyen vuorovaikutukseen muiden ihmisten, kulttuurin ja perinteiden kanssa. (Heikkinen, Huttunen, Kakkori & Tynjälä 2010, 164.)

Toimintatutkimuksen tiedonmuodostuksen tavoin tässäkin kehittämistehtävässä tietoa tuotettiin ajattelun, toiminnan ja havaintojen kautta. Yhdessä henkilökunnan kanssa tuotettiin tietoa kehittämistarpeista ajattelun ja vuorovaikutuksen avulla. Toiminnan kautta tuotettiin uutta materiaalia käyttöön ja sitä testattiin. Havaintojen kautta kartoitettiin kehittämistarpeita ja parannettiin toimintaa.

7.3 Lastensuojeluyksikkö Verso toimintaympäristönä

Tämä kehittämistehtävä toteutettiin Lastensuojeluyksikkö Versossa. Verso on kymmenpaikkainen ympärivuorokautista hoitoa ja kasvatusta 12–17-vuotiaille lapsille tarjoava sijaishuollon yksikkö Outokummussa. Yksikössä on kaksi osastoa, joissa on paikkoja kuusi ja neljä kahdessa eri kerroksessa. Käytännössä toiminta on kuitenkin yhtenäistä näiden kahden osaston välillä. Yksikkö perustettiin vuonna 2010 silloisen Outokummun ja Liperin sote -yhteistoiminta-alueen lastensuojelutarpeisiin. Tämä yhteistoiminta-alue purkaantui vuoden 2013 lopussa, jolloin syntyi uusi Joensuun, Kontiolahden ja Outokummun sote -yhteistoiminta-alue, johon yksikkö siirtyi. Sen ylläpitäjänä toimi Joensuun kaupunki vuoden 2016 loppuun asti, minkä jälkeen yksikkö siirtyi Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveyspalvelujen kuntayhtymän Siun soten omistukseen.

Lastensuojeluyksikkö Versossa on 13 työntekijää moniammatillisessa työryhmässä. Yksikössä työskentelee palveluvastaava, sosiaaliohjaaja, sairaanhoitaja, yhteisöpedagogi, lähihoitaja, päihdetyöntekijä ja ruokapalvelutyöntekijä. Vastaavan ohjaajan nimike vaihtui palveluvastaavaksi Siun soteen siirtymisen myötä. Versossa hyödynnetään työskentelyssä henkilökunnan ammatillista osaamista ja kunkin omia vahvuuksia. Erityisosaamista löytyy perheterapiasta, psykoterapiasta, päihdetyöstä, perheasioiden sovittelusta ja neuropsykiatrisesta valmennuksesta. Sairaanhoitajalla on myös terveydenhoitajan tutkinto. Toimintaan kuuluu kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten vanhemmille suunnattu Voikukkia -vertaistukiryhmän ohjaaminen. Lapsi voi tulla Versoon avohuollon tukitoimenpiteenä, kiireellisellä sijoituksella tai huostaan otettuna. Verson tehtävänä on huolehtia lapsen perustarpeista, turvallisuudesta ja kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista. Tämä tapahtuu säännöllisen viikkorytmin, yhteisten ruokahetkien, riittävän levon, ulkoilun, liikunnan ja kädentaitojen opettelemisen avulla. Sosiaalisia taitoja opetellaan yhteisen tekemisen ja erilaisiin toiminnallisiin tuokioihin osallistumisen kautta. Virkistystä tarjotaan erilaisten harrastusten ja retkien välityksellä. Tärkeässä osassa toimintaa on lapsen koulun käynnin ja jatko-opintojen tukeminen, perhetyö ja verkostoyhteistyö lapsen asioissa. Sijoituksen päättyessä voi-

daan työskentelyä jatkaa jälkihuoltona lapsen ja perheen kanssa tarpeen mukaan. Jokaiselle lapselle on nimetty kaksi omaohjaajaa, jotka huolehtivat lapsen huolenpidosta ja asioista. (Liite 1.)

7.4 Kehittämistoiminnan lähtökohdat ja kehittäjän rooli

Työyhteisössä oli jo ennen tämän kehittämistyön alkamista pohdittu henkilökunnan keskuudessa työn kehittämistarpeista. Henkilökunta kaipasi työhönsä yhteneväisiä menetelmiä, joiden avulla tuetaan sijoituksessa olevien lasten psykososiaalista hyvinvointia ja tasapainoista kehitystä. Toiseksi haluttiin kehittää perheyötä luomalla yhtenäisiä käytäntöjä sen tekemiseen. Tämä kehittämistyö vastasi näihin työyhteisön kehittämistarpeisiin. Lähestymistavaksi opinnäytetyön tekijä valitsi osallisuus -teeman, koska se nousee voimakkaasti esille kaikissa lastensuojelua ohjaavissa laeissa ja ohjeistuksissa, joita on käsitelty tämän opinnäytetyön teoriataustassa. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa lähtökohtana on vahvistaa lasten, nuorten ja heidän perheidensä osallistumista. Ensisijaista on lapsen etu ja vanhemmuuden tuki työotteen ollessa lapsi- ja perhelähtöinen (STM 2016a, 6, 11.)

Opinnäytetyöntekijä työskenteli itse toimintaympäristössä vastaavana ohjaajana nimikkeen muuttuessa kehittämistyön aikana palveluvastaavaksi, joten kehittämistoiminta omassa työyhteisössä oli luonnollinen valinta ja vastasi työn tarpeisiin. Kehittäjänä toimiminen ja työyksikön toiminnasta vastaavana viranhaltijana työskentely menivät kehittämisprosessin aikana limittäin eikä niitä voinut aina erottaa toisistaan. Työskentely toimi kuitenkin hyvin ja luontevasti näiden roolien yhdistelmänä. Yksiköstä vastaavan roolissa kehittäjä pystyi järjestämään työyhteisön kehittämispäiviä ja koulutusta kehittämisaiheeseen liittyen sekä osallistumaan toimintaan aktiivisesti, mikä edesauttoi kehittämisprosessia. Toimintatutkimuksen ominaisuuksiin kuuluu kehittäjän oleminen aktiivisena osallistujana kehittämisessä ja osallistuva havainnointi, jonka avulla kehittämistoiminnan ohjaaminen on mutkatonta (Huovinen & Rovio 2010, 106).

Opinnäytetyöntekijä toimi kehittämistyön *alullepanijana ja fasilitaattorina*. Fasilitointi on ryhmälähtöistä työskentelyä, jossa eri menetelmiä käyttäen ryhmää johdatetaan kohti yhteistä päämäärää. Työskentelyyn kuuluu muiden arvostus ja kuulluksi tuleminen. Fasilitaattorilla tulee olla kykyä jättäytyä taka-alalle ja antaa ryhmän itse kehittää työtään. Olennaista on asenne tapana arvostaa muita. Fasilitointi -termin takana on latinankielinen sana *facil* tarkoittaen helppoa. Tarkoituksena on tehdä ryhmän työskentely helpommaksi luovuuden edistämisen ja asiantuntemuksen yhteiseen käyttöön valjastamisen kautta. (Summa ja Tuominen 2009, 6, 8.)

7.5 Kehittämisprosessin kuvaus

Kehittämisprosessi alkoi syksyllä 2015 aiheen valinnalla ja toimintasuunnitelma valmistui maaliskuussa 2016. Varsinainen työskentely alkoi maaliskuussa 2016 aiheen esittelyllä henkilöstökokouksessa ja kehittämistarpeiden kartoituksella. Kehittämisprosessia käsiteltiin henkilöstökokouksissa yhteensä kolme kertaa. Osana prosessia järjestettiin kaksi työelämän kehittämispäivää ja henkilöstön koulutuspäivä. Työryhmä kokoontui ideoimaan toimintatuokioita. Henkilökunta suunnitteli toimintaa ja toteutti sitä lasten ja perheiden kanssa. Prosessissa käytettiin toiminnallisia menetelmiä sen eri vaiheissa. Kuviossa 7 on esitetty kehittämistoiminnan eteneminen. Siinä on kerrottu kokoontumisten ajankohdat, tapahtumat ja toiminnan sisällöt sekä käytetyt toiminnalliset menetelmät.

KEHITTÄMISPROSESSIN VAIHEET		
AIKA	TAPAHTUMA JA SISÄLTÖ	MENETELMÄT
Lokakuu 2015- Maaliskuu 2016	OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELU	Lähdemateriaalin kerääminen
Maaliskuu 2016	HENKILÖSTÖKOKOUS Kehittämistehtävän aiheen esittely Kehittämistarpeiden kartoitus	Power Point Ryhmäkeskustelu
Huhtikuu 2016	TYÖYHTEISÖN KEHITÄMISPÄIVÄ Lapsen osallisuus sijaishuollossa Henkilöstön käsityksiä osallisuudesta ja sen toteutumisesta sijaishuollossa	Alustus SWOT-analyysi Ryhmähaastattelu
Syyskuu 2016	TYÖRYHMÄ Toimintatuokioiden suunnittelu	Ideariih
Lokakuu 2016	TYÖYHTEISÖN KEHITÄMISPÄIVÄ Perhetyö sijaishuollossa	Alustus Aivoriih Ryhmäkeskustelu
Marraskuu 2016	HENKILÖSTÖN KOULUTUSPÄIVÄ Perhetyön metodit	Koulutukseen osallistuminen
Helmikuu 2017	HENKILÖSTÖKOKOUS Materiaalipaketin työstäminen	Ryhmäkeskustelu
Helmi-maa- liskuu 2017	LASTEN HAASTATTELUT Osallisuuden toteutuminen	Teemahaastattelu
Maaliskuu 2017	HENKILÖSTÖKOKOUS Kehittämisen arviointia	Porinaryhmät Arviointijana
Huhtikuu 2017-jatkuu	JUURUTTAMINEN LEVITTÄMINEN	Sisältyy työhön Informaatio

Kuvio 7. Kehittämisen eteneminen. Aika, toiminta ja menetelmät.

Opinnäytetyön kehittämistoiminnan kokonaisprosessi sisälsi neljä vaihetta, jotka olivat aloitus, toteutus, arviointi ja juurrutus. Seuraavaksi kerrotaan nämä kehittämisen vaiheet ja niiden sisällöt.

7.5.1 Aloitus

Opinnäytetyön tekeminen aloitettiin aiheen valinnalla syksyllä 2015, minkä jälkeen alkoi teoriataustaan ja kehittämismenetelmiin tutustuminen. Opinnäytetyöntekijä valitsi kehittämistyön lähestymistavaksi tutkimuksellisen kehittämistoiminnan ja menetelmäksi toimintatutkimuksen soveltuvien osien. Opinnäytetyön suunnitelma valmistui maaliskuussa 2016.

Opinnäytetyöntekijä kertoi maaliskuussa 2016 opintoihinsa liittyvästä työelämän kehittämistehtävästä työyhteisön jäsenille henkilökokouksessa Power Point -esityksen avulla. Tämän jälkeen käytiin ryhmäkeskustelua työn kehittämistarpeista. Esille nousi tarve luoda toimintamalleja, joiden avulla käsitellään lasten kehitykseen, kokemuksiin ja elämään sisältyviä teemoja, kuten itsetuntemus, tunne-elämä, oman toiminnan ohjaus ja ihmissuhteet. Toiseksi koettiin tarvetta kehittää sijoitettuna olevien lasten perheiden kanssa tehtävää työskentelyä luomalla yhteiset toimintamallit. Sovittiin, että henkilökunnan jäsenet voivat alkaa kehittää työaikana esille tulleita kehittämisalueita, kokeilla niitä lapsen kanssa ja esitellä niitä myöhemmin henkilöstökokouksessa.

7.5.2 Toteutus ja menetelmät

Seuraavaksi esitellään kehittämisprosessin eteneminen aikajärjestyksessä. Kuvauksessa kerrotaan tapahtuma, missä toteutus tapahtui ja sen sisältö sekä käytetyt menetelmät.

TYÖYHTEISÖN KEHITTÄMISPÄIVÄ. Henkilökunnan kanssa järjestetyn kehittämistoiminnan suunnittelukokouksen jälkeen järjestettiin huhtikuussa 2016 työyhteisön kehittämispäivä, jossa käsiteltiin lapsen osallisuutta sijaishuollossa. Kehittämispäivään osallistui yksikön henkilökunta. Opinnäytetyöntekijä piti alustuksen osallisuudesta. Tämän jälkeen henkilökunta jakautui ryhmiin pohtimaan näkemyksiään lapsen osallisuudesta sijaishuollossa SWOT-analyysin avulla. Millaisia vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia heidän mielestään lasten osal-

lisuuteen sisältyi sijaishuollon toiminnassa. SWOT-analyysi kuvataan nelikenttämallina, jossa kartoitetaan käsiteltävän teeman sisäiset vahvuudet ja heikkoudet sekä ulkoiset mahdollisuudet ja uhat. Kenttien täyttämisen jälkeen voidaan tehdä päätelmiä siitä, mihin voidaan itse vaikuttaa ja mitä tulisi jatkossa tehdä onnistumisen edistämiseksi. (Suomen sosiaali- ja terveys, SOSTE ry. 2016.)

Toisena kehittämispäivän aiheena oli kartoittaa, miten sijoitettujen lasten osallisuus oli toteutunut henkilökunnan näkökulmasta yksikön toiminnassa. Toteutus tapahtui ryhmähaastattelu -menetelmällä. Kyseessä on keskustelu, jonka tavoite on vapaamuotoinen. Osallistujat tuottavat monipuolista tietoa tutkittavasta ilmiöstä huomioita tehden ja kommentoiden asiaa melko spontaanisti. (Hirsjärvi ja Hurme 2010, 61.) Kyseessä on teemahaastattelu, jota käydään ryhmässä. Siinä ryhmän jäsenten vastaukset ja kommentit vievät keskustelua aiheesta eteenpäin. Näin osallistujat joutuvat tarkentamaan ja kommentoimaan omia puheenvuorojaan. Keskustelut käsittelevät sitä, miten osallistujat ymmärtävät käsiteltävää aihetta, millaisia kokemuksia heillä siitä on ja miten he suhtautuvat aiheeseen. (Kurkela 2016.) Keskustelua käytiin lasten osallisuudesta ja sen toteutumisesta yksikön toiminnassa opinnäytetyöntekijän toimiessa haastattelijana ja kirjaten vastauksia.

TYÖRYHMÄ. Syyskuussa 2016 kokoontui kaksi ohjaushenkilöstön jäsentä ja opinnäytetyöntekijä ideoimaan toimintatuokioiden järjestämistä lapsille. Idearihen tavoitteena on tuottaa mahdollisimman paljon ideoita sekä innostaa ennakkoluulottomaan ja luovaan ajatteluun. (Jyväskylän yliopisto 2010). Työryhmässä sovittiin, että siihen kuuluvat ohjaushenkilöt ottavat tuokioiden suunnittelun ja toteuttamisen tehtäväkseen.

TYÖYHTEISÖN KEHITTÄMISPÄIVÄSSÄ lokakuussa 2016 aiheena oli Perhetyö sijaishuollossa. Opinnäytetyöntekijä järjesti päivän ja suunnitteli sen sisällön yhdessä henkilöstön kanssa. Perhetyötä käsiteltiin ryhmäkeskustelun ja aivoriihtyöskentelyn menetelmin. Ryhmäkeskustelussa lähtökohtana on jokin tehtävä tai ongelma, jota pyritään selvittämään yhdessä. Erilaisia näkökulmia jaetaan ja yhdistellään yhteisen ymmärryksen löytämiseksi. Tavoitteena on parempien tulos-

ten saavuttaminen. Aivoriihityöskentely puolestaan on luova ongelmanratkaisumenetelmä. Sen tavoitteena on kehittää luovia ideoita, joiden tuottamiseen kaikki osallistuvat. Menetelmän vahvuutena on ideoiden runsaus. Toisten ideoiden pohjalta voi syntyä uusia ideoita, jolloin opitaan uusia tapoja lähestyä aihetta. (Innokylä 2017.)

HENKILÖKUNNAN KOULUTUSPÄIVÄÄN marraskuussa 2016 osallistui yksikön henkilökunta. Aiheena oli Perhetyön menetit. Tavoitteena oli saada välineitä perhetyöhön käytännön tasolla. Kouluttajana toimi filosofian maisteri, erityistason perhepsykoterapeutti Piia Nurhonen Villa Välkkeestä.

HENKILÖSTÖKOKOUKSESSA helmikuussa 2017 käytiin ryhmäkeskusteluna läpi koottua menetelmällistä materiaalipakettia lasten ja perheiden kanssa työstettäväksi. Laadittiin toimintasuunnitelma sen käyttöön ottamisesta.

LASTEN HAASTATTELUT. Helmi- ja maaliskuun 2017 aikana opinnäytetyöntekijä haastatteli sijoituksessa olevia lapsia teemahaastattelu -menetelmällä keräten tietoa siitä, miten lapset olivat kokeneet osallisuuden toteutumisen sijoituksensa aikana. Henkilökunta osallistui haastattelukysymysten tekemiseen yhdessä opinnäytetyön tekijän kanssa. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelu, jossa kysymykset ovat kaikille samat ja niihin vastataan omin sanoin ilman valmiita vastausvaihtoehtoja (Hirsjärvi & Hurme 2010, 47). Kyseessä on keskustelu, jolla on etukäteen päätetty tarkoitus. Teema-aiheet ja avoimet kysymykset ovat valmiiksi laadittuja, joskin niiden käsittelyjärjestys voi vaihdella keskustelun luontevan etenemisen mukaisesti. Teemahaastattelun etuna on se, että kerätävä aineisto etenee aidosti haastateltavan kokemuksista käsin antaen tilaa lasten vapaalle puheelle. Menetelmänä se soveltui hyvin tämän kehittämistehtävän aiheen tiedonkeruuseen lasten kokemuksista joustavuutensa vuoksi. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a; Tilastokeskus 2016.) Lasten vastaukset analysoitiin ja raportoitiin valmiiden kysymysteemojen mukaisesti (liite 3).

HENKILÖSTÖKOKOUKSEN yhteydessä maaliskuussa 2017 arvioitiin kehittämistoiminnan tuloksia. Opinnäytetyön tekijä esitteli henkilöstölle kehittämistoiminnan tuotoksia ja tuloksia Power Point -esityksen avulla. Esittelyn kohteena olivat

henkilökunnan käsitykset lasten osallisuudesta ja osallisuuden toteutumisesta yksikön toiminnassa. Lasten haastattelujen tulokset käytiin läpi. Toimintatuokioiden ja menetelmällisen materiaalipaketin sisällöt esiteltiin. Perhetyön osalta tarkasteltiin kehittämispäivän tuotoksia perhetyön kolmiosta ja prosessista, toiminnan sisällöstä ja kehittämistarpeista. Lopuksi arvioitiin porinaryhmissä tuotoksia ja tuloksia sekä niiden merkitystä sijaishuollon työskentelyssä. Porinaryhmä on pienryhmä, jossa keskustellaan sille annetusta aiheesta tavoitteellisesti tietyn ajan puitteissa (Kansan Sivistys Liitto ry 2005, 9). Arviointia kehittämistoiminnan hyödyllisyyttä yksikön toiminnassa tehtiin arviointijanelle, joka koostui numeroista 1–10. Jana oli kiinnitetty seinälle ja työntekijät kävivät merkitsemässä siihen antamansa arvosanan kehittämistoiminnasta.

7.5.3 Arviointi

Kehittämistyö jäi elämään toimintayksikössä tämän opinnäytetyön valmistumisen jälkeen. Henkilökunnan käsityksistä lasten osallisuudesta syntyi analyysi ja kartoitus lasten osallisuuden toteutumisesta sijaishuollon toiminnassa. Menetelmällisen materiaalipaketin käyttöönotto lasten ja perheiden kanssa aloitettiin kehittämistyön loppuvaiheessa, joten sen käytöstä ei ehditty saada arviointitietoa opinnäytetyön raportointiin. Toimintatuokioita arvioitiin niiden ohjaajien ja opinnäytetyöntekijän työryhmässä sekä kerättiin palautetta niihin osallistuneilta lapsilta. Perhetyön kehittäminen aloitettiin kehittämistoiminnan alkuvaiheessa ja tuotoksena syntyi perhetyön kolmio, prosessikaavio, miten perhetyötä toteutetaan ja kehitetään. Perhetyön kehittämisprosessi jäi jatkumaan opinnäytetyön valmistumisen jälkeen, joten sen arviointia ei saatu tähän raportointiin. Kehittämistoiminnan arviointi jäi elämään ja toteutettavaksi työskentelyn myöhemmässä vaiheessa monelta osin. Tarkoituksena on tiimin ja oman työskentelyn jatkuva arviointi reflektovalla työotteella.

Kehittämistoiminnan arviointia käytiin henkilöstökokouksen yhteydessä maaliskuussa 2017, mikä oli viimeinen henkilöstön yhteinen kokoontuminen ennen opinnäytetyön valmistumista.

7.5.4 Juurruttaminen ja levittäminen

Tässä kehittämistoiminnassa aloitettu työskentely jatkuu edelleen opinnäytetyön valmistumisen jälkeen. Kehittämistyön tuotoksena syntyneet menetelmällinen materiaalipaketti ja lasten toimintatuokit on suunniteltu osaksi lastensuojeluyksikön vakinaista toimintaa. Perhetyö kuuluu yksikön toimintaan ja sen kehittäminen jatkuu. Lasten osallisuuden vahvistamista on tarkoitus jatkaa yksikön toiminnassa luonnollisena osana sen toimintakulttuuria. Erilaisten menetelmien kehittäminen, kuten tässä kehittämistoiminnassa tuotetut materiaalipaketti ja toimintatuokit sekä perhetyön toiminnan suunnitelmallisuus tuovat työskentelyyn johdonmukaisuutta ja tavoitteellisuutta lasten hyvinvoinnin ja tasapainoisen kehityksen tueksi. Keskeistä osallisuuden juurruttamisessa lastensuojelun sijaishuoltoon on lähijohdon sitoutuminen sen edistämiseen ja tuki henkilökunnalle osallisuuden huomioivaan työskentelytapaan (Bardy & Heino 2013, 21).

Kehittämistoiminnan tuloksena syntyneet menetelmät ja perhetyön malli ovat levitettävissä muihin lastensuojeluyksiköihin. Ne ovat käyttökelpoisia sellaisenaan tai muokattavissa omaan toimintaan sopiviksi. Siun soten omistuksessa toimii Lastensuojeluyksikkö Verson lisäksi kaksi muuta lastensuojeluyksikköä. Tämä kehittämistyö levitetään niihin tulosteina ja sähköisesti. Yksiköiden henkilökunta kokoontuu yhteisiin kokouksiin ja koulutuksiin muutamia kertoja vuodessa. Tämä kehittämistyö on esitettävissä näissä kokoontumisissa. Theseuksen kautta kehittämistyö on muidenkin sijaishuollon yksiköiden käytettävissä.

8 Kehittämistoiminnan tuotokset ja tulokset

Kehittämistoiminnassa kartoitettiin henkilökunnan käsityksiä lasten osallisuudesta ja osallisuuden toteutumisesta sijaishuollossa. Perhetyöstä tuotettiin perhetyön kolmio ja prosessikaavio sekä suunnitelma perhetyön toteuttamisesta ja kehittämisestä sijaishuollossa. Tuotoksina syntyivät menetelmällinen materiaalipaketti lasten ja perheiden kanssa läpikäytäväksi sekä toimintatuokit lasten

kanssa toteutettaviksi. Lasten haastatteluilla saatiin tietoa sijoituksessa olevien lasten kokemuksista osallisuuden toteutumisesta sijoituksen aikana.

8.1. Henkilökunnan käsityksiä lapsen osallisuudesta

Työyhteisön kehittämispäivässä huhtikuussa 2016 kartoitettiin henkilökunnan käsityksiä lapsen osallisuudesta sijaishuollossa SWOT-analyysin ja ryhmähaastattelun avulla (taulukko 3). Kartoituksessa käytiin läpi osallisuuden vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia.

Taulukko 3. Lapsen osallisuus sijaishuollossa. SWOT-analyysi. Tekijänä lastensuojeluyksikkö Verson henkilökunta.

	POSITIIVISET PUOLET	NEGATIIVISET PUOLET
S I S Ä I N E N	VAHVUUDET <ul style="list-style-type: none"> • Vaikuttaminen. • Kuulluksi tuleminen. • Huomioiminen. • Turvallisuus. • Tietoisuus oikeuksistaan. • Tukee lapsen itsetuntoa. • Kasvattaa lapsen vastuullisuutta. • Osallisuuden kasvu sijoituksen alusta loppuun asti. • Hyvä, jos aikuisen tuki takana. • Osallisuuden mahdollistamisessa huomioitava lapsen kehitystaso 	HEIKKOUEDET <ul style="list-style-type: none"> • Lapsen vallankäyttö. • Turvattomuus. • Voi johtaa epäsosiaalisuuteen. • Puutteet ymmärryksessä. • Luutee tietävänsä oikeutensa. • Tulkitsee väärin. • Oma hetken hurma ja hyöty.
U L K O I N E N	MAHDOLLISUUDET <ul style="list-style-type: none"> • Hyvä itsetunto • Itsetunnon vahvistuminen • Sosiaaliset taidot. • Positiivinen elämän asenne. • Yhteiskuntakelpoisuus. • Tietoisuus oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. • Aktiivisuus, positiivinen muutos. • Osallisuuden kasvu sijoituksen alusta loppuun asti. 	UHAT <ul style="list-style-type: none"> • Normeihin, sääntöihin ja lakeihin asettumattomuus. • Lapsen rationaalisen ajattelun puute. • Vanhemman vastuunpakoilu lapsen osallisuuteen vedoten • Tukevatko muut tahot osallisuutta? • Ammatillisuuden unohtaminen • Laitoksen liiallinen kotiin vertaaminen. • Kokonaisuuden unohtuminen (perhe, yhteisö, yksikkö, koulu).

Lasten osallisuudessa *vahvuutena* nähtiin lapsen mahdollisuus vaikuttaa sekä tulla kuulluksi ja huomioiduksi. Osallisuus oman elämän asioihin tuo turvallisuuden tunnetta ja lisää tietoisuutta omista oikeuksista. Lapsen itsetunto vahvistuu. Osallisuus kasvattaa vastuullisuutta. *Mahdollisuuksina* nähtiin itsetunnon vahvistuminen, sosiaalisten taitojen kehittyminen, positiivisen elämänasenteen lisääntyminen ja yhteiskuntakelpoisuuden kehittyminen. *Mahdollisuuksina* olivat myös tietoisuus oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Osallisuuden myötä aktiivisuus voi lisääntyä. *Heikkoutena* nähtiin vaara lapsen vallankäyttöön ja turvattomuuteen. Liika osallisuus voi johtaa epäsosiaalisuuteen. Lapsi ei välttämättä ymmärrä osallisuuden vaikutuksia. Lapsi voi tulkita väärin oikeuksiaan. Syntyy hetken hurma vaikutusmahdollisuudesta. *Uhkina* osallisuudessa koettiin normeihin, sääntöihin ja lakeihin asettumattomuus. Lapsella ei vielä ole kehittynyt riittävää rationaalista ajattelua. Lapsen osallisuus voi johtaa vanhemman vastuun pakoi- luun. Lapsi saattaa verrata laitosta liiaksi kotioloihin. Ohjaushenkilöstön ammatil- lisuus saattaa unohtua. Tukevatko muut tahot osallisuutta niin, ettei lapsi joudu ristiriitaiseen tilanteeseen.

Ryhmähaastattelussa ilmeni, että lasten osallisuus toteutuu varsin hyvin yksikön toiminnassa normaalissa arkielämässä. Lapsella on lupa ilmaista oma mielipi- teensä. Lapsia kuullaan ja heidän toiveitaan huomioidaan. Kerran viikossa pidet- tävään yhteisökokoukseen osallistuvat kaikki lapset ja työvuorossa oleva henki- lökunta. Kokoontumisissa lapset saavat esittää, mitä liikuntaa he haluavat har- rastaa liikuntailloissa ja mitä puuhata kulttuuri-illoissa, jotka toteutetaan kerran viikossa. Lapset voivat esittää toiveitaan koskien muutakin toimintaa, osallistua retkien ja virkistystoiminnan suunnitteluun. Lapset osallistuvat ruokalistan suun- nitteluun. Lapsi saa itse päättää yhteydenpidostaan perheeseensä ja muihin lä- hiomaisiin sekä ystäviinsä. Lasta kuullaan kotilomien suunnittelussa. Lapsella on oma huone yksikössä, joka on hänen yksityisaluettaan. Hän saa käyttörahan kuu- kausittain ja itse päättää sen käytöstä. Vaatehankinnoissa lapsi saa valita ostok- sensa tietyn rahasumman puitteissa

Sen sijaan puutteita lasten osallisuudessa ilmenee lähinnä kokouksiin liittyen. Lapset osallistuvat asiakassuunnitelmakokouksiin, joissa käsitellään heidän asi-

oitaan ja sijoituksen jatkamista tai kotiutumista sekä laaditaan tavoitteet elämässä eteenpäin. Lasta tulisi valmistaa kokouksiin kertomalla hänelle etukäteen, mitä asioita siellä käsitellään ja selvittää lapsen mielipiteitä pienemmällä kokoonpanolla. Toisinaan asiakassuunnitelmakokoukset ja hoitoneuvottelut terveydenhoidon kanssa ovat liian suurella kokoonpanolla tapahtuvia, jolloin lapsi ei uskalla sanoa omia mielipiteitään. Kokouksissa ja muissa tilanteissa vuorovaikutus lapsen kanssa saattaa olla liian vaikeaselkoista lapsen ymmärrykselle sijoitukseen liittyvissä asioissa. Lapselle tulisi puhua selkeästi hänen ikätasollaan. Puutteita nähtiin myös lapsen oman sosiaalityöntekijän yhteydenpidoissa lapseen ja tapaa misissa kahden kesken. Näissä toivottiin sosiaalityöntekijöiden aktiivisuutta lasten asioiden hoitajina ja päätöksentekijöinä. Joidenkin lasten sosiaalityöntekijät olivat vaihtuneet kovin usein, mikä osaltaan hankaloittaa luottamuksellisen suhteen muodostumista lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä.

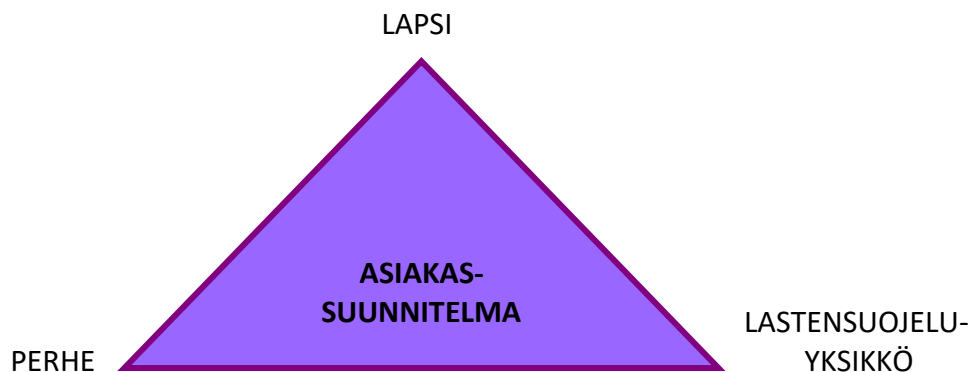
8.2 Toimintatuokiot lapsille

Toimintatuokiot ”Kädellä ja mielellä” ovat Lastensuojeluyksikkö Verson lapsille suunnattu ryhmä. Tarkoituksena on tarjota lapsille uusia kädentaitoja yhdistettynä tunteiden käsittelyyn. Tavoitteena on opetella ryhmätoiminnan peruskäytäntöjä ja mahdollistaa rauhallinen ilmapiiri yksin työskentelyyn ryhmässä. Toiminnassa pyritään huomioimaan jokaisen lapsen yksikölliset tarpeet. Tuokioiden alussa kuunnellaan teemaan johdattelua musiikkia tai luetaan pieni tarina. Tuokioiden jälkeen kerätään lapsilta palautetta. Palaute ja oman ohjaustyöskentelyn reflektointi toimivat pohjana työskentelyn kehittämisessä. Ryhmän on tarkoitus kokoontua kahden viikon välein noin tunnin ajan kerrallaan. Toimintatuokiot aloitettiin lokakuun alussa 2016.

Toimintatuokioita suunniteltiin seitsemän kokoontumisen verran tämän opinnäytetyön kehittämisprosessin aikana. Seuraavaksi esitellään jo suunniteltujen toimintatuokioiden aiheet ja tavoitteet. Kehittämistyö jatkuu edelleen tuokioiden osalta. Kuvassa 5 on esitelty yhden toimintatuokion tuotoksina huovutustöitä. Tuokion tavoitteena oli tunteiden käsittely ja purkaminen. Illan teemana oli ”Siipeni ovat”.

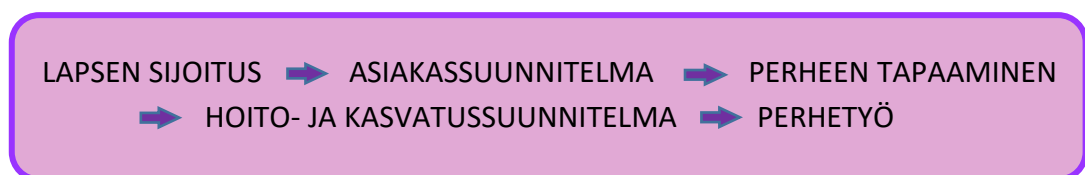
pidempiaikaisia. Nyt asiakaskunta on muuttunut ja sen mukana tulee muuttua perhetyönkin. Sijoitusajat ovat lyhentyneet ja lapsia tulee yksikköön yhä laajemmalla alueelta Siun soten aloittaessa toimintansa kuluvan vuoden alussa. Yhteistyöverkostot ovat laajentuneet. Vuosien varrella henkilökunta on pohtinut, millaisia välineitä ja menetelmiä perhetyössä tulisi käyttää. Yhdellä yksikön sosiaaliohjaajista on perheterapeutin koulutus. Pohdittiin sitä, voisiko hän toimia jatkossa mentorina perhetyöhön liittyen.

Lastensuojeluyksikön perhetyötä voidaan kuvata perhetyön kolmiolla (kuvio 8), jossa toimijoina ovat lapsi, perhe ja lastensuojeluyksikkö. Kolmion kärjessä on lapsi. Toimintaa ohjaa asiakassuunnitelma. Perhetyön kolmio syntyi henkilöstön ideoimana.

Kuvio 8. Perhetyön kolmio.

Perhetyöstä laadittiin prosessikuviokuva (kuvio 9). Lapsen sijoituksen jälkeen järjestetään asiakassuunnitelmakokous ja perheen tapaaminen. Lapselle tehdään hoito- ja kasvatussuunnitelma, jossa määritellään tavoitteet sijoituksen aikana tapahtuvalle työskentelylle lapsen ja perheen kanssa.

Kuvio 9. Perhetyön prosessi.

Perhetyön toteuttamisessa lähdetään liikkeelle kokonaistilanteen kartoituksesta, jossa huomioidaan perheen tilanteessa olevat haasteet ja voimavarat. Luottamussuhteen rakentaminen alusta alkaen ja rehellisyyteen perustuva vuorovaikutus työskentelyssä on tärkeää. Työskentely sisältää neuvontaa ja käytännön asioiden läpikäymistä lapsen sijoitukseen liittyen, koska vanhemmilla on useimmiten epätietoisuutta ja paljon kysyttävää tilanteesta. Vanhempien kanssa sovitaan, miten työskentelyssä edetään ja asetetaan tavoitteet perhetyölle. Läpinäkyvyys ja avoimuus kulkevat mukana työskentelyssä koko prosessin ajan. Kuvioon 10 on koottu yhteen henkilökunnan näkemyksiä niitä seikoista, jotka ovat tarpeen huomioida perhetyön toteuttamisessa.

PERHETYÖN TOTEUTTAMINEN

- Perheen kokonaistilanteen kartoitus: haasteet ja voimavarat.
- Luottamussuhteen rakentaminen. Rehellisyys tärkeää.
- Käytännön asioiden läpikäynti. Neuvonta.
- Perheen kanssa sopiminen, miten edetään. Yhteydenotot.
- Vanhemmuuden tukeminen
- Läheisten ihmissuhteiden tukeminen.
- Läpinäkyvyys ja avoimuus
- Hoito- ja kasvatussuunnitelmassa kerrotaan perhetyöstä ja sen tavoitteista.

Kuvio 10. Perhetyön toteuttaminen.

Viimeisenä aiheena työyhteisön kehittämispäivässä oli kartoittaa perhetyön kehittämistarpeita (kuvio 11). Yhdessä päätettiin kirjata ohjeet ohjaushenkilöstölle perhetyön toimintatavoista ja laatia esite jaettavaksi perheille ja yhteistyökumppaneille. Koulutus nähtiin tärkeänä. Pohdittiin perhetyöstä vastaavan työntekijän nimeämistä mentoriksi. Perhetyön kehittäminen nähtiin tarpeelliseksi sijaishuollossa jatkossakin. Seuraavassa työyhteisön kehittämispäivässä jatketaan perhetyön toimintatapojen kehittämistä

MITÄ HALUTAAN KEHITTÄÄ?

- Verson perhetyön kirjaaminen. Mitä se pitää sisällään?
- Jaettava esite yhteistyökumppaneille; tätä on kysytty.
- Omaohjaajien tekemän perhetyön sisältö.
- Perhetyön koulutus.
- Tarvitaanko perhetyöstä vastaava työntekijä, mentori?
- Perhetyö kehittämisen jatkaminen.
- Seuraavassa työyhteisön kehittämispäivässä syvennetään perhetyön sisällön kehittämistä.

Kuvio 11. Perhetyön kehittämistarpeet.

Lapsi- ja perhetyön muutosohjelmassa korostetaan vanhemmuuden tukemista sekä kokonaisvaltaisen ja yksilöllisen avun ja tuen tarjoamista lapsille ja perheille lastensuojelussa. Paras tuki lapselle on auttaa koko perhettä ja tukea vanhemmuutta, koska perhe on lapsen tärkein lähiyhteisö. (STM 2016a, 13–14.) Kehittämisisältönä yksikön perhetyössä onkin kasvatuskumppanuus ja vanhemmuuden tukeminen sekä toimivat välineet ja menetelmät perhetyössä.

8.4 Menetelmällinen materiaalipaketti

Lastensuojeluyksikön toiminnan kehittämiseen liittyi toimintamenetelmien kokoaminen lasten psykososiaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi. Osa ohjaushenkilöstön jäsenistä oli kerännyt jo ennen tämän kehittämistoiminnan alkamista menetelmälomakkeita lasten kanssa työstettäväksi. Materiaalia olikin melko runsaasti. Niitä ei kuitenkaan oltu käytetty kovin aktiivisesti. Kehittämistoiminnan aikana menetelmälomakkeiden määrää supistettiin ja niistä poimittiin käyttökelpoisimmat. Materiaalipaketti jaoteltiin aihealueittain, joita olivat itsetuntemus, tunteiden käsittely, voimavarat, omantoiminnan arviointi ja oman perheen tilanne. Tarkoituksena on käydä lapsen kanssa läpi aihealueita, käsitellä esille nousevia lapsen elämään liittyviä asioita, asettaa tavoitteita ja arvioida niiden toteutumista.

Itsetuntemustehtävässä lapsi valitsee adjektiiveista parhaiten itseään kuvaavia ilmaisuja. Hän nimeää kolme piirrettä, joissa on mielestään hyvä ja joista pitää itsessään. Tunnetko itsesi -tehtävässä lapsi merkitsee janalle sanaparien avulla,

millaiseksi hän tuntee olotilansa sillä hetkellä. Janan päissä ovat sanan vastakohtat, kuten esimerkiksi iloinen – surullinen, rauhallinen – levoton, seurallinen – ujo. Seuraavaksi hän valitsee kolme tehtävässä ilmennyttä sanaa, joiden suuntaan hän haluaa kehittyä. Tunteita ja mielialoja selvitetään erilaisilla väittämillä, joista lapsi valitsee vaihtoehdon kyllä tai ei. Väittämiä ovat esimerkiksi ”Olen melkein aina iloinen. Tunnen itseni onnelliseksi. Olen useimmiten tyytyväinen itseni. Tunnen itseni rohkeaksi. Suutun helposti. Itken usein. Minun on vaikea nukahtaa iltaisin.” Tunteita opetellaan tunnistamaan jatkamalla lauseita, kuten ”Olen iloinen, kun.... Olen ylpeä, kun.... Olen vihainen, kun.... Pelkään, kun....” Lapsen voimavaroja ja oman toiminnan arviointia kartoitetaan kyselylomakkeilla, joissa kysytään erilaisia hänen elämäänsä liittyviä asioita aiheeseen liittyen. Perheeseen ja kotiin liittyvistä asioista selvitetään, mitä lapsi ajattelee perheestään, mitä perhe hänelle merkitsee, millaista elämä perheessä on, millaisista säännöistä on sovittu, mitä perheessä ajatellaan päihteiden käytöstä, mihin asioihin lapsi on tyytyväinen perheessään sekä mihin hän toivoisi muutosta ja millaista muutosta. Osa materiaalista on kertaluoteisesti tehtäviä ja osaan palataan myöhemmin kehittymisen arvioimiseksi. (Socca 2017.)

Menetelmälliseen materiaalipakettiin koottiin myös vanhempien kanssa läpi käytävää materiaalia. Tarkoituksena on työstää vanhempien näkemyksiä lapsestaan ja elämästä murrosikäisen kanssa. Käsiteltäviä asioita ovat, mitä lapselle kuuluu tänään, mitkä asiat ovat hyvin, mitkä asiat herättävät huolta ja miten vanhempi kuvailee lasta adjektiiveja apuna käyttäen. Vanhempien mielipiteitä lapsen tarpeista kartoitetaan tarvelistan avulla. Murkku perheessä -teeman avulla käydään läpi elämää murrosikäisen lapsen kanssa erilaisten kysymysten avulla, kuten mikä lapsessa on mukavaa, mikä aiheuttaa ristiriitoja, millainen on lapsen kaveripiiri, käyttääkö lapsi päihteitä ja miten siihen suhtaudutaan, miten perhe viettää aikaa yhdessä sekä millaista tukea lapsi ja perhe tarvitsee. (Socca 2017.) Lapsen ja vanhempien vastauksia verrataan keskenään ja niistä käydään vuoropuhelua. Vanhemmuutta käsitellään vanhemmuuden roolikartan avulla. Vanhemmuuden roolikartta on vanhemmuuden arvioinnin työväline ja tuki kasvatukseen (Helminen ja Iso-Heiniemi 1999; Varsinais-Suomen Lastensuojelukuntayhtymä 2013). Vanhemmuuden roolikartassa on viisi osa-aluetta, joita ovat ihmissuhdeosaaja,

rajojen asettaja, huoltaja, rakkauden antaja ja elämän opettaja. Vanhemmat piirivät erikokoisina ympyröinä rooliensa sen hetkisen kehitysvaiheen. Mitä suurempi ympyrä on, sitä kehittyneempi on kyseinen rooli. Roolikarttaa verrataan lapsen tarpeisiin ja pohditaan vanhemmuuden kehittymistarpeita. Vanhempien kanssa laaditaan tavoitteet työskentelylle ja niiden saavuttamisessa edetään pienin askelin pilkkoen tavoitteet pieniin osiin, jotka ovat mahdollisuus realistisesti saavuttaa. Lasten omaohjaajat vastaavat ohjattavien lastensa ja heidän perheidensä kanssa työskentelystä. Menetelmällisen materiaalipaketin käyttämisestä kehitetään arviointimenetelmiä tavoitteiden saavuttamisen seuraamiseksi. Ohjaushenkilöstön kanssa havainnoidaan ja arvioidaan materiaalipaketin käytön toimivuutta ja päivitetään sen sisältöä tarpeen mukaan.

8.5 Lasten kokemuksia osallisuuden toteutumisesta sijoituksen aikana

Kehittämistyössä kerättiin tietoa siitä, miten lapset olivat kokeneet osallisuuden toteutumisen sijoituksensa aikana. Tietoa kerättiin teemahaastattelu -menetelmällä. Haastatteluun osallistui yhdeksän 13–16-vuotiasta lasta. Opinnäytetyöntekijä suoritti haastattelut ja kirjasi lasten vastaukset. Osallistuminen haastatteluun oli vapaaehtoista ja kaikki sijoituksessa haastattelujen aikaan olleet lapset halusivat osallistua siihen. Lapsilta kysyttiin, miten he olivat kokeneet tulonsa sijoituspaikkaan ja millaisia kokemuksia heillä oli osallisuutensa toteutumisesta sijoituksen aikana. Asiakassuunnitelmakokousten osalta kysyttiin, miten heitä oli kuultu asiakassuunnitelmakokouksissa ja oliko sosiaalityöntekijä tavannut heitä riittävän usein. Kotilomista haluttiin tietää, miten kotilomat olivat sujuneet ja oliko heitä kuultu kotilomasopimusten teossa. Haastattelussa selvitettiin, miten lapset kokivat olonsa sijoituspaikassa tällä hetkellä. Lopuksi lapsia pyydettiin nimeämään lastensuojeluyksikön kehittämisen tarpeita. Seuraavaksi esitellään haastattelun tulokset aihealueittain.

Ensimmäiseksi lapsilta kysyttiin, miten he olivat kokeneet tulonsa Versoon. Lapset kuvasivat tunteina outouden, pelon, ärsytyksen, v...tuksen, jännityksen siitä, miten otetaan vastaan, pelon, itkuisuuden, surun, vihan, p..ka juttu ja ihan sama:

”Vaikka tiesi tulossa olevasta sijoituksesta, jos ei elämä korjaannu, niin se ei vain kiinnostanut. Kun sitä elää vain hetkessä eikä ajattele tulevaisuutta.”

”Se jännitti, miten otetaan vastaan. Hyvin vai ajatteleeko ohjaajat ja toiset nuoret, että miksi sun piti tulla tänne? Pelotti, joutuuko luokalta pois ja näkeekö enää sisaruksia. Hyvin kuitenkin meni. Säännöt piti opetella.”

”Puoliksi halusin itse tulla. Saisi kavereita.”

”Olin vain omassa huoneessa ja itkin. Minua ei voitu huomioida, kun olin vain huoneessa.”

”Luulin, että pääsen lähemmäs kotia.”

”Olisin mieluummin halunnut olla kotona. Vähän aloin kotiutua.”

”Halusin itse tulla. Olo oli, että ihan sama.”

Osallisuuden kokemuksistaan sijoituksensa aikana kaikki lapset kertoivat, että heitä oli kuultu ja he olivat saaneet sanoa mielipiteitään. Osa toi esille, että vaikka heitä oli kuultu, ei heidän toiveitaan silti oltu toteutettu. Kokemuksena oli myös, että on ihan turha sanoakaan mitään, kun toiveet eivät kuitenkaan toteudu. Lapset olivat kokeneet tullessaan kuulluiksi, mutta osa koki, etteivät he olleet saaneet silti vaikuttaa heidän elämäänsä koskeviin asioihin, kuten olisivat halunneet.

Viisi lasta vastasi, että yleisesti ottaen heitä kuultiin hyvin ja he saivat esittää mielipiteitään. Neljän lapsen mielestä heitä oli kuultu osittain. Kysymykseen, missä asioissa lapsia oli kuultu, toivat he esille yksittäisiä asioita. Kaksi lasta vastasi, että yhteisökokouksessa oli saanut esittää toivomuksia ja osallistua päätösten tekemiseen, joskin toinen heistä sanoi, etteivät toiveet silti toteudu. Viikonloppuisin, omaohjaajailloissa ja tekemisissä on kysytty, mitä halutaan tehdä. Tekemisten suunnittelussa saa sanoa mielipiteensä. Yksi lapsista kertoi, että eräässä isossa hankinnassa häntä oli kuultu paljonkin. Kokemuksena oli, että avohuollon sijoituksen aikana oli kuultu ja vanhemmat olivat saaneet tehdä päätöksiä. Sijoitusmuodon muuttuessa kiireelliseksi sijoitukseksi ei enää kuultukaan eikä mielipiteitä huomioitu. *”Arki on sujunut eikä ole tarvinnut vaikuttaa”*, oli yhden lapsen mielipide.

Lasten vastauksissa tuli ilmi, että puutteita kuulemisessa oli ollut sääntöjen laatimisessa ja muuttamisessa heiltä kysymättä. Ikävänä ja suututtavana koettiin se, että sääntömuutoksista vain ilmoitettiin heille eikä kysytty mielipidettä, vaikka muutokset koskettivat juuri heidän elämäänsä. Ryhmäseuraamukset olivat ikäviä, koska muutaman toimiessa huonosti koskivat seuraamukset kaikkia. Näin oli esimerkiksi, jos joku riehui ”olkkarissa”, niin sitten kukaan ei päässyt sinne tai

”olkkari” suljettiin. Jos joku ei tehnyt iltapesuja ajoissa, aikaistettiin kaikkien huoneeseen menoa. Kotilomien pituudesta sai päättää vanhempi eikä lasta kuunneltu. Omaan elämään liittyvistä asioista päättävät sosiaalityöntekijä, Verson henkilökunta ja vanhemmat eikä niihin saa itse vaikuttaa. Sijoituspaikan valintaan ei ole saanut olla vaikuttamassa. Omasta rahankäytöstään ei ole saanut päättää itse ja käyttöraha annetaan pienissä osissa, vaikka sen haluaisi kerralla itselleen. Kavereiden kanssa olisi halua olla enemmän. Yhden lapsen vastaus oli:

”Saisi päättää enemmän elämänsä asioissa. Eikö sijoituspaikan tarkoituksena ole valmistaminen itsenäiseen elämään ja pois pääsy laitoksesta? Vapaammin pitäisi saada liikkua.”

Kotilomien sujumisesta lapset kertoivat kokemuksenaan yhtä lasta lukuun ottamatta niiden sujuneen hyvin. Kaksi lasta ilmaisi haluavansa lomaa useammin. Lapselle tehdään kotilomasopimus, jonka lapsi, vanhempi ja omaohjaaja allekirjoittavat. Neljä lasta kertoi, että heitä oli kuultu sopimusta tehtäessä ja neljä puolestaan sanoi, että heitä ei oltu kuultu. Yksi lapsista ei muistanut koko sopimusta olevankaan. Kaksi lasta muisteli laittaneensa nimensä valmiiseen paperiin. Kolme lapsista sanoi, ettei muista sopimuksen sisältöä. Yksi vastasi, että häntä oli kuultu sopimusta tehtäessä, mutta sitä ei kysytty, pystyykö hän sopimukseen sitoutumaan. Yhden lapsen kokemuksena oli, että sopimus oli pakko allekirjoittaa, jos halusi päästä lomalle ja toinen sanoi, ettei sisältö kiinnostanut ollenkaan. Kokemuksena kerrottiin, että sopimus ei ollut toteutunut tai oli toteutunut osittain tilanteen mukaan ja *”kuka se nyt kaikkea tottelee”*.

Lapsilta kysyttiin, oliko heitä kuultu asiakassuunnitelmakokouksissa. Yhtä lasta lukuun ottamatta lapset kertoivat, että heitä oli kuultu ja he olivat saaneet kertoa mielipiteitään. Neljä lasta kertoi kuitenkin kokeneensa, ettei mielipiteillä ole ollut mitään merkitystä, vaan heidän asioistaan on päätetty toisin kuin he itse olisivat halunneet. Kaksi lapsista kertoi, että he eivät halua osallistua kokouksiin, koska on vaikea kuulla puhuttavan omista asioistaan isossa porukassa:

”En kuuntele siellä mitään, kun ei kiinnosta. Menen lukkoon, kun on liian monta ihmistä”.

”Assut on p.....stä. En tykkää sossustani, kun se tekee huonoja päätöksiä. Sen pitäisi auttaa pääsemään pois täältä eikä pitää laitoksessa. Olen kyllä saanut sanoa mielipiteeni, mutta se ei ole auttanut yhtään.”

Viisi lasta kertoi sosiaalityöntekijän tavanneen heitä kahden kesken ja neljä kertoi, ettei ollut tavannut.

Lapsilla oli hyvin erilaisia kertomuksia kokemuksistaan sijaishuoltopaikassa olostaan. Seuraavassa on kuvailtu lasten kertomuksia siitä, miten he kokivat olonsa tällä hetkellä sijoituksessa:

- *Välillä tuntuu, että tämä on p..ka paikka. Olotila vaihtelee sen mukaan, kuka on töissä. Työntekijät luovat ilmapiirin ja vaikuttavat siihen, millaista täällä on olla. Se voi vaihdella päivittäin. Osa työntekijöistä heittää vitsejä ja se tuntuu kivalta. Välillä on rento olo ja välillä kireä.*
- *Välillä on mukavaa ja välillä tylsistyttää. Liian rytmitettyä elämää.*
- *Pitäisi olla jokin tapa purkaa stressiä; nyrkkeilyssä tai kilpailuja.*
- *Olo on haikeaa. Jos on huonoja päiviä, niin epäillään masennusta. Jos uskaltaa sanoa jotain, tulee vain lisää ongelmia. Kaikki kirjataan ja kaikki työntekijät tietää, mitä on sanonut, joten on harkittava tarkoin puheitaan.*
- *En luota kehenkään. Jos ei halua puhua, niin sitten rankutetaan asiasta ja tulee sanottua pakon edessä mitä sattuu, että pääsee pois tilanteesta.*
- *Jos illalla hoidetaan virheitä, niin tulee huono uni.*
- *Menettelee, mutta haluaisin pois. Henkisesti ihan hyvä, mutta fyysisesti olen lihonut. Liian usein syödään, kun kotona syön vain silloin, kun on nälkä.*
- *Kamalaa, kun suljetaan neljän seinän sisään. Haluaisin vain käydä koulussa ja töissä ja harrastaa.*
- *En ymmärrä, mitä sossu hakee sijoituksella. Sanoo, että halutaan korjata tilanne kotona. Miten se korjaantuu, kun viedään pois kotoa? Mitä se auttaa?*
- *Väsyttää ja v...ttaa. Liian pitkä matka käydä koulua eikä jaksa.*
- *Vähän pahalta tuntuu edelleen olla täällä. Olo on kuitenkin nyt ihan hyvä.*
- *Olo on hyvän ja huonon väliltä. En oikein osaa sanoa. Haluaisin pois.*
- *Huonoimmat ohjaajat voisi lähteä pois – ne, jotka määräälee ja puhuttelee.*
- *Kaksi lasta koki olemisen ihan hyväksi, joista toinen vastasi sen olevan lisäksi ihan kivaa.*

Lapsilta kysyttiin, miten he kehittäisivät Verson toimintaa. Neljä lapsista toivoi vapaampaa mahdollisuutta liikkumiseen yksikön ulkopuolella ja pidempiä ulkoiluai-koja. Koettiin, ettei nykyisillä omien menojen ajoilla ehdi käydä kaupungilla ja kaupassa tai olla kavereiden kanssa, koska jo matkaan menee niin kauan. Kolme toivoi, että saisi pitää puhelinta pidempään. Yhden mielestä puhelin saisi olla itsellä koko ajan ja otettaisiin pois sitten, jos tulee ongelmia. Kolme lapsista esitti, että elämän ei tarvitsisi olla niin rytmitettyä kuin se nyt on, vaan voisi olla rennom-paa. Seuraavana esittelään lasten esittämiä yksittäisiä kehittämistoiveita: Suu-rempi telkkari ja isompia sohvia olohuoneeseen. Omissa huoneissakin voisi olla

telkkari, jota voisi katsoa, jos on tylsää. Netflix mahdollistaisi leffojen katsomisen. Tietokonepelejä enemmän ja karaokepelejä. Tietokoneaikaa saisi olla enemmän. Yksikköön toivottiin nyrkkeilysäkkiä ja yhteistä tekemistä kilpailujen muodossa. Toivottiin pizzalla käyntejä ja hohtokeilaamista useammin. Tupakkapaikka olisi hyvä. Pakolliset ulkoilut yhdessä versolaisten kanssa toivottiin poistettavan, koska ei haluta liikkua yhdessä. Henkilökunta antaisi enemmän omaa tilaa eikä olisi koko ajan kylläämässä ja katsomassa kameroista lasten tekemisiä. Retkiä voisi olla enemmän, koska ne ovat kivoja. Omaan huoneeseen saisi mennä myöhemmin, koska huoneessa ei ole mitään tekemistä eikä saa vielä unta niin aikaisin.

Haastattelun lopuksi lapsilta kysyttiin, minkä arvosanan asteikolla 1–10 he antavat Lastensuojeluyksikkö Versolle lasten osallisuuden toteutumisesta. Lasten antamat arviot vaihtelivat välillä 4–10. Keskiarvoksi muodostui numero 7.

9 Pohdinta

Opinnäytetyön aihe lapsen osallisuudesta sijaishuollossa syntyi jo ylemmän korkeakouluopintojeni alkuvaiheessa. Tähän oli vaikuttamassa lapsen osallisuuden korostuminen lastensuojelua ohjaavissa laeissa, ohjeistuksissa, tutkimuksissa ja julkaisuissa. Lasten osallisuuden huomioiminen oli tullut minulle merkittäväksi osaksi työtäni. Halusin perehtyä aiheeseen syvemmin ja kehittää osallisuuden toteutumista omassa työyhteisössäni. Toimintayksikössä kaivattiin yhteisiä välineitä ja menetelmiä lasten kanssa työskentelyssä ja perhetyössä. Kehittämistoiminta kohdistui näihin työelämän tarpeisiin.

9.1 Kehittämisen prosessin tarkastelua

Opinnäytetyön aihe lasten osallisuudesta herätti moniäänistä keskustelua työyhteisössä. Näkökulmana keskusteluun oli tarve osallisuuden kehittämiseen ja toisaalta kriittinen ajattelu siitä, tarvitaanko yhteisössämme osallisuuden vahvistamista vai toteutuuko lapsen osallisuus toiminnassamme jo tällä hetkellä riittävästi. Osallisuudella nähtiin olevan sekä positiivista että negatiivista vaikutusta sijoitettujen lasten elämässä. Lähestymistavaksi osallisuuteen muotoutui lasten psykososiaalinen hyvinvointi ja tasapainoisen kehityksen tukeminen. Työskentelyn välineeksi suunniteltiin lasten toimintatuokioita, koottiin menetelmällinen materiaalipaketti ja aloitettiin perhetyön kehittäminen. Työskentelytapojen yhtenäistämistä ja strukturoituja toimintamalleja oli kaivattu työyhteisössä jo pidemmän aikaa.

Kehittämisen prosessi eteni kronologisesti ja luontevasti. Kehittämistyö tapahtui osana ohjaushenkilöstön työtehtäviä. Lasten toimintatuokioita alettiin toteuttaa heti työryhmän suunnittelukokouksen jälkeen. Tuokioiden toteuduttua niitä arvioidtiin ja tarvittaessa toimintaa parannettiin. Menetelmällinen materiaalipaketti koottiin kehittämisen prosessin loppuvaiheessa, joten kokonaisuudessaan sitä ei ehditty kokeilla ja arvioida tähän opinnäytetyön raportointiin. Materiaalin käyttö kuitenkin jatkuu osana yksikön toimintaa ja siihen juurrutettuna, kuten toimintatuokioidenkin toteuttaminen. Perhetyön kehittäminen aloitettiin ja se jatkuu edelleen tämän opinnäytetyön valmistumisen jälkeen. Kehittämistyöhön valittiin helmikuun 2017 henkilöstökokouksessa kolmen hengen työryhmä suunnittelemaan perhetyön tarkempaa sisältöä, jota käsitellään seuraavassa työyhteisön kehittämispäivässä.

Kehittämistyön ympärillä käyty dialogi työyksikössä vahvisti sen yhteisöllisyyden tunnetta ja vuorovaikutusta. Osallisuuden käsite sai selkeämmän muodon sen käsittelyn yhteydessä. Kehittämisen prosessi lisäsi yksikön työskentelyn tavoitteellisuutta. Kehittämisen prosessin aikana yhteisökuulttuurin syvärakenteissa oli havaittavissa positiivista suuntausta asenteissa lasten osallisuuteen. Vastavuoroinen dialogi yhteisen ymmärryksen löytämiseksi kehittyi näkemysten vaihtamisen yhteydessä polyfonian (moniäänisyyden) kuuluessa henkilöstön kokoontumisissa. Yhteisön jäsenet osallistuivat aktiivisesti ajatusten vaihtoon työn kehittämiseen ja

lasten osallisuuteen liittyen. Kehittämistyön tuloksena syntyi odotettua materiaalia työskentelyn välineiksi lasten ja perheiden kanssa. Perhetyön linjaukset pääsivät hyvään alkuun.

Opinnäytetyöntekijänä toteutin kehittämistyötä omassa työyhteisössäni, jolloin oman työn tekeminen yksikön toiminnasta vastaavana viranhaltijana ja työn kehittäminen opiskelijana menivät osittain limittäin. Kehittämistyö toimintaympäristössä tapahtui osana omaa työtä. Suunnittelu ja raportointi tapahtuivat omalla ajalla. Työskentely oli näiden kahden roolin yhdistyessä luontevaa, mielekästä ja innostavaa. Mielenkiinto kehittämiseen säilyi koko prosessin ajan. Opinnäytetyöntekijänä roolini kehittämisprosessissa oli käynnistää prosessi, ideoida yhdessä henkilökunnan kanssa kehittämistä ja ohjata prosessia havaintojen pohjalta. Osallisuutta vahvistavan toimintakulttuurin ylläpitäminen kuului lähijohtamisen tehtäviin. Kahden roolini yhdistelmänä pystyin järjestämään työyhteisön kehittämispäiviä, koulutusta aiheeseen liittyen ja ohjaamaan prosessin käsittelyä henkilöstökokouksissa. Henkilökunta ideoi, suunnitteli ja toteutti kehittämistoimintaa yhteistoiminnassa.

Työn kehittäminen jatkuu edelleen yksikössä varsinaisen kehittämisprosessin päättymisen jälkeenkin. Työskentelyn prosessointi tapahtui kiinteänä osana yksikön tavanomaista työskentelyä. Kehittämistyön tuotoksena syntyneiden toimintamenetelmien toimivuutta ei ehditty kokeilla riittävän paljon luotettavan arvioinnin tuottamiseksi tämän kehittämisprosessin loppuun mennessä. Samoin tapahtui perhetyön kohdalla. Toiminnan kehittäminen jatkuu edelleen tämän kehittämistyön päättymisen jälkeen ja arviointia tehdään edelleen. Tämä kehittämistyö tehtiin toimintatutkimuksen periaatteiden mukaisesti. Toimintatutkimus tapahtuu sykleissä, johon kuuluu suunnittelu, toteutus, havainnointi, reflektointi ja sen jälkeen parannettu suunnitelma ja toteutus syklin jatkuessa edelleen (Heikkinen 2010, 35). Prosessiluonteisen kehittämistyön ominaisuuksiin kuuluu varsinaisen prosessin saattaminen loppuun jossain vaiheessa ja sen raportointi. Kehittämistoiminta kuitenkin jatkuu syklimäisesti edelleen varsinaisessa työssä jatkaen omaa kiertokulkuaan. Näin tapahtui tässäkin kehittämistyössä.

9.2 Tulosten tarkastelua ja johtopäätökset

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli lasten osallisuuden vahvistaminen sijaishuollossa lastensuojeluyksikön toiminnan kehittämisen kautta. Seuraavaksi tarkastellaan kehittämistoiminnassa saavutettuja tuotoksia ja tuloksia sekä tehdään niistä johtopäätöksiä.

Kehittämistoiminnan tuloksena syntyi tietoa lastensuojelua ohjaavista laeista ja ohjeistuksista sekä osallisuuden merkityksestä lasten hyvinvoinnin ja terveen identiteetin kehittämisessä. Opinnäytetyön teoriataustaosuus soveltuu tietopakettiksi sijaishuollon työntekijöille ja perehdytysmateriaaliksi. Kehittämisen tuotoksena syntyneet toimintatuokit edistävät lasten sosiaalisia taitoja, tunteiden käsittelyä ja itsetuntemusta sekä lisäävät tunnetta yhteisöön kuulumisesta. Menetelmällinen materiaalipaketti koottiin välineeksi lasten psykososiaalisen hyvinvoinnin ja tasapainoisen kasvun edistämiseen. Perhetyö kuuluu keskeisenä osana sijaishuollon työskentelyyn, koska perhe on lapsen tärkein lähiyhteisö. Perhetyössä tuetaan vanhemmuutta ja edistetään lapsen mahdollisuutta palata kotiin. Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman (STM 2016a, 13) tavoitteena on palvelujen kehittäminen tietoisesti vahvistamaan lapsen hyvinvointia ja kehitystä suojaavia tekijöitä. Näitä ovat lapsen ja vanhempien toimiva vuorovaikutus, lapsen tarpeet huomioiva huolehtiva kasvatuskulttuuri sekä lapsen ja perheen vahvuuksien tunnistaminen ja tukeminen. Sijaishuollon perhetyön on tarkoitus vastata näihin tarpeisiin.

Kehittämistoiminnassa selvitettiin Lastensuojeluyksikkö Verson henkilökunnan käsityksiä lasten osallisuudesta sijaishuollossa. Aihe herätti moniäänistä keskustelua osallisuuden huomioimisesta työskentelyssä ja sen vaikutuksista yksikön toiminnassa sekä lasten elämässä. Thomas (2002, 171) on löytänyt tutkimuksissaan aikuisten neljä asennoitumisen tapaa suhtautua lasten osallisuuteen. Henkilökunnan on hyvä jokaisen omalta kohdaltaan tutustua lähestymistapoihin ja peilata niitä omaan asennoitumiseensa suhteessa lapsen osallisuuteen. Henkilökunnan käsityksien kartoitus lapsen osallisuudesta voidaan jakaa asenteellisiin lähestymistapoihin seuraavasti:

- *Kliininen lähestymistapa:* Osallisuuden seurauksena syntyy turvattuutta. Voi johtaa epäsosiaalisuuteen. Lapsilla on rationaalisen ajattelun puutteita ikänsä vuoksi ymmärtää osallisuuden merkitystä. Syntyy hetken hurma ja hyöty. Laitoksen liiallinen kotiin vertaaminen osallisuuden suhteeseen.
- *Byrokraattinen lähestymistapa:* Kokonaisuuden unohtaminen - perhe, yhteisö, yksikkö, koulu. Tukevatko muut tahot osallisuutta - ristiriita. Henkilökunnan ammatillisuuden unohtuminen, jos lapsi saa liikaa valtaa.
- *Kyyninen lähestymistapa:* Lapsi käyttää valtaa osallisuuden kautta. Lapsi luulee tietävänsä oikeutensa, mutta tulkitsee väärin. Normeihin - sääntöihin - lakeihin asettumattomuus.
- *Arvosidonnainen lähestymistapa:* Lapsella on mahdollisuus vaikuttaa. Kuulluksi tuleminen, huomioiminen, turvallisuus, tietoisuus oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Itsetunnon vahvistuminen. Kasvattaa vastuullisuutta. Sosiaaliset taidot lisääntyvät, positiivinen elämän asenne, yhteiskuntakelpoisuus, aktiivisuus ja positiivinen muutos elämässä osallisuuden tunteen kautta. Lasta voi kasvattaa osallisuuteen sijoituksen alusta sen loppuun asti.

Henkilökunnan kanssa käytiin keskustelua siitä, miten lasten osallisuus oli heidän mielestään toteutunut yksikön toiminnassa. Henkilökunnan mielestä lasten osallisuus Lastensuojeluyksikkö Versossa toteutui hyvin. Osallisuuden huomioiminen yksikön toiminnassa koettiin luonnollisena osana työtä ja ammatillisuutta. Se kuuluu sosiaalityön ammattietiikkaan. Lasten haastattelujen tulos vahvisti tätä käsitystä. Kaikki haastatteluun osallistuneet lapset kertoivat, että yleisesti ottaen heitä oli kuultu sijoituksen aikana ja he olivat saaneet kertoa mielipiteensä. Tosin kuulemisella ei ollut aina toivottua vaikutusta. Osalle lapsista oli muodostunut tunne, että heidän oli turha esittää mielipiteitään, kun ne eivät kuitenkaan toteutuneet. Näin oli käynyt erityisesti asiakassuunnitelmakokouksien kohdalla. Toisaalta kahdeksan lasta yhdeksästä kertoi, että heitä oli kuultu ja mielipiteitä oli kysytty kokouksissa. Heistä neljän kokemuksena oli, että vaikka heitä oli kuultu, ei heillä kuitenkaan ollut vaikutusmahdollisuutta oman elämänsä asioissa. Tästä syystä oli havaittavissa luovuttamista ja periksi antamista suhteessa saada osallistua

päätöksentekoon oman elämänsä asioissa. Tämä ilmeni erityisesti sijoituksessa jo pidempään olleiden ja varttuneimpien lasten kohdalla.

Uskomme sinuun – Usko sinäkin -sijaishuollon kiertueella vuonna 2011 kohdattiin noin 120 lastensuojelun asiakkaana olevaa 12–20-vuotiaista nuorta. Kiertueen järjesti Lapsiasiavaltuutetun toimisto yhdessä THL:n, Lastensuojelun Keskusliiton ja Pesäpuu ry:n kanssa. Kiertueella kohdatut nuoret kertoivat, että arjen keskellä tehtäessä isoja tai pienempiä päätöksiä on tärkeää tulla kuulluksi ja saada esittää mielipiteensä. Osallisuuden kokemuksen kautta on helpompi kuunnella aikuisen sanottavaa ja hyväksyä päätökset. Nuorilla oli tarve tulla kuulluksi ja nähdä yksilöinä. Heillä oli positiivista kerrottavaa lastensuojelusta, mutta myös kritisoitavaa kohdistuen selvimmin aikuisen ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen, kuulluksi tulemiseen sekä perustelujen saamiseen heihin kohdistuneissa päätöksissä. (Vario, Barkman, Kiili, Nikkanen, Oranen & Tervo 2012, 5.) Lasten osallisuuden toteutumisen kokemuksissa Lastensuojeluyksikkö Versossa ja edellä kerrotulla kierroksella kohdattujen nuorten mielipiteissä on löydettävissä samoja piirteitä. Molemmissa korostetaan aidon kohtaamisen merkityksellisyyttä ja tunnetta siitä, että mielipiteillä on merkitystä ja vaikutusta päätöksiä tehtäessä. Silloin on helpompi ottaa vastauuta omasta elämästään ja sitoutua muutostarpeisiin.

Lasten ja nuorten kokemukset herättävät kysymyksen, suojellaanko lasta sijaishuollossa sulkemalla hänet päätöksenteon ulkopuolelle vai tuetaanko lapsen osallisuutta antamalla hänelle valtaa tehdä ratkaisuja omaan elämäänsä liittyen. Lapsen osallisuudessa on pohjimmiltaan kyse siitä, että lapsen vaikuttamismahdollisuudet ja kuuleminen ovat todellisia, mikä edellyttää työntekijältä valmiuksia toimivaan vuorovaikutukseen lapsen kanssa. Mitä varttuneempi lapsi on, sitä enemmän hänellä tulee saada olla oikeuksia päättää omasta elämästään. (THL 2016a.) Lapsen on saatava olla osallisena oman elämänsä asioissa ja päätösten tekemisessä sekä jakamassa valtaa ja vastuuta hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Tämä tarkoittaa lapsen toiveiden ja mielipiteiden huomioimista hänen asioistaan päätettäessä (Lastensuojelulaki 417/2007, 20. §). Lasten haastatteiluista voi tehdä sen johtopäätöksen, että lasten kuulemisen lisäksi heidät tulisi ottaa entistä enemmän mukaan päättämään omaan elämäänsä liittyvistä asioista

mahdollisuuksien mukaan. Tässä on kuitenkin oleellista huomioida se, että viimekädessä aikuinen kantaa vastuun lapsen hyvinvoinnista ja edun toteutumisesta.

Viisi lasta yhdeksästä kertoi sosiaalityöntekijän tavanneen heitä kahden kesken tapaamisessa tai puhelimitse. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on kokonaisvastuu lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen asioiden hoidosta. Hän on lapsen edun valvoja ja vaalija sekä päätösten tekijä. (Saastamoinen 2010, 73.) Lastensuojelulain 53. §:n mukaan

Lapselle on järjestettävä asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjatulla tavalla riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää muiden läsnä olematta ja keskustella häntä itseään ja sijaishuollon toteutumisesta koskevista asioista.

Sosiaalityöntekijöiden tapaamisissa asiakkaanaan olevien lasten kanssa on todettu puutteita koko järjestelmässä. Kyseessä on rakenteellinen epäkohta liittyen lastensuojelun työntekijöiden liian suureen asiakasmäärään. Toisena tekijänä omien havaintojeni pohjalta on työntekijän oma tapa tehdä ja priorisoida työtään. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on ratkaiseva merkitys lapsen ja hänen perheensä elämään liittyvissä päätöksissä, joilla on kauaskantoinen vaikutus lapsen ja koko perheen elämään. Ratkaisujen tekeminen lapsen edun mukaisesti edellyttää tiivistä ja toimivaa yhteistyötä sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltoyksikön välillä.

Tampereen yliopistossa on meneillään tutkimus, jossa selvitetään, millainen on hyvä työntekijä sosiaalityössä. Tutkimus etsii ominaisuuksia, joita pidetään sosiaalityössä hyveinä ja joita työntekijät odottavat toisiltaan. Aineisto kerätään sosiaalityöntekijöiltä, sosiaaliohjaajilta ja esimiehiltä. Hyveiden ja odotuksien lisäksi tutkimuksessa kuvataan myös sosiaalityön arkea. Tähän asti tutkimuksessa on selvinnyt, että hyveellistä työskentelyä vaikeuttaa jatkuva kiire, jolloin liian suuren työmäärän alla asiakkaan asioihin ei ehdi perehtyä haluamallaan tavalla. Tutkimukseen osallistunut lastensuojelun sosiaalityöntekijä Anneli Haliseva kertoo työn olevan yhtä priorisointia siitä, mitä ehditään tehdä ja mitä ei. Asiakasmäärä työntekijää kohden on niin valtava. Akuutit asiat pystytään hoitamaan, mutta muu

jää vasemmalla kädellä tehtäväksi. Haliseva kertoo tuntevansa huonoa omaatuntoa erityisesti lasten kohtaamisesta, mikä jää koko ajan liian vähälle. (Onnela 2017, 32–33.)

Lasten kokemukset sijoituksessa olemisestaan vaihtelivat yksilökohtaisesti. Mitä nuorempia vastaajat olivat, sitä tyytyväisempiä he olivat osallisuuden toteutumiseen ja he esittivät vähemmän muutostarpeita. Vanhemmat ja sijoituksessa jo pidempään olleet lapset toivoivat *enemmän vapauksia säännöistä ja vapaampaa elämisen mahdollisuutta*. He ilmaisivat olevansa väsyneitä ja kyllästyneitä elämään pitkän aikaa valvottua, rytmitettyä ja säädeltyä elämää. Tämä korostui erityisesti kotiutumassa olevien lasten kohdalla. Valmentaminen itsenäiseen elämään edellyttää yksikön toiminnassa muutosta henkilökunnan asenteissa ja joustavuutta käytännöissä. Tämä voidaan katsoa olevan lasten edun mukaista kasvatustyötä lapsen valmistautuessa itsenäiseen elämään. Kasvatuksellisesti on luonnollista, että nuoremmilla lapsilla rajat ja ohjaus ovat tiukempia kuin varttuneimmilla. Kysymys kuuluukin, onko yksikössä valmiuksia ja halua huomioida enemmän lasten yksilöllisiä toiveita ja tarpeita tässä suhteessa? Tämä edellyttää henkilökunnalta suunnitelmallista lapsen edun huomioivaa ja joustavaa työskentelyotetta.

Lasten kertomuksissa esiintyi mielipiteitä siitä, miten suuri merkitys *ohjaushenkilöstöllä on yksikön ilmapiirin luomisessa* ja siinä, miten he kokivat olonsa päivittäisessä elämässään yksikössä. Koettiin, että ilmapiirin vapautuneeseen tunnelmaan tai kireyteen oli vaikuttamassa vuoroissa olevien työntekijöiden tapa työskennellä. Hankalana koettiin puhuminen ohjaushenkilöstölle, koska puhumiset kirjataan ja ne tulevat kaikkien työntekijöiden tietoon. Tämä heikensi halua puhua asioistaan luottamuksellisesti. Lasten kokemuksena tunne on aito ja huomioon otettava seikka. Ohjaushenkilöstöllä on jokaisella oma persoonallinen tapansa tehdä ohjaustyötä ja lapset tekevät siitä vertailua. Johtopäätöksenä lapsen kokemuksista voidaan pitää sitä, että ohjaushenkilöstön tulee käyttää työssään reflektivoivaa työtettä ja tarkkailla toimintansa seurauksia lapsen kokemuksiin olostaan yksikössä. Lasten kokemuksia, tunteita ja toiveita arjestaan sijoituksessa tulee selvittää aktiivisesti ja dialogisessa vuorovaikutuksessa lasten kanssa. Sijoituspaikan voidaan ajatella olevan lapsen toinen koti, joten hänen kokemuksellaan

positiivisesta ilmapiiristä ja luottamuksellisista keskusteluista on suuri merkitys hänen hyvinvoinnilleen.

Useampi lapsi esitti ulkoiluajkojen pidentämistä ja vapaampaa liikkumismahdollisuutta yksikön ulkopuolella. Tätä he perustelivat sillä, että nykyiset ajat eivät riitä kaupungilla käyntiin ja kavereiden tapaamiseen, koska matkaan menee ulkoilujasta iso osa. Johtopäätöksenä tästä on ottaa harkittavaksi pidentää omien menojen aikoja niiden lasten osalta, joilla itsenäiseen liikkumiseen ei liity turvallisuuteen liittyviä riskejä. Puhelimen käytön kontrollointia toivottiin helpotettavan ja tietokoneaikoja pidennettävän. Lapset ehdottivat, että puhelin saisi olla itsellään koko ajan ja sen käyttöä rajoitettaisiin silloin, jos sen käyttöön liittyy ongelmia. Oma älypuhelin on nykyaikana tärkeä väline lähes jokaiselle ihmiselle iästä riippumatta. Eräs nuori sanoi kerran osuvasti, että kännykkä on hänelle ikään kuin ”persoonallisuutensa jatke”. Pohdittavaksi jää, millaiset valmiudet lastensuojeluyksiköllä on lasten ehdottamaan käytäntöön kännyköiden suhteen. Erityisesti tätä on syytä pohtia varttuneempien ja kotiutumassa olevien kohdalla, jotka ovat olleet sijoituksessa jo pidemmän aikaa. Nykyisellään kännykät ovat lastenkäytössä aamusta iltaan klo 20–21 asti ja yöksi ne palautetaan toimistoon. Tällä pyritään turvaamaan lapsille riittävä ja levollinen yöuni.

Kehittämistoiveena esitettiin *vapaampaa elämistä* sijoituksen aikana. Tämä ehdotus tuli jo pidempään sijoituksessa olevilta ja varttuneemmilta nuorilta, joista osa on kotiutumassa. Toiveen takana on halu elää normaalia elämää ilman jatkuvaa laitoksen aikataulun rytmitystä ja valvontaa. Oman tilan saaminen elämässään kuuluu murrosiän normaaliin kehitysvaiheeseen. Uskomme sinuun – Usko sinäkin -kiertueella kohdattujen nuoren kohtaamisesta tehdyssä raportissa ilmenee sama kysymys: Onko sijaishuollossa tilaa murrosiälle? Lastensuojelun asiakkaana oleva nuori leimataan helposti ongelmanuoreksi, jolloin normaali murrosiän kehitysvaihe nähdäänkin sijoituksesta johtuvaksi (Vario ym. 2013, 5). Yleensä sijaishuollossa oleva lapsi tarvitsee tavanomaista enemmän valvontaa ja rajoituksia turvalliseen elämään. Siitä huolimatta tulee sijaishuoltoyksikön huomioida kasvatustehtävässään myös lapsen normaaliin kehitykseen liittyvät tekijät. Sijaishuollossa olevan lapsen yksilöllisten tarpeiden ja elämäntilanteen huo-

mioiminen edellyttääkin yksikön toimintatapojen uudenlaista tarkastelua ja kehittämistä kohti lapsen edun toteutumista. Lapsella on oltava tunne voivansa aidosti vaikuttaa ja osallistua päivittäiseen elämäänsä koskevaan päätöksentekoon (Valvira 2013b, 1–2). Lasten haastattelussa tämä tuli esille toteamuksessa ”*eikös si-
joituspaikan tarkoituksena ole nuoren valmistaminen itsenäiseen elämään*”.

9.3 Kehittämistoiminnan loppuarviointia

Kehittämistoimintaa ja sen tuotoksia sekä tuloksia arvioitiin henkilöstökokouksessa maaliskuussa 2017. Työntekijät jakautuivat kolmeen porinaryhmään. Arvioita ja ajatuksia kirjattiin posterilapuille, jotka kiinnitettiin seinällä oleville pape-reille. Porinan ja arvioinnin aiheina olivat a) *henkilöstön käsitykset lasten osalli-suudesta ja lasten kokemukset osallisuutensa toteutumisesta*, b) *toimintatuokiot ja menetelmällinen materiaalipaketti* sekä c) *kehittämisisideat jatsoon*. Henkilöstön vastauksissa on havaittavissa, että he eivät niinkään arvioineet tuloksia ja tuotok-sia, vaan tekivät niistä johtopäätöksiä ja ehdotuksia yksikön toiminnan paranta-miseksi.

a) *Henkilöstön käsitykset osallisuudesta ja sen toteutuminen. Lasten kokemukset osallisuutensa toteutumisesta.*

- ✓ Aikuisten pitäisi uskoa nuoriin ja antaa itsenäistyvien pitää puhelin yön yli. Tämä edellyttää itsenäistä heräämistä ja olla luottamuksen arvoinen
- ✓ Aikuiset itse eivät tule kuulluiksi kiireen ja informaatiokatkoksen takia.
- ✓ Lapset ei varmasti tule kuulluksi eikä ymmärrä asioita tarpeeksi.
- ✓ Lapset pitäisi haastatella ennen kokouksia: toiveet ja asiat, jotka lapsi ha-luaisi nostaa esiin.
- ✓ Omatoimijuuteen tukeminen: herääminen ja aamukahvin keitto.
- ✓ Lähtökohtaisesti lapset vastustavat osallistumista arjessa.

b) *Toimintatuokiot ja menetelmällinen materiaalipaketti*

- ✓ Selkeä paketti vuodenaikojen mukaan, mitä tehdään. Joka toimintapäi-vään muutama vaihtoehto.
- ✓ Digitaitojen kehittäminen.

- ✓ Lasten ja vanhempien yhteiset toiminnalliset tapahtumat. Joko kaikki yhdessä tai omaohjaaja, lapsi ja vanhemmat yhdessä.
- ✓ Höyläpenkki ja kolvausvälineet yksikköön.
- ✓ Tämä on kahden kansion loukku.

c) Kehittämisideat

- ✓ Pienryhmissä harrastuksiin ja retkille ikätason ja kehityksen mukaan.
- ✓ Säännölliset keskustelut ohjaajan tai vastaavan kanssa osallisuuden teemoista.
- ✓ Yhdenmukaisuus. Informaation kulku. Mediatri toimivaksi.
- ✓ Vaatii pidempää perehtymistä vastata.
- ✓ Otetaan nuorten ehdotukset tosissaan ja perustellaan hyvin, jos ehdotusta ei voida toteuttaa (esimerkiksi tupakkapaikka).
- ✓ Hyväksytään nuoret sellaisina kuin he ovat!

Lopuksi osallistujat merkitsivät kokonaisarvioinnin kehittämistoiminnan hyödyllisyydestä sijaishuollon työskentelyssä janalla 0–10. Keskiarvoksi tuli arvosana 9,25 (kuvio 12).

Kuvio 12. Kehittämistoiminnan arviointi.

Loppuarvioinnin perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että kehittämistoiminnalle asetetut tavoitteet saavutettiin ja sillä oli hyödyllinen vaikutus lasten osallisuuden vahvistamisessa lastensuojeluyksikön toiminnassa.

9.4 Luotettavuus

Toimintatutkimuksen *luotettavuuden* arvioinnin perusteeksi soveltuu *validointi*. Sillä tarkoitetaan prosessia, jossa ymmärrys maailmasta muodostuu vähitellen, koska inhimillinen tieto perustuu kielen välityksellä tapahtuvaan tulkintaan. Jokainen tulkinta voidaan tulkita uudelleen, koska se on sidoksissa aikaan, paikkaan

ja kieleen. Totuus ei siten ole koskaan valmis, vaan se on jatkuvaa neuvottelua, keskustelua ja dialogia. (Heikkinen & Syrjälä 2010, 149.)

Heikkinen ja Syrjälä (2010, 149–161) esittävät Klaven (1996) ajatusten pohjalta toimintatutkimuksen arvioimista viiden periaatteen pohjalta, joita ovat historiallinen jatkuvuus, reflektiivisyys, dialektisuus, toimivuus ja havahduttavuus. Näitä periaatteita pyrittiin noudattamaan ja pitämään ohjenuorina tämän kehittämistehävän toteuttamisessa.

Historiallinen jatkuvuuden näkökulmasta toiminta on alkanut jostakin eikä pääty koskaan. Toimintatutkimusprosessi sijoittuu johonkin historialliseen, poliittiseen tai ideologiseen yhteyteen. Toiminnan kehittymistä voidaan tarkastella yhteiskunnallisena ilmiönä tai jonkin sosiaalisen yhteisön toimintahistorian jatkumona. Yksilön kertomus nousee jostain kulttuurisesta taustasta ja tarina jatkaa jälleen kiertokulkuaan omana muunnelmanaan. Toiminnan ”juonellistaminen” on merkittävää raportoinnissa historiallista jatkumoa noudattaen syy-seuraus suhteiden kuvauksineen. (Heikkinen & Syrjälä 2010, 149–152.) Tässä kehittämistoiminnassa historiallisena jatkuvuutena huomioitiin Lastensuojeluyksikkö Verson toiminnan käynnistyminen vuonna 2010 toiminnan jatkuessa edelleen. Yksikön toiminnan aikana sen kulttuuri ja toimintatavat ovat saavuttaneet nykyisen muotonsa tarinan jatkaessa jälleen kiertokulkuaan omana muunnelmanaan niin yksikön toiminnan kuin henkilökunnan ja asiakkaiden kertomustenkin tasolla. Lasten osallisuudella on varsin lyhyt historia lastensuojelussa (Oranen 2008, 12). Nykyisin puolestaan asiakkaiden osallisuuden toteutumista korostetaan lapsi- ja perhepalveluissa sekä muussakin yhteiskunnallisessa toiminnassa (STM 2016a, 6). Lastensuojelussa merkittävää on lasten oikeuksien esillä pitäminen ja osallisuuden toteuttaminen omaan elämäänsä liittyvissä asioissa. Hytönen ym. (2016) tuovat esille, että näillä ennaltaehkäistään lastensuojelussa aiemmin ilmenneiden epäkohtien toistuminen, joita on tuotu esille Lastensuojelun menneisyys -hankkeen selvityksessä.

Reflektiivisyyden näkökulmassa tarkastellaan toiminnan prosessointia. Toimintatutkimus tapahtuu sykleissä suunnittelu, toteutus, havainnointi ja reflektointi. Reflektiivisyys on sen peruskäsitteitä. Uuden tiedon kehittäminen perustuu aiemman

reflektoinnille ja näin sykli jatkuu. Toiminnan arviointi synnyttää ymmärrystä, jonka pohjalta syntyy uusia toiminta- ja tutkimustapoja. Toimintatutkija tulkitsee sosiaalista todellisuutta, joten hän itse on tärkein tutkimusvälineensä ja hänen on jatkuvasti tarkasteltava omaa suhdettaan tutkimuskohteeseensa. (Heikkinen & Syrjälä 2010, 152–154.) Reflektiivinen työskentelytapa ohjasi tämän kehittämistoiminnan syklistä etenemistä. Toimintaa ideoitiin ja suunniteltiin yhdessä työntekijöiden kanssa reflektiivisellä työotteella. Toimintaa toteutettiin asiakkaana olevien lasten kanssa. Lasten kokemuksia kuunnellen pyrittiin kehittämään yksikön toimintaa. Arvioinnin perusteella toimintaa voidaan kehittää edelleen. Kehittäjä oli mukana prosessissa toimijana, aloitteentekijänä, ohjaten sitä ja tehden havainnointia kokonaisuutena reflektoiden samalla suhdettaan kehittämistoimintaan.

Dialektisyyden näkökulmassa sosiaalinen todellisuus rakentuu keskustelussa dialektisena prosessina. Siihen sisältyy vuoropuhelua, väitteitä ja vastaväitteitä, joista muodostuu synteesi. Toimintatutkijan on tärkeää raportoida kertomus moniäänisesti välittäen eri äänten polyfonia erilaisine tulkintoineen ja äänineen, riitasointuineenkin, siten, että lukija voi tunnistaa niistä omat ajatuksensa. (Heikkinen & Syrjälä 2010, 154–155.) Dialektisyys kuului tähän kehittämisprosessiin sen olennaisena osana. Polyfoniaa (moniäänisyyttä) esiintyi henkilöstön käsityksissä lasten osallisuudesta, lasten haastatteluissa, materiaalipaketin ja toimintatuokioiden sekä perhetyön kehittämisen käyttökelpoisuudesta. Tavoitteena oli luoda yhteistä ymmärrystä dialogin avulla. Raportoinnissa pyrittiin tuomaan esille prosessin eri vaiheiden moniäänisyys samoin kuin sen vahvuudet ja heikkoudet.

Toimintatutkimuksen toimivuutta arvioidaan sen käytännön vaikutuksen, hyödyn ja osallistujien voimaantumisen kannalta. Mikä on hyödyllistä, on totta. Pragmatismien mukaan totta on se, mikä toimii. Kenen näkökulmasta tulokset ovat toimivia ja hyödyllisiä? Tähän kysymykseen liittyy valta, joka on piiloutunut kieleen. Taitava tutkija kiinnittääkin huomiota käsitteisiin ja selvänä pidettyihin ajatusjärjestelmiin. Mitä oletuksia, uskomuksia ja arvoja niiden takana on? Tutkimus on onnistunut, jos se saa osallistujat uskomaan kykyihinsä, taitoihinsa, voimaannuttaa ja saa luottamaan järkeensä sekä itsemääräämisoikeuteensa. Voimaantuminen on vapautumista ideologisista uskomuksista, itsestään selvistä ajatusjärjestelmistä tai epäoikeudenmukaisesta vallankäytöstä. (Heikkinen & Syrjälä 2010, 155–

159.) Tässä kehittämistoiminnassa yhtenä tavoitteena oli työyhteisön jäsenten voimaannuttaminen eli vapautuminen muutosmyönteiseen suuntaan ja rohkeuden lisääntyminen tarkastella omia oletuksiaan, asenteitaan ja uskomuksiaan lasten osallisuuteen liittyen. Osallisuutta käsiteltiin dialogin välityksellä yhteisissä kokoontumisissa. Organisaation yhteisökuultuuriin vaikuttamisen kautta on mahdollista juurruttaa osallisuus osaksi työyhteisön arkea ja rutiineita. Tulokset ovat hyödynnettävissä niin asiakkaiden kuin työntekijöidenkin näkökulmasta. Yksiköön saatiin välineitä työskentelyyn lasten ja perheiden kanssa. Lasten osallisuuden entistä parempi huomioiminen yksikön toiminnassa edistää lasten hyvinvointia ja tasapainoista kehitystä. Tulokset olivat siten hyödyllisiä sekä asiakkaiden että työntekijöiden näkökulmasta katsottuna.

Toimintatutkimuksen tarkoituksena on havahduttaa. Sen tavoitteena on herättää ajatuksia, tunteita ja kokemuksia, kuten taidekin tekee. Sitä kuvastaa havahduttavuus, elävyys ja koskettavuus. Uskottavuus perustuu kokonaisvaltaiseen vaikutelmaan, jossa lukija voi samaistua kertomuksessa esiintyviin henkilöihin ja ilmiöihin oman kokemusmaailmansa perusteella. Omat kokemukset voi elää uudelleen ja lukijalle avautuu uusia näkökulmia omaan elämäänsä. Kirjoittajan on hyvä omaksua erilaisia analyysikäytänteitä saadakseen raporistaan elävän ja toden tuntuista. (Hekkinen & Syrjälä 2010, 159–160.) Tässä kehittämistoiminnassa käsiteltiin lapsen osallisuutta lastensuojelun sijaishuollossa, mikä on monenlaisia ajatuksia ja tunteita herättävä aihe. Elävyyttä ja koskettavuutta raportointiin toivat kertomukset työntekijöiden käsityksistä lapsen osallisuudesta ja lasten kokemukset osallisuutensa toteutumisesta sijaishuollossa. Raportoinnissa tavoiteltiin sujuvaa luettavuutta ja mielenkiintoa herättävää tyyliä, johon on helppo samaistua ja joka herättää ajatuksia.

Kehittäjän tulee valmistautua huolellisesti kehittämisprosessin ohjaamiseen osaten ennakoida siihen liittyviä kriittisiä kohtia. Toiminnallisten menetelmien käyttäminen vaati kehittäjältä niiden hyvää hallintaa ja ohjaamistaitoa. Kehittämistoiminnan onnistumisen edellytyksenä on työyhteisön sitoutuminen kehittämiseen sen eri vaiheissa koko prosessin ajan ja sen jälkeen juurruttamisessa. Toiminnallisten menetelmien käyttäminen vaati kehittäjältä niiden hyvää hallintaa ja ohjaamistaitoa.

9.5 Eettisyys

Hyvän tutkimuskäytännön mukaisesti lapsilta kysyttiin halua osallistua vapaaehtoisesti haastatteluun. Lapsille annettiin tietoa siitä, mihin haastattelutuloksia käytetään. Heille kerrottiin haastattelujen luottamuksellisuudesta ja anonyymiuudesta. Haastattelutilanteisiin luotiin turvallinen ilmapiiri, koska aiheen käsittelyyn saattoi liittyä ikäviäkin muistoja ja kokemuksia. Lapsilla oli mahdollisuus kertoa kokemuksistaan vapaasti ja oman aikataulunsa mukaisesti.

Tutkimusprosessin eettiset näkökulmat voidaan jakaa kolmeen luokkaan, joita ovat tutkimusaiheen perustelu, aineistonkeruumenetelmän soveltuvuus tutkimusaiheeseen sekä analyysin ja raportoinnin luotettavuus. Tähän kehittämistoimintaan liittyvä tutkimusaihe oli perusteltu, koska lasten osallisuuden vahvistaminen sijaishuollossa on lapsen vahvasti lailla suojaama oikeus (THL 2016a). Lapsen osallisuus on kehittämisen kohteena Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa (STM 2016a). Käytetyillä aineistonkeruumenetelmillä saatiin koottua tarvittavaa tietoa kehittämistoimintaan. Henkilökunta osallistui ryhmätilanteissa aktiivisesti ja kantaa ottavasti aiheiden käsittelyyn. Teemahaastattelu sopi lapsen kokemusten keräämiseen joustavuutensa perusteella. Analyysissä ja raportoinnissa noudatettiin rehellisyyttä ja tarkkuutta (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006b). Eettisessä näkökulmassa huomioitiin, että kehittäjä käytti asiantuntijavaltaa suhteessa haastateltaviin ja työyhteisössä arvovaltaa kehittäjän roolissa toimiessaan. Kehittämistoimintaan osallistuvien ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen olivat etusijalla kehittämistehtävän eettisissä periaatteissa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006c.)

9.6 Kehittämistarpeet ja jatkotutkimukset

Lastensuojelun ongelmat ovat olleet esillä runsaasti viime vuosina. Lastensuojelun ja sijaishuollon valtakunnallinen ohjaus on heikkoa ja valvonta sattumanvaraista. Lastensuojelun menneisyys -hankkeen suosituksen mukaan: ”Sijaishuoltopaikkojen valvonnan tulee olla säännöllistä ja tehokasta ja sen tulee mahdollistaa lasten kohtaaminen ja kuuleminen.” YK:n lapsen oikeuksien komitea (2011)

on viimeisimmissä päätelmissään Suomelle huomauttanut siitä, ettei sijoituspaikkoja valvota ja seurata riittävästi. Lisäksi komitea on esittänyt huolensa siitä, ettei ilman vanhempien hoitoa jääneille lapsille ja laitoksiin sijoitetuille ole käytettävissä tehokkaita valitusmenettelyjä (komitean päätelmät, kohta 32). Komitea on kehottanut Suomea varmistamaan sijoitettujen lasten tilanteen asianmukaisen valvonnan ja seurannan (komitean päätelmät, kohta 33 c). Myös eduskunnan oikeusasiamies on kiinnittänyt huomiota sijaishuollon valvonnan riittämättömyyteen. (Hoikkala & Pollari 2016.)

Kehittämistarpeena on saada sijaishuoltoon valtakunnallisesti yhdenmukainen valvontatapa ja huolehtia kaikkien sijaishuoltopaikkojen tarkastamisesta. Lasten kuulemista on vahvistettava. Lasten tulee saada tuoda esille kokemiaan epäkohtia ilman pelkoa siitä, että siitä koituisi negatiivisia seurauksia sijaishuoltopaikassa. Lastensuojelun sijaishuollossa tulee kehittää avoimuutta, läpinäkyvyyttä, turvallisuutta ja luottamuksellisuutta, jota on lisättävä kaikkien toimijoiden kesken. Tutkimusta tarvitaan edellä mainittujen kehittämistarpeiden toteuttamisesta, vaikuttavuudesta ja seurannassa epäkohtien korjaamiseksi. Sijaishuollossa olevien lasten mielipiteitä elämästään sijaishuoltopaikassa tulee tutkia säännöllisesti valtakunnallisesti yhtenäisin menetelmin. (Hoikkala & Pollari 2016.)

Tämän opinnäytetyön teoriataustassa käsitellään lastensuojelua ohjaavia lakeja, ohjeistuksia ja lasten osallisuutta sijaishuollossa. Teoriataustasta on kehitettävissä tietopaketti lastensuojeluyksikköjen käyttöön perehdytysmateriaaliksi. Sijaishuollossa tarvitaan toimivia menetelmiä lasten hyvinvoinnin ja tasapainoisen kehittymisen edistämiseksi. Menetelmälliseen materiaalipakettiin tehdään lisäyksiä käytännöstä nousevan tarpeen mukaan. Lasten toimintatuokioita ideoidaan lisää. Perhetyön kehittäminen aloitettiin tämän kehittämistoiminnan aikana ja sitä jatketaan edelleen. Asiakaskokemusten kerääminen sijoituksessa olevilta lapsilta ja heidän perheiltään on ollut tähän asti vähäistä, joten sitä on tarpeen kehittää. Yksikön työskentelyyn tarvitaan arviointityökaluja työn vaikuttavuuden mittaamiseksi.

Jatkotutkimuksena arvioidaan lasten toimintatuokioiden ja menetelmällisen materiaalipaketin sekä perhetyön vaikuttavuutta ja tuloksia työskentelyssä. Saatujen tuloksien pohjalta parannetaan nykyistä toimintaa ja kehitetään uusia. Lasten osallisuuden vahvistaminen sijaishuollossa tulee olla jatkuvan arvioinnin ja kehittämisen kohteena.

9.7 Oppimiskokemukset ja oma ammatillinen kasvu

Tämän opinnäytetyön tekeminen oli mielenkiintoinen ja antoisa matka työn kehittämisen maailmaan. Ammatillisena kasvuna opin osallistavaa työn kehittämistä osana omaa työtä lähijohtamisessa. Lasten osallisuuteen perehtyminen vakuutti minut sen merkityksellisyydestä lapsen psykososiaalisessa hyvinvoinnissa ja tasapainoisessa kasvussa. Lastensuojelun perustehtävänä on ohjata lapsi osattomuudesta osallisuuteen huolenpidosta ja suojelusta lapsen omaa osallisuutta kunnioittaen (Bardy 2013b, 299). Tähän tavoitteeseen on mahdollista päästä osaamien johtamisen avulla ja johtamalla työyhteisöä oppivan organisaation periaatteiden mukaisesti. Lasten osallisuuden vahvistaminen edellyttää henkilöstöltä omien asenteiden tarkistamista ja reflektointia työtöistä.

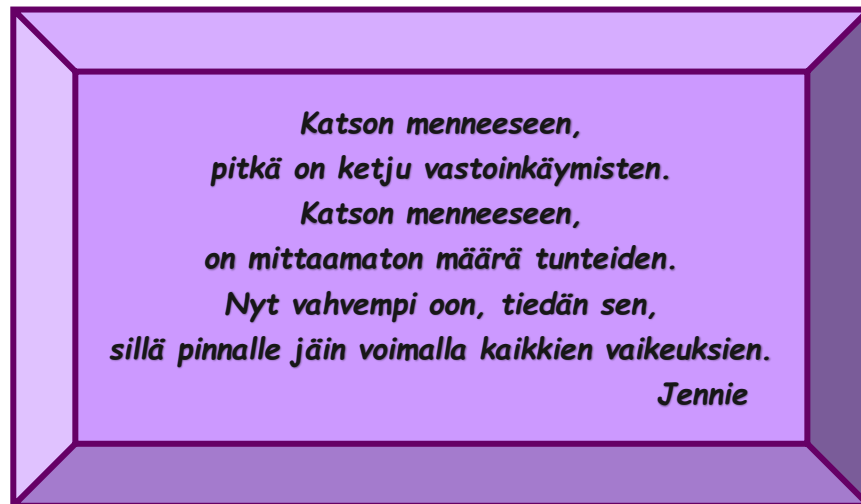
Opinnäytetyön tekemisessä merkittävänä oppimiskokemuksena minulle oli organisaatiokulttuurin tuntemuksen lisääntyminen. Organisaatiokulttuuria voi johtaa pyrkimällä vaikuttamaan sen syvärakenteisiin asenteissa, merkityksellisyydessä, uskomuksissa sekä tekemällä ne näkyviksi työyhteisössä dialogin välityksellä. Fasilitaattorina toimiminen alkoi tuntua minulle ominaiselta johtamistyyliä. Fasilitaattori johtaa ryhmää kohti päämäärää eri menetelmillä jättäytyen itse taka-alalle antaen ryhmän itsensä tehdä työtä (Summa & Tuominen 2009, 8). Yhtä tärkeää kuin lasten osallisuus oman elämänsä asioissa, on henkilöstön osallisuus omassa työssään ja työyhteisön toiminnassa.

10 Lopuksi

Lastensuojelun asiakkaana olevilla lapsilla on usein elämäkokemuksia, jotka ovat vaikeampia kuin he pystyvät vastaanottamaan ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden. Vaikeat tilanteet voivat tulla monien tapahtumien ja yhteensattumien yhteisvaikutuksesta jatkumona. Lapsen saattaa olla vaikea liittää tapahtumia aiempiin kokemuksiinsa, ymmärtää niitä, hallita tilanteita tai ymmärtää niiden syy-seuraussuhteita. Lapsen kehitys saattaa hidastua tai jopa pysähtyä, jos kokemukset ylittävät hänen ymmärryksensä. Tuolloin lapsi tarvitsee aikuisen tukea ja ymmärrystä päästäkseen tilanteesta eteenpäin. Lasta tulee auttaa ilmaisemaan omia kokemuksiaan antamalla hänelle tilaa ja työkaluja asioiden käsittelyyn. Kun lapsi pääsee monipuolisesti kehittämään ilmaisutaitojaan, kasvavat hänen kykynsä käsitellä tunteitaan, ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Samalla hänen kykynsä osallistua oman elämänsä valintoihin rakentavalla tavalla kasvaa. Lapsen tasapainoisen psyykkisen kasvun ja kehityksen edellytyksenä on tulla ymmärretyksi ja nähdyksi omana itsenään. Aikuisen tehtävänä on ohjata lapsi löytöretkelle omiin kokemuksiinsa. (Barkman 2013, 274.) Tästä syystä lasten osallisuuden vahvistaminen on jokaisen sijaishuollon työntekijän velvollisuus.

Lastensuojelun kokemusasiantuntija ja rikosylikonstaapeli Sami Isoniemi toimii Pesäpuu ry:n asiantuntijana. Pesäpuu ry. on valtakunnallinen lastensuojelujärjestö, jonka tehtävänä on lisätä lasten ja heidän läheistensä hyvinvointia lastensuojelussa (Pesäpuu ry 2010). Isoniemen (Yle 2017b) mukaan lastensuojelussa esiintyy nykyisin rakenteellista kaltoinkohtelua, mikä pitää sisällään rikkonaisia ihmissuhteita työntekijöiden tiheään vaihtumisen ja lasten sijaishuoltopaikkojen vaihtumisen seurauksena. Lastensuojelussa kohtaamisen taso on heikkoa, vaikka kyseessä on ihmissuhdetyö. Kohtaamisia rajoittaa kiire, jolloin lapsen asioista käydään läpi elämän tapahtumia pysähtymättä kysymään sitä, mitä lapselle kuuluu. Isoniemi kertoo havainneensa, että sijaishuollossa olevilla lapsilla ei ole riittävästi tietoa omista oikeuksistaan. Lapsille tulee kertoa heidän oikeutensa ja se, kehen voi ottaa yhteyttä, jos kohtaa kaltoinkohtelua. Sijaishuollossa olevalle lapselle tärkeintä on aito kohtaaminen ja kuulluksi tuleminen, mikä tarkoittaa lapsen kertomuksen uskomista. Lapsen kasvatuksessa tarvitaan rajoja ja rakkautta.

Kumpikaan näistä ei yksin riitä. Rakkaus sisältää lapsen kohtaamisen. Lastensuojelussa tarvitaan lapsen kuulemista ja osallisuutta aikuisen kumppanina ja vertaisena. Lapsi tulee ottaa mukaan myös sijaishuoltoyksikön toiminnan valvontaan, minkä avulla ennaltaehkäistään lastensuojelun epäkohtia. Oleellista on, että lastensuojelu selviytyy siitä, mitä varten se on olemassa. Tarkoitus on, että lapselle jää tunne lastensuojelun avulla selviytymisestä eikä selviytymisestä lastensuojelusta hänen lähtiessään sijaishuollosta omaan elämään.

Pesäpuu ry 2009. Pinnalla – tarinoita selviytymiseen nuorilta nuorille.

Lähteet

- Araneva, M. 2016. Lapsen suojeleminen ja päätöksenteko. Helsinki: Talentum Pro.
- Bardy, M. 2013a. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 49–78.
- Bardy, M. 2013b. Tiedon punninta ja maailman asuttaminen. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 297–304.
- Bardy, M. & Heino, T. 2013. Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin: paniikista toivoon ja näköalat auki. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 13–42.
- Barkman, J. 2013. Lasten ja nuorten elämäntarinan äärellä. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 273–283.
- Francis, M. & Lorenzo, R. 2002. Seven realms of children's participation. *Journal environmental psychology* 22, 157-169.
- Hakalehto-Wainio, S. 2013. Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, S. & Nieminen, L. (toim.) Lapsioikeus murroksessa. Helsinki: Kauppakamari, 17–52.
- Heikkinen, H.L.T. 2010. Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa Heikkinen, H.L.T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3. korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 16–38.
- Heikkinen, H.L.T. & Huttunen, R. 2010. Toimintatutkimus tieteenä. Teoksessa Heikkinen, H.L.T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3. korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 184–202.
- Heikkinen, H.L.T., Huttunen, R., Kakkori, L. & Tynjälä, P. 2010. Totuuden ongelma. Teoksessa Heikkinen, H.L.T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3. korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 163–183.
- Heikkinen, H.L.T., Konttinen, T. & Häkkinen, P. 2010. Toiminnan tutkimisen suuntaukset. Teoksessa Heikkinen, H.L.T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3. korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 39–76.
- Heikkinen, H.L.T. & Syrjälä, L. 2010. Tutkimuksen arviointi. Teoksessa Heikkinen, H.L.T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3. korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 144–162.
- Helminen, M. & Iso-Heiniemi, M. 1999. Vanhemmuuden roolikartta. Käyttäjän opas. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2010. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

- Hoikkala, S. & Pollari, K. 2016. Menneisyydestä on opittava ja lastensuojelun valvontaa tehostettava. Lastensuojelun Keskusliitto. <https://www.lskl.fi/blogi/menneisyydesta-on-opittava-ja-sijaishuollon-valvontaa-tehostettava/>. 25.3.2017.
- Hotari, K.-E., Oranen, M. & Pösö, T. 2013. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 149–164.
- Huotari, A. & Tamski, E. 2013. Tammenterhon tarinoita. Kirja valmennuksesta. Mikkeli: Mikkelin Kopiopiste Ky.
- Huovinen, T. & Rovio, E. 2010. Toimintatutkija kentällä. Teoksessa Heikkinen, H.L.T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3. korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 94–113.
- Hytönen, K-M., Malinen, A., Salenius, P., Haikari, J., Markkola, P., Kuronen, M & Koivisto, J. 2016. Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22. Valtioneuvoston julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3806-9>. 10.3.2017.
- Innokylä. 2017. Aivorihi. Toimintamalli. <https://www.innokyla.fi/web/malli109565>. 10.1.2017.
- Jyväskylän yliopisto. 2010. Ideariihi. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/mit/tietotekniikan-opetuksen-perusteet/oppimisen-tukeminen/oppimista-edistaevaet-ja-tukevat-tekniikat/ideariihi>. 24.3.2017.
- Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry. 2005. Porinaryhmä keskustelun herättäjänä. Osallistavat menetelmät. Tuki- ja virikeaineisto. <http://www.ksl.fi/images/osallistavatmenetelmat.pdf>. 18.3.2017.
- Kauhanen, J. 2010. Henkilöstövoimavarojen johtaminen. 10. painos. Porvoo: WSOY Pro Oy.
- Kivelä, J. 2011. Kasvuyrityksen organisaatiokulttuuri. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto. Väitöskirja. Julkaisu 996. www.tutcris.tut.fi/portal/files/5109800/kivela/pdf. 12.3.2017.
- Kuoppala, T. & Säkkinen, S. 2016. Lastensuojelu 2015. Tilastoraportti 20/2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131625/Tr20_16.pdf?sequence=4. 4.3.2017.
- Kurkela, R. 2016. Ryhmähaastattelu. Tilastokeskus. www.stat.fi/virsta/tkeruu/04/05/index.html. 18.2.2017.
- Lapsiasiavaltuutettu. 2016. Lapsen oikeudet. www.lapsiasia.fi/lapsen-oikeudet. 20.2.2017.
- Lastensuojelulaki 417/2007.
- Lastensuojelun Keskusliitto. 2016. Rajapinnoilla. Lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto. <http://lskl.e-julkaisu.com/rajapinnoilla/>. 20.12.2016.
- Muukkonen, T. 2013. Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 165–175.
- Nuutinen, O. 2017. Hiljainen tieto. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/hiljainen-tieto>. 20.2.2017.

- Oikeusministeriö. 2014. Perustuslaki.
<http://oikeusministerio.fi/fi/index/toimintajatavoitteet/lakiensaattaminen/perustuslaki.html>. 15.10.2016.
- Ojasalo, K., Moilanen, T. & Ritalahti, J. 2010. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Helsinki: WSOY Pro Oy.
- Onnela, T. 2017. Hyvä sosiaalityöntekijä on inhimillinen. *Talentia* 1/2017, 32–33.
- Onway Oy. 2014. Osaamisen johtaminen – yrityksissä ja organisaatioissa. Sefen raportteja 1/2014. Helsinki: Suomen ekonomiliitto.
www.slideshare.net/Ekonomiliitto/osaamisen-johtaminen-yrityksissa-ja-organisaatioissa-sefen-raportti-12014. 25.2.2017.
- Oranen, M. 2008. Mitä mieltä! Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Ensi- ja turvakotienliiton raportti 7.
<https://ensijaturvakotienliitto-fi.directo.fi/@Bin/1911491/mit%c3%a4+mielt%c3%a4!+raporttiCS3.pdf>. 5.11.2016.
- Pajula, E. 2014. Tositarinoita osallisuudesta. Teoksessa Jämsen, A. & Pyykkönen, A. (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry., 11–21.
<http://www.jelli.fi/lataukset/2014/05/osallisuuden-jaljilla-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>. 3.3.2017.
- Peltonen, T. 2008. Johtaminen ja organisointi. 2. painos. Helsinki: KY-Palvelu Oy.
- Perustuslaki 731/1999.
- Pesäpuu ry. 2010. Pesäpuu on lupaus lapselle. <http://www.pesapuu.fi/jarjesto/>. 24.3.2017.
- Polanyi, M. 1966. *The Tacit Dimension*. New York: Doubleday & Company Inc.
- Rovio, E., Klemola, U., Lautamatti, L. & Tiihonen, A. 2010. Toimintatutkimuksen ohjaaminen. Teoksessa Heikkinen, H.L.T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. 3. korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 131–142.
- Räty, T. 2015. Lastensuojelulaki. Käytäntöjä ja soveltaminen. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006a. Teemahaastattelu. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovaranto.
www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html. 5.3.2017
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006b. Hyvä tutkimuskäytäntö. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovaranto.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_1_2.html. 19.3.2017.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006c. Eettiset kysymykset. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovaranto.
www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_1.html. 13.12.2016.
- Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. 2. uudistettu painos. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Schein, E. H. 1991. *Organisaatiokulttuuri ja johtaminen*. Helsinki: Weilin+Göös.
- Seeck, H. 2012. *Johtamisopit Suomessa. Taylorismista innovaatioteorioihin*. 3. uudistettu painos. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

- Socca. 2017. Lomakkeita lapsen ja nuoren kanssa työskentelyyn. Pääkaupunki-seudun sosiaalialan osaamiskeskus.
<http://www.socca.fi/kehittaminen/lastensuojelu/tyokalupakki/lomakkeita>. 20.3.2017.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
- Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Valvira. 2013a. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa. Lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Selvityksiä 1/2013.
https://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Selvityksia_1_2013.pdf. 21.8.2016.
- Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Valvira. 2013b. Lapsen itsemääräämisoikeuden toteutuminen lastensuojelun sijaishuollossa. Ohje 3/2013.
https://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Lasten_itsemaaramisoikeuden_toteutuminen.pdf. 21.8.2016.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. STM. 2016a. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. LAPE. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:29. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3813-7>. 18.3.2017.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. STM. 2016b. Epäkohdat, kaltoinkohtelu ja väkivalta lastensuojelun sijaishuollossa.
www.stm.fi/epakohdat-lastensuojelun-sijaishuollossa. 28.1.2017.
- Summa, T. & Tuominen, K. 2009. Fasilitaattorin työkirja. Menetelmiä sujuvaan ryhmätyöskentelyyn. Keva:n raporttisarja/Kehitysyhteistyön palvelukeskus, 103. Helsinki: Painotalo Miktor.
https://www.kepa.fi/sites/kepa.fi/tiedostot/julkaisut/Fasilitaattorin_tyokirja.pdf. 3.3.2017
- Suomen sosiaali- ja terveys ry. SOSTE. 2016. Arviointityökaluja.
<http://www.soste.fi/elinvoimaiset-jarjestot/kehittaminen-ja-arviointi-jarjestoissa/arviointityokaluja-3.html>. 20.9.2016.
- Sydänmaalakka, P. 2012. Älykäs organisaatio. 8. painos. Vantaa: Talentum Media Oy.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2014. Kasvatuskumppanuus.
https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/varhainen-avoin-yhteistoiminta/kasvatuskumppanuus. 30.10.2016.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2016a. Lapsen osallisuus. Lastensuojelun käsikirja.
<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastenosallisuus>. 17.8.2016.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2016b. Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Lastensuojelun käsikirja.
<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/-/lastensuojelun-sijaishuollon-epakohdat-ja-lasten-kaltoinkohtelu-1937-1983>. 10.3.2017.
- Tilastokeskus. 2016. Teemahaastattelu. <https://www.stat.fi/virsta/tkeruu/04/03/>. 12.1.2017.
- Thomas, N. 2002. Children, Family and the State. Decision-Making and Child Participation. Bristol: The Policy Press.
- Tirkkonen, T. 2015. Perhetyö. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/perhetyo>. 5.11.2016.

- Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. 3. korj. painos. Tampere: Tampere University Press.
- Valkama, K. 2012. Asiakkuuden dilemma. Näkökulmia sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuteen. Vaasa: Vaasan yliopisto. Väitöskirja. Acta Wa-saensia, 267.
http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-412-4.pdf.
16.6.2016.
- Vario, P., Barkman, J., Kiili, J., Nikkanen, M., Oranen, M. & Tervo, J. 2012. "Suojele unelmia, vaali toivoa." Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. 2. painos. Lapsiasiavaltuutetun julkaisuja 2012:6. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.
<http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/04/suojele-unelmia-vaali-toivoa.pdf>. 20.10.2016
- Varsinais-Suomen Lastensuojelukuntayhtymä. 2013. Vanhemmuuden roolikartta. <http://www.vslk.fi/index.php?id=19>. 20.2.2017.
- Viitala, R. 2008. Johda osaamista! Osaamisen johtaminen teoriasta käytäntöön. 3. painos. Helsinki: Inforviestintä.
- Välivaara, C. 2010. Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsi lähtöiseen lastensuojeluun. Raportti 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu ry. Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991.
- Yle 2017a. Parempaa lastensuojelua. Toimittaja Jonna Vesikallio. Ajankohtaisohjelma A-studio. Yle TV1. 6.3.2017.
- Yle 2017b. Paras kaveri – lastenkodinjohtajan kiltti koira. Toimittaja Anne Flinkkilä. Ajankohtaisohjelma Inhimillinen tekijä. Yle TV1. 8.3.2017.

LASTENSUOJELUYKSIKKÖ VERSO

Pohjois-Karjalan sosiaali- ja
terveyspalvelujen kuntayhtymä –
Lastensuojeluyksikkö Verso
Lammenkatu 14, 83500 OUTOKUMPU
puh. 013 330 5144
lastensuojeluyksikko-oku@siunsote.fi

Palveluvastaava Marianne Rönkkö
puh. 013 330 5200
marianne.ronkko@siunsote.fi

Palveluesimies Sanna Pirinen
puh. 013 330 5847
sanna.pirinen@siunsote.fi

LASTENSUOJELUYKSIKKÖ VERSO ON ALLE 18-VUOTIAILLE TARKOITETTU YMPÄRIVUOROKAUTINEN YKSIKKÖ OUTOKUMMUSSA

🌿 Nuori voi tulla Versoon kiireellisellä sijoituksella, avohuollon sijoituksella tai huostaan otettuna. Tehtävänämmä on huolehtia nuorten perustarpeista, turvallisuudesta ja kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista. Tuemme nuoren koulunkäyntiä ja ohjaamme jatko-opiskeluun hakeutumisessa. Kanustamme nuoria myös ottamaan ensiaskeleita työelämässä esimerkiksi kesätöiden merkeissä.

🌿 Sosiaalisten taitojen harjoittaminen on nuorelle tärkeää ja sitä harjoitellaankin Versossa yhteisen tekemisen ja osallistumisen kautta. Yhteisten sääntöjen ja sopimusten avulla turvataan sekä nuorille että aikuisille rakentava ja turvallinen ympäristö.

Säännöllisessä viikkorytmissä pidämme tärkeänä yhteisiä ruokahetkiä, jaksamisen kannalta olennaista lepoa, liikuntaa, ulkoilua sekä kädentaitoja. Käymme myös retkillä ja erilaisissa kulttuuritapahtumissa.

🌿 Arjen taitoja, kuten hygieniasta huolehtiminen, asiointi, pyykinpesu sekä ruoanlaitto, kehitetään yksilöllisesti, ottaen huomioon nuoren tilanne ja kehitystaso. Versossa itsenäistyvien nuorten kanssa käydään läpi itsenäisen elämän perusteita ja autetaan muun muassa asunnon hankinnassa. **Jälkihuoltopalveluina** voimme tarjota nuorelle tukea itsenäisen arjen pyörittämisessä.

🌿 Perhe on nuorille hyvin merkittävä, joten tuen tarjoaminen läheisille ja yhteistyön tekeminen nuoren verkoston kanssa on erityisen tärkeää. Versossa pidämmekin tärkeänä erityisosaamisenamme laadukasta **perhetyötä**. Perhetyön kautta pyrimme edistämään sekä nuoren, että muun perheen hyvinvointia, tukemaan vanhemmuutta, vahvistamaan nuoren ja perheen välistä suhdetta sekä kokonaisvaltaisesti rakentamaan nuoren tulevaisuutta.

Lastensuojeluyksikkö Verso

🌿 **Tiivis yhteistyö** huoltajien kanssa auttaa meitä muun muassa saamaan tärkeää tietoa nuoresta sekä perheen arjen sujumisesta, jotta voimme yhdessä sopia nuoren asioista ja nuoren sijoituksen aikana kotona vietettävästä ajasta. Yhteistyö pitää sisällään tapaamisia perheen kotona ja Versossa, sekä asiakassuunnitelmapalaverissa sosiaalityöntekijän kanssa, unohtamatta sitä että meidän tavoittaa puhelimitse ympäri vuorokauden.

🌿 Teemme muiden toimintojemme ohessa myös **avoperhetyötä**, johon asiakkaat ohjautuvat meille sosiaalitoimesta. Voimme tarvittaessa työskennellä myös sosiaalityöntekijän työparina. Varhaisella puuttumisella avoperhetyön kautta voidaan ennaltaehkäistä nuoren sijoituksen tarve tai esimerkiksi sairaalajakso.

🌿 Verso mahdollistaa myös **tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot**. Tarjoamme tarkoitukseen turvalliset ja asianmukaiset tilat sekä osaavan henkilökunnan.

🌿 Verson toimintoihin kuuluu myös kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten vanhemmille tarkoitettua **Voikukkia-vertaistukiryhmän** ohjaamista. Ryhmätoimintaa on ollut vuodesta 2011 alkaen.

🌿 Verson moniammatillinen työyhteisö koostuu **sosiaalihoitajista, sairaanhoitajista ja ohjaajista**. Ohjaajina toimii lähihoitajia, sosionomeja (AMK), yhteisöpedagogeja (AMK) sekä päihdetyöntekijä. Kasvatushenkilökuntaan kuuluu myös **keittiötyöntekijä**. Pyrimme tehokkaasti käyttämään työntekijöiden omia vahvuuksia ja erityisosaamista toiminnoissamme. Meiltä löytyy osaamista esimerkiksi perheterapiasta, psykoterapiasta, neuropsykiatrisesta valmennuksesta ja perheasioiden sovittelusta sekä käytännön työn mukanaan tuomaa kokemusta lasten- ja nuorisopsykiatrisesta hoitotyöstä.

Suositukset lastensuojeluun

Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun menneisyys -hanke

Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983

Lastensuojelun tulee aina

1. Hyväksyä lapsi
2. Kuulla ja kuunnella lasta
3. Puuttua lapsen tilanteeseen

Selvityksen perusteella tehdyt suositukset

1. Lasta on kuultava ja hänelle on kerrottava mahdollisimman avoimesti ja rehellisesti sijoitukseen liittyvistä asioista ja siitä, mitä hänen elämässään tulee tapahtumaan.
2. Sijoituspaikka on voitava valita niin, että se tarjoaa lapselle turvallisen ja väkivallattoman kasvuympäristön.
3. Perhesuhteiden merkitystä lapsille tulee kunnioittaa ja vanhemmuussuhteiden ohella tulee vaalia sisaruussuhteiden säilymistä.
4. Sijaishuollossa on kehitettävä ja otettava käyttöön systemaattisia väkivallan ja kaltoinkohtelun tunnistamisen ja puuttumisen välineitä ja toimintamalleja.
5. Sijaishuoltopaikkojen valvonnan tulee olla säännöllistä ja tehokasta ja sen tulee mahdollistaa lasten kohtaaminen ja kuuleminen.
6. Riittävän jälkihuollon ja tuen tarjoaminen on oleellista sijoituksen päättymisen jälkeen.
7. Lapsuuden traumaattisten kokemusten käsittelemiseksi tulee olla saatavana ammatillista apua ja vertaistukea.
8. Lastensuojelun ja sen sijaishuollon epäkohtien korjaamista koskevien suositusten toteutumista on seurattava säännöllisesti.

Lähde:

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2016. Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Lastensuojelun käsikirja. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/-/lastensuojelun-sijaishuollon-epakohdat-ja-lasten-kaltoinkohtelu-1937-1983>. 10.3.2017.

Teemahaastattelun kysymykset

Marianne Rönkkö
Opinnäytetyö
Helmi–maaliskuu 2017

HAASTATTELUKYSYMYKSIÄ LASTENSUOJELUYKSIKKÖ VERSOSSA SIJOITUKSESSA OLEVILLE LAPSILLE

Lapsen kokemuksia osallisuuden toteutumisesta sijoituksen aikana

Päiväys

1. Lapsen ikä
2. Miten koit tulosi Versoon?
3. Miten osallisuus on toteutunut kohdallasi?
 - Missä asioissa sinua on kuultu ja mielipiteesi on otettu huomioon?
 - Missä asioissa olisit toivonut, että sinua olisi kuultu enemmän?
4. Asiakassuunnitelmakokoukset
 - Onko mielipiteesi kuultu?
 - Miten usein sosiaalityöntekijäsi on tavannut sinua kahden kesken?
5. Kotilomat
 - Miten kotilomasi ovat sujuneet?
 - Onko sinua kuultu kotilomasopimuksia tehtäessä?
6. Miten koet olosi lastensuojeluyksikössä tällä hetkellä?
7. Miten kehittäisit lastensuojeluyksikkö Verson toimintaa?
8. Minkä arvosanan asteikolla 1–10 annat Lastensuojeluyksikkö Versolle lasten osallisuuden toteutumisesta?